

*"Cuba, que lindos son tus paisajes, cuba, que lindos son!
Yo hice un viaje a través, de distintas poblaciones,
Para ver sus atracciones y compararlas después..."*
(Celia Cruz i Willie Chirino)

6. IMPLEMENTACIÓ DE L'ECOTURISME A L'ÀREA D'ESTUDI: PRINCIPALS ACTUACIONS

6.1. Introducció

L'objectiu d'aquest capítol és descriure i analitzar les diferents polítiques que estan duent a terme els països de la regió per implementar l'ecoturisme, quines actuacions i estratègies es plantegen, els principals atractius ecoturístics que s'estan promocionant i quins són els resultats obtinguts, així com les seves mancances. S'ha de tenir en compte però, que moltes de les estimacions que es presenten sobre aquesta matèria constitueixen solament apreciacions generals, que normalment no tenen recolzament d'estudis rigorosos. Això es deu a la manca, en els països estudiats, d'elements metodològics apropiats que possibilitin quantificar de forma sistemàtica els efectes positius o adversos de l'activitat turística.

El Codi Ètic Mundial, aprovat a la XIII^a reunió de l'Assemblea de l'OMT celebrada a Santiago de Xile l'any 1999, és un document establert amb el fi d'evitar els efectes ambientals i socials indesitjables que provoca el turisme. Aquest document aborda entre d'altres els temes següents: respecte a les comunitats receptores; turisme i valors humans; protecció de l'entorn natural; protecció de la cultura; garantia de beneficis per les comunitats locals; drets del consumidor; drets dels treballadors; turisme per a tots i llibertat de moviments. Aquest codi té una doble vessant moral i econòmica i el seu objectiu fonamental és desenvolupar un marc turístic basat en unes conductes centrades en el respecte i la protecció del medi ambient, de la cultura i els valors humans.

D'acord amb aquest document, les prioritats definides per l'OMT per la regió de les Amèriques¹ es podrien resumir en tres punts: en primer lloc potenciar la cooperació intraregional; en segon valorar els recursos naturals promovent segments com l'ecoturisme; i en tercer lloc, la connexió entre el sector públic i el privat amb la finalitat de crear nous productes turístics i afavorir així la inversió i la promoció.

Francesco Frangialli, secretari de l'OMT (Editur, 1998, 34) exposa que les accions que s'estan desenvolupant són treballar per involucrar en el turisme els poders locals i legislatius; desenvolupar programes espacials de recolzament, així com tractar d'integrar el sector públic i privat mitjançant la proposta de nous models de gestió. També hi ha en marxa plans concrets per la capacitació de recursos humans, en especial els que es refereixen a la formació. Un altre aspecte important és la millora de la qualitat promovent normes de classificació d'establiments

¹La regió de les Amèriques comprèn les regions del Carib, Amèrica Central, Amèrica Septentrional i Amèrica del Sud.

hotelers. Des de l'OMT es dóna també assessorament per la modificació i actualització de la normativa turística, etc.

Per l'OMT queda clar que dins d'aquesta tendència, el turisme es convertirà en una activitat encara més important i el repte principal serà el de desenvolupar nous productes altament atractius i el de la seva comercialització. El turisme sols assolirà el seu ple potencial si se li dona el caràcter de prioritat per part dels governs i es persegueix una major cooperació intraregional.

Els països de la regió estan definint estratègies pròpies i individuals per reafirmar-se i adaptar-se als nous temps i a les noves tendències. Tenen assumit que cal diversificar l'oferta i satisfer les exigències del turista, sobre tot pel que fa a la qualitat mediambiental, per la qual cosa estan incorporant en les seves polítiques turístiques i en les seves campanyes de promoció l'ecoturisme. Aquest és vist pels planificadors governamentals com una estratègia nacional pel desenvolupament econòmic, tenint en compte sobretot que és un dels cinc productes que creix per sobre de la mitjana dins del sector del turístic i més de vint milions d'europaus declaren que el medi ambient és la principal motivació turística en els seus viatges.

De fet, ja s'han posat en marxa actuacions per promoure aquest nou producte a la regió en forma d'itineraris internacionals. Aquests itineraris internacionals, que seran analitzats en aquest capítol, permeten la promoció de visites multinacionals i tenen el potencial de difondre l'ecoturisme inclòs en àrees que prèviament eren incapaces de promoure's degut al seu aïllament.

Les tendències turístiques favorables a l'expansió i l'estabilitat política a la regió són grans avantatges que juguen a favor d'aconseguir beneficis de l'ecoturisme. Com es pot comprovar en el gràfic 6.1, la taxa hipotètica de creixement mig anual de les arribades de turistes internacionals a les Amèriques pel període que va del 1995 al 2020 seria del 3,8%, per sota de la mitjana mundial que es preveu seria del 4,3%, però aquest percentatge amaga ritmes diferents de creixement. Amèrica Septentrional, seria l'única que enregistrarà un creixement per sota de la mitjana, amb un 3,6%, mentre que la resta de regions, a saber, Amèrica Central, Carib i Amèrica del Sud, enregistrarien un creixement superior al 4%.

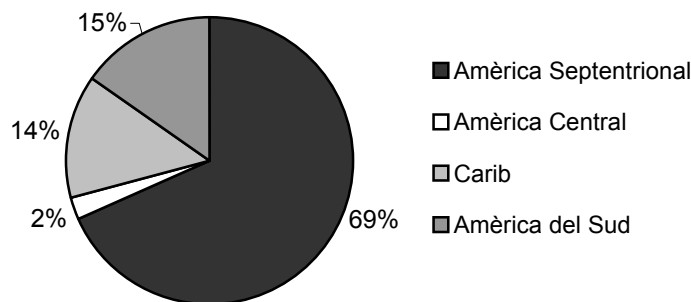
Gràfic 6.1: Taxa de creixement hipotètica de les arribades de turistes internacionals a les Amèriques per subregions (1995-2020)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'OMT (1997b)

Per l'any 2020 les Amèriques rebrien un total de 285 milions de turistes internacionals, que es distribuïrien, com es pot comprovar en el gràfic 6.2, de la següent manera. Amèrica Septentrional, on s'inclou Mèxic, acapararia 194 milions de turistes, això representaria el 69% de la demanda, en segon i tercer lloc Amèrica del Sud i el Carib, amb un 15% i un 14% respectivament i en última posició la regió de l'Amèrica Central, que s'estima que rebria 7 milions de turistes.

Gràfic 6.2: Distribució per subregions dels turistes que rebria la regió de les Amèriques l'any 2020

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'OMT (1997b)

Les arribades de llarga distància s'incrementaran del 23 al 38% entre 1995 i el 2020, sent una de les principals regions emissores Europa, que passarà a representar el 22,8% del total d'arribades, respecte el 14,5% de l'any 1995. L'altra regió emissora que augmentarà la seva quota d'arribades serà Àsia Oriental i el Pacífic.

D'acord al perfil i a les característiques turístiques de cadascun dels països de la regió, i així com també per facilitar l'anàlisi, s'ha dividit la zona d'estudi en tres grups, a saber:

- 1- **Grup A.** Aquest primer grup estaria format per països experimentats, amb un bagatge turístic que es corrobora en el volum de visitants i en el fet que l'activitat turística és la principal o una de les primeres fonts d'ingressos del país, per la seva capacitat d'allotjament i volum d'inversions. Tots ells han potenciat fins ara com a productes turístics el sol, la platja i la cultura, tot i que per motius de mercat estan diversificant l'oferta i incorporant en les seves estratègies l'ecoturisme. Aquest és el cas de Mèxic, Cuba i la República Dominicana. Dins d'aquest grup ens centrarem principalment en la política que ha seguit Mèxic, sobretot pel fet que es coneix el cas de primera mà, tot i que també s'analitzaran les actuacions dels altres països.
- 2- **Grup B.** En aquest grup es troba Costa Rica. Sense cap mena de dubte és el país de la regió capdavanter en l'ecoturisme. Va ser el primer en promoure'l com a producte especialitzat i per tant té una experiència incomparable, sent centre d'admiració i d'imitació per la resta de països. Però aquesta especialització no està exempta de problemes com ja es mostrarà en aquest capítol.
- 3- **Grup C.** Aquest grup estaria conformat pels països d'Amèrica Central que, com estan demostrant, ja estan preparats per rebre turisme. Panamà, Nicaragua, El Salvador, Hondures i Guatemala són països que, per primera vegada, presenten la seva oferta turística de manera conjunta, que s'estan esforçant per demostrar que han superat els greus problemes originats per l'huracà Mitch i que és possible visitar els principals llocs i atractius turístics de les seves nacions gaudint de serveis de qualitat.

En el transcurs de la dècada dels 90 molts d'aquests països han estat emergint de la seva inestabilitat política i econòmica; molts d'ells estan iniciant-se en el món del turisme com a mecanisme per reactivar les seves economies. De fet aquests països es poden convertir en destins turístics importants, ja que compten amb grans recursos naturals i culturals amb molt de potencial turístic i que interessen als turistes d'avui dia, com ara: platges, boscos, fauna, llocs arqueològics i cultures locals. Entre els productes turístics prioritzats per les institucions turístiques es troba l'ecoturisme, sobretot veient els resultats del seu país veí, Costa Rica, convertint-se doncs en grans competidors.

6.2. Països que incorporen l'ecoturisme com oferta complementària a un turisme de sol i platja consolidat: Mèxic, Cuba i la República Dominicana.

6.2.1. Mèxic: la transició cap a un nou model de turisme?

A la dècada de 1960, període en el que segons Maris i Dachary (1998), dominava en l'escenari econòmic les teories desarrollistes, la indústria seguia sent l'eix del denominat desenvolupament, una complexa visió que per la majoria dels països significava un creixement que no sempre els permetia sortir de la misèria que dominava les seves poblacions.

En aquest període el turisme, tot i la seva transformació en una activitat de masses, era considerat com una àrea complementària a l'èxit econòmic industrial, ja que no es considerava que tingués la capacitat d'hegemonitzar un procés de desenvolupament nacional o regional. Aquesta simplificació del paradigma econòmic es va donar a Mèxic en el model FONATUR (Fondo Nacional de Fomento al Turismo), un esquema en el que el turisme era un mitjà en lloc d'un fi, una proposta on aquest era una equació simple de visitants davant de serveis que generaria una resultant de diner ingressat. El desenvolupament turístic ignorava així els grans costos que genera una activitat que neix, es desenvolupa i consolida, i on l'hotel i els serveis apareixen com els únics elements factibles de generar recursos i atraure turistes.

No es pot ignorar el camí recorregut que ha convertit a Mèxic, en un destí de primera magnitud i de gran tradició turística, que compta de manera general amb una bona infraestructura turística i de comunicacions. Aquesta activitat té una gran importància dins de l'economia del país, i en els últims trenta anys aquesta activitat s'ha mantingut dins dels dos o tres primers llocs en el rengló de generació de divises junt amb d'altres sectors importants com la venda del petroli i les manufactures, tenint a més a més la característica de produir una distribució de la riquesa més equitativa a nivell de la població local. Aproximadament dos milions de persones es troben ocupades, directa o indirectament, en activitats turístiques, o sigui, quasi el 9% del total de la població ocupada. (Editur, 1999, 47)

Mèxic ocupa un lloc destacat dins l'escenari mundial. Segons dades de l'OMT, ocupa el vuitè lloc mundial pel nombre de turistes internacionals i el desè pels ingressos rebuts. Així com el setè lloc pel nombre de places hoteleres.

L'impuls que ha tingut l'activitat turística a Mèxic, va representar l'any 2000, 20 milions de turistes estrangers. Les perspectives a curt i mig termini són força positives, tot i l'estancament relatiu amb el que sembla trobar-se, tant pel que fa al nombre de visitants com pel que fa a la capacitat d'allotjament, per la qual cosa resulta important preveure no tan sols els beneficis que això pot representar per l'economia nacional, sinó també el probable deteriorament que aquest increment pot ocasionar en l'ambient.

La política turística que s'ha promogut des de l'Estat s'ha basat en un turisme de masses. El que més ha interessat és captar més i més turistes que proporcionin divises. La immensa majoria de les declaracions dels funcionaris dedicats al turisme fan referència a les projeccions que es fan pel futur basades en l'increment de turistes estrangers, el capital que s'invertirà, el nombre de llocs de treball que es crearan, o el nombre d'hotels que es construiran. Pràcticament en cap moment o poques vegades es fa referència a les mesures o programes que s'han de dur a terme per protegir els ecosistemes turístics.

Com assenyala el *Plan Nacional de Desarrollo* de Mèxic, "*El sector Turismo ha de coadyuvar al desarrollo económico nacional y al equilibrio regional mediante la ampliación y el mejoramiento de la planta existente y al incremento de la afluencia del turismo nacional y extranjero*". Aquest és sense cap mena de dubte l'objectiu final. (Estrada, 1990)

Aquesta política de créixer per sobre de tot i la manca de planificació integral del turisme ha provocat greus efectes negatius ja evidents a Mèxic. Alguns importants destins turístics tradicionals com Acapulco, Puerto Vallarta, Mazatlán i Veracruz, entre d'altres, experimenten un gradual deteriorament i presenten problemes de destrucció ecològica i contaminació ambiental degut al creixement anàrquic i espontani de les activitats turístiques. L'explotació indiscriminada de recursos com els coralls pel consum i venda als turistes, és un altre factor que atempta contra els valors ambientals i els ecosistemes en les diferents localitats turístiques. També cal destacar la contaminació visual provocada per la manca d'aplicació d'un reglament estricte d'ús del sòl que assenyali les especificacions que han de cobrir les edificacions en quant a la seva localització, alçada, percentatge d'ocupació de la propietat, presència d'àrees verdes, utilització de colors harmònics i utilització de materials de la regió.

Els principals atractius que Mèxic ha potenciat són el clima, en general benigne en la major part de la seva extensió territorial, platges en ambdós litorals amb una adequada infraestructura hotelera pel turisme que busca esbarjo tradicional, pobles i ciutats de gran bellesa, un enorme patrimoni arqueològic, manifestacions de gran

diversitat i una població que en general es caracteritza per la seva tradicional hospitalitat.

Els principals productes o paquets turístics de Mèxic, que durant molts anys ha estat un factor per promoure viatges de vacances han estat la lluna de mel o els anomenats *paquetes lunamieleros*; sol i platja i cultura folclòrica o restes arqueològiques.

Dels components de la zona costera, les platges arenoses, els estuaris, les llacunes costeres, els esculls coral·lins i les illes són els que desperten principalment el major atractiu entre els turistes i com a conseqüència, són els que reben el major impacte ambiental.

Un dels problemes de Mèxic, des del punt de vista turístic, és que presenta una oferta molt desigual. Si s'observa la distribució dels centres turístics, es veu el clar predomini de les costes. L'interior del país compta solament amb llocs turístics aïllats i l'àrea central no està equipada per la recepció turística. La distribució del turisme receptiu és un reflex fidel del potencial d'oferta i de patró dels llocs turístics respectius: 58% dels turistes es troben en els centres costaners, sols el 28% es troben en les grans ciutats com Mèxic, Guadalajara o Monterrey i només el 20% es reparteix en altres centres de l'interior. Aquestes dades no són sols significatives pel turisme estranger sinó també pel turisme nacional, ja que els turistes nacionals es dirigeixen principalment a les platges. Davant d'això, s'entén que queda molta feina per desenvolupar el turisme en la perifèria interna del país, que inclou a nombrosos estats de la república, i aquest desenvolupament ha de circumscriure's a perspectives lligades amb la naturalesa.

A Mèxic, el fenomen de l'activitat turística segueix dues vessants. Per una part, es troba el turisme que es desenvolupa gradualment cap a petites àrees o a llocs ja consolidats i on l'impacte ambiental és reduït o lentament acumulable i per una altra banda hi han els grans projectes que sorgeixen com a conseqüència d'un planejament central i de gran magnitud, amb impactes immediats i enormes, on es promou una intensificació de la recreació de masses que pot resultar en un desenvolupament a gran escala i fortament incontrolat de zones hoteleres i àrees d'esbarjo. Aquestes instal·lacions és freqüent que es localitzin a les zones més sensibles des del punt de vista ecològic o escènic, i poden destruir precisament les característiques que donaven valor a la zona.

La concepció moderna de l'activitat turística a partir de la dècada dels 60 va donar lloc a la creació de nous complexos turístics-urbans com el de Cancún i actualment les Badies de Huatulco, on destaca l'enfocament integral que es va donar al seu

desenvolupament, així com la pràctica de la planeació com a norma d'actuació. En el seu caràcter de centres turístics integralment planejats, la preservació del medi ambient natural i l'equilibri ecològic, han estat aspectes prioritaris per conduir al seu desenvolupament.

Cancún va ser escollida el 1971, per iniciativa presidencial per emprendre un dels projectes de desenvolupament turístic més ambiciosos de la dècada dels 70. En un principi en aquest zona, com molt bé diu la cita: "*sólo la arena entre la selva y algun pequeño hotel se asomaba en la playa junto a la ilimitada belleza de los arenales y la laguna*".(VV.AA., 1998d). Poc a poc el projecte va créixer donant lloc al que és avui en dia, un dels destins de vacances de major acceptació en el gust del turisme nacional e internacional. Als seus 30 anys de la seva fundació, la ciutat de Cancún ofereix al visitant més de 25.000 habitacions amb hotels de quatre i cinc estrelles, inclosos els anomenats "*All inclusive*".

D'entre les accions per revertir els processos més crítics de deteriorament ambiental, així com per afavorir l'aprofitament racional dels recursos naturals del país, el 1990 la Secretaría de Desarrollo Urbano y Ecología (SEDUE), mitjançant les Direcciones Generales de Normatividad y Regulación Ecológica y Desarrollo Urbano va considerar necessària l'elaboració d'un guió metodològic per l'elaboració dels Planes de Ordenamiento del Territorio Ecológico-Urbano-Turístico.

Es van incorporar al *Programa de Ordenamiento Ecológico del SEDUE*, tots els megaprojectes turístics que impulsa el Fondo Nacional de Fomento al Turismo, definint-se el corredor Cancún -Tulum, el de l'illa de Cozumel i el del Sistema Laguna Nichupté. A la Baixa Califòrnia Sud, s'elaboraven els projectes d'ordenament ecològic urbà i turístic dels corredors de Loreto-Napoló-Puerto Escondido y el de los Cabos. A Guerrero el de El Realito a Ixtapa-Zihuatanejo, i a Nayarit el de Nuevo Vallarta a Bahía Banderas. Amb l'objectiu de recolzar a l'inversionista, es van crear altres dos corredors costaners: el de Tijuana- Ensenada i San Felipe - Puertecitos a Baja Califòrnia, els quals proporcionen un ordenament per regular l'ús del sòl, sent una gran avantatge per l'inversionista, ja que estan preferentment definides les àrees susceptibles per qualsevol tipus de desenvolupament turístic. Cal mencionar però que Baixa Califòrnia és l'únic Estat que compta amb dos programes d'aquest tipus, sent el Programa Tulum-Cancún, l'altre que existeix al país. Així mateix, és important ressaltar que ambdós corredors es troben inclosos en els 17 centres i regions turístiques prioritàries del *Programa Nacional de Desarrollo del Sector Turismo*.

Aquests ordenaments permetran que les autoritats locals estableixin mecanismes adequats per comptabilitzar l'aprofitament del territori, amb la vocació del sòl i

harmonitzar les activitats a les regions analitzades. D'aquesta forma, l'ordenament es converteix en un instrument de planeació de la política nacional en matèria ambiental, que permetrà garantir el desenvolupament sostenible de l'activitat turística amb harmonia amb d'altres activitats productives i socials. Aquesta aplicació ha deixat valuoses experiències respecte de la coordinació en els tres nivells de l'administració, així com la participació social efectiva

Per tot el que s'ha exposat anteriorment es pot diferenciar dins dels destins turístics mexicans els centres turístics integralment planejats com són Cancún, Ixtapa, Els Cabos, Loreto i Badia de Huatulco, dels centres tradicionals de platja com Acapulco, Cozumel, Mazatlán, Puerto Vallarta, Veracruz, La Paz i Manzanillo; i les grans ciutats com el Districte Federal, Guadalajara i Monterrey. D'entre tots aquests destins turístics de Mèxic, els més visitats tant per estrangers com per nacionals són: Cancún, Acapulco, Tijuana, Oaxaca, Puerto Vallarta, Mazatlán, Cozumel i Districte Federal.

Avui en dia, la política de desenvolupament econòmic de Mèxic segueix recolzant al turisme. *El Programa de Desarrollo del Sector Turismo* (1995-2000) SECTUR (1996), parteix del reconeixement que pel seu impacte en el desenvolupament regional, la generació de llocs de treball i la captació de divises, l'activitat turística és l'opció més ràpida i viable de desenvolupament per algunes regions del país; que el lloc de treball turístic és de generació ràpida, costa menys, incorpora força de treball jove i d'ambdós sexes, i que el turisme a Mèxic té avantatges relatives extraordinàries per la seva proximitat amb grans mercats i sobretot per la singularitat dels seus recursos.

Els hàbits i patrons de consum del turista internacional han sofert una sèrie de canvis com s'ha pogut comprovar. Aquest s'ha sofisticat i adquirit major consciència sobre el nivell de serveis i la qualitat ambiental. Aquests canvis en el perfil del turista han provocat profundes modificacions en els productes turístics ofertats per tots els països del món. Destacant l'especialització i diversificació de l'oferta turística mitjançant el valor agregat².

Seguint, doncs, l'orientació que suggereix l'OMT, el principi rector del desenvolupament sostenible del turisme és el d'administrar els recursos naturals,

² El valor agregat comprèn una diversificació de les activitats i atractius d'un destí, integrant les zones d'influència del mateix, aconseguint amb això un augment en el valor del producte turístic en matèria d'entreteniment i l'elevació de la qualitat en els serveis i en l'entorn ambiental.

materials, financers i humans de manera que s'aconsegueixi major satisfacció del visitant i el major benefici per la comunitat receptora, al mateix temps que es minimitzin els impactes negatius sobre el medi ambient, la cultura, la societat i les economies locals.

Mèxic es planteja, dins del seu *Plan Nacional de Desarrollo 1995-2000*, com a objectiu principal enfortir la competitivitat i la sustentabilitat dels productes turístics mexicans. Per augmentar la capacitat competitiva del sector, el criteri bàsic serà la preservació dels atractius turístics i la seva contribució per elevar la qualitat de vida de les poblacions residents en el centres, regions i circuits turístics.

El Programa estableix que la sostenibilitat no es limita a l'exclusiva conservació, sinó que comprèn l'ús productiu dels recursos naturals a llarg termini; l'elaboració dels processos socials; la participació de les comunitats en les decisions; els beneficis directes que rebin per aquesta participació i els suports tecnològics que són necessaris per fer sostenible l'ús dels recursos.

En el Programa el turisme sostenible es presenta com una prioritat indiscutible. La sostenibilitat és una estratègia imprescindible pel desenvolupament equilibrat a mig i llarg termini dels destins i regions turístiques prioritaries. La sostenibilitat és un requisit per atraure a segments interessats en desenvolupar activitats estretament relacionats amb la natura i la cultura, però també per augmentar la competitivitat i la rendibilitat.

Mèxic compta amb una gran biodiversitat, amb l'existència d'una extensa varietat de cultures vives d'origen ancestral i amb un extraordinari patrimoni històric, que requereixen models sostenibles per conservar-se i ser aprofitats de manera que puguin generar serveis turístics estratègics que beneficiïn al conjunt del sector i de la societat.

D'aquesta manera, la Secretaria de Turisme de Mèxic considera que el camí per desenvolupar al sector està, precisament, en incentivar l'aprofitament del que existeix sota criteris de sostenibilitat i en incorporar entre l'ampli inventari d'atractius disponibles a aquells que, com les àrees naturals protegides, són subjectes d'un interès creixent. Les xifres ho apunten clarament. Cada cop són més els turistes que escullen el destí de les seves vacances per poder conèixer i prendre contacte amb la naturalesa i on es respectin els criteris de protecció ambiental en les instal·lacions en les que s'allotjaran o recrearan.

Durant aquests darrers anys s'han comès molts errors que han provocat la destrucció parcial o total del paisatge i en conseqüència la desaparició del turisme.

Segurament l'error principal ha estat instal·lar la infraestructura turística tradicional en l'interior de l'ambient d'interès o bé en les seves immediacions, amb la qual cosa des del principi es transforma i destrueix el paisatge original, posteriorment, la influència d'aquests centres sobre els seus voltants ocasiona l'acumulació de deixalles i la contaminació del sòl i de l'aigua, cosa que al final desvirtua els atractius naturals del paisatge. L'experiència ha demostrat que, a la llarga el turisme acaba el amb el turisme. A Mèxic, en els últims 30 anys i particularment en els últims deu, com a conseqüència de l'alarmant deteriorament de l'ambient, les perspectives del turisme internacional s'han modificat significativament, destacant un sector turístic pro-conservacionista de dimensions considerables, que té com a propòsit principal el contacte estret amb la naturalesa.

La competència mundial obliga a una política per enfortir la identitat dels productes turístics, obligant al govern a establir noves polítiques de desenvolupament. La prioritat es canalitza cap al millor aprofitament dels mercats naturals, incorporant al producte tradicional de sol i platja, el valuós patrimoni natural, històric i cultural, estenent el benefici de l'activitat turística cap aquelles regions de menor desenvolupament relatiu en el país i en les quals les alternatives d'activitat econòmica productiva són escasses. Per tant, la política turística de Mèxic, en el moment actual, s'orienta a recuperar i incrementar la competitivitat dels centres i regions turístiques més importants, redefinint el seu producte bàsic, millorant-les en la seva qualitat ambiental, sumant valor mitjançant la diversificació d'activitats, incrementant les possibilitats d'accés dels consumidors, reorientant aquesta renovada oferta cap als mercats de major potencial de resposta i diversificant els canals de distribució. Aquest esforç de revalorització es dirigirà en primer lloc als destins turístics de platja, a les principals ciutats de la frontera nord del país i a les grans ciutats, ciutats colonials i al desenvolupament sostenible d'una oferta turística de nou tipus a la Sierra de Tarahumara, en el Món Maia del sud-est de Mèxic i en parcs naturals i àrees protegides seleccionades, com són la zona de la balena gris a Baixa Califòrnia Sud i la Mariposa Monarca a Michoacán.

Un altre dels objectius del programa o del *Plan Nacional de Desarrollo* és fomentar el desenvolupament regional. Per això es recolzaran les iniciatives dels governs estatals que facin possible aglutinar diverses entitats mitjançant programes que vinculen els centres turístics amb les seves regions d'influència per posar en valor atractius i activitats, prenent com a base el concepte de sostenibilitat. Els canvis en els hàbits i els gustos dels consumidors perfilen la tendència dels turistes a buscar que els seus viatges es realitzin a regions més que a destins, per la qual cosa és necessari donar especial recolzament al desenvolupament de les regions turístiques

definides per la concentració de productes turístics en un espai, així com compartir similituds en els trets geogràfics, històrics i culturals.

A les prioritats nacionals, l'activitat turística té una dimensió singular per la seva possibilitat de contribuir al desenvolupament de les zones marginades del país, en moltes de les quals es concentra la riquesa turística pel que es refereix als recursos naturals i culturals de la nació. Es fomentaran així les inversions en infraestructures que paral·lelament a les capacitats de desenvolupament locals, aconseguixin vincular els destins i regions turístiques prioritàries.

Dins l'estratègia pel turisme sostenible hi ha una integració d'esforços de diverses dependències federals, governs estatals i municipals, universitats i centres d'investigació, a més de les comunitats locals, orientats a protegir amb una legislació clara i efectiva les àrees naturals i el patrimoni cultural. Es requereix d'un planejament i gestió integrada de la indústria per desenvolupar projectes harmònics amb el medi ambient i per una prestació responsable de serveis en les àrees naturals i culturals de valor turístic. En aquest marc, la Secretaria de Turismo ha instrumentat, una sèrie d'accions de protecció de l'entorn natural en marc del *Programa Mundo Maya*, el *Corredor Ecoturístico Barrancas del Cobre*, *Mar de Cortés* i el *Programa Integral para la Observación de la Ballena Gris*, així com el *Programa de la Papallona Monarca*.

Pedro Joaquin Coldwell, Secretari d'Estat de Turisme de Mèxic, va establir que una de les estratègies per aconseguir allargar la vida dels destins turístics en el mercat, consisteix en la modificació de l'oferta amb que compten. Per la qual cosa es requereix d'una gran capacitat creativa per dissenyar i operar productes de qualitat que s'acompanyin amb serveis d'alt nivell.

La Secretaria de Turismo ha insistit en que un dels seus objectius bàsics és la diversificació de l'oferta global turística, per la qual cosa hauran de tenir-se en compte, "les gran oportunitats per gaudir de la naturalesa".³

6.2.2. Política ecoturística i principals atractius ecoturístics de Mèxic.

Va ser l'any 1992 quan la Secretaria de Turismo (SECTUR) es va plantejar la modalitat de l'ecoturisme seriosament i es va celebrar a la ciutat de Mèxic, el

³ Font: www.txinfinet.com/mader/ecotravel/mexico/strategy/3html per Herzog, 1994

Seminario Internacional sobre Ecoturismo, organitzat pel Centro de Investigación Científica y Tecnológica del Turismo (CIENTUR) i la Sociedad de Alumnos de Administración Turística, ambdós de la Universidad Anáhuac.

El 1994, la Secretaría de Turismo va elaborar *l'Estrategia Nacional de Ecoturismo*, amb l'objectiu de definir les directrius principals. Però no serà fins el 1995 quan es van assentar les bases de col·laboracions interinstitucionals amb la Secretaría de Medio Ambiente, Recursos Naturales y Pesca (SEMARNAP), la Secretaría de Turismo (SECTUR), el Fondo Nacional de Fomento al Turismo (FONATUR), el Consejo Nacional para la Cultura y las Artes (CNCA), el Instituto Nacional de Antropología e Historia (INAH) y el Instituto Nacional Indigenista (INI) que van promoure un conveni que permetia establir mecanismes clars i eficaços per dur a terme projectes de desenvolupament sostingut i sustentable en les zones turístiques d'interès medi ambiental, principalment en àrees naturals protegides. (Argüelles, González, 1995)

Aquestes sis instàncies coincidien en la importància d'orientar el turisme i l'ecoturisme a fi d'afavorir els propòsits de conservació i protecció del medi amb els de desenvolupament econòmic, social i cultural de caràcter regional. Tot i que encara era massa aviat per veure la seva efectivitat, ja tenien clara una cosa: que Mèxic té molt més que oferir que països amb gran renom ecoturístic com Costa Rica, Panamà o Belice, per la qual cosa calia més efectivitat.

Com a part d'aquest conveni, les institucions signants es van comprometre a treballar coordinadament en l'anàlisi dels projectes de desenvolupament turístic, avaluant el creixement de la infraestructura i de les inversions privades, respectant les disposicions jurídiques aplicables en matèria de protecció ambiental i d'aprofitament sostenible dels recursos, així com els referits a monuments i zones arqueològiques, artístiques i històriques. Una part central de l'acord és la promoció de la participació de les comunitats locals, empresaris i d'organitzacions socials en el maneig d'aquests projectes. Aconseguir-ho implica, per exemple, que es defineixin amb claredat mesures i recomanacions d'accés, d'urbanització i d'explotació de serveis comercials. S'haurà de determinar també la capacitat màxima de recepció turística de cada àrea, incloent-hi consideracions de tipus ambiental, cultural, artístic o històric que promoguin un desenvolupament harmònic, fixant les accions necessàries que s'aplicaran en cada cas pel compliment d'aquests objectius.

Les tasques particulars de SEMARNAP, mitjançant l'Instituto Nacional de Ecología (INE), són les de donar recolzament i assessoria tècnica, seguint els criteris i línies generals en matèria d'àrees naturals protegides; avaluar i supervisar el

desenvolupament d'activitats ecoturístiques i cinegètiques dins de les àrees, recolzar l'establiment de mecanismes d'informació recíproca, facilitar la simplificació de tràmits a favor dels prestadors de serveis turístics i organitzadors d'activitats de caça, així com promoure coordinada i integradament la realització de projectes de conservació, promoció i difusió del patrimoni natural, històric i cultural de país.

El INE i el SECTUR han dissenyat el Programa d'Ecoturismo, programa que complementa el *Programa de Medio Ambiente 1995-2000* i el *Programa d'Áreas Nacionales Protegidas 1995-2000*. En aquest programa es parteix de l'alta rendibilitat d'aquesta modalitat en altres països com una de les principals fonts de divises, destacant el cas de Kenya, Costa Rica, Equador, Índia, Nepal i Indonèsia. En particular, l'ecoturisme representa un ingrés anual de 480 milions de dòlars per a Kenya, dels quals una tercera part prové de tan sols set parcs nacionals. En el cas de Costa Rica, els ingressos en divises per turisme de tipus ecològic ascendeix a 900 milions de dòlars anuals.

Els principals objectius del *Programa d'Ecoturismo en Áreas Naturales Protegidas de Mèxic*, redactat el 1997, són:

- Generar recolzament públic cap a les àrees naturals protegides (ANP) a partir del seu coneixement i valorització.
- Instrumentar mecanismes per a que el turisme contribueixi al finançament de les ANP
- Generar noves dinàmiques de creixement econòmic local sobre bases ecològicament sanes a partir del turisme a les ANP.
- Desenvolupar el potencial turístic de les ANP sobre estratègies ecològiques sòlides.
- Proporcionar facilitats per inversionistes, propietaris i administradors en relació amb les activitats turístiques a les ANP.
- Obrir nous mercats i opcions de desenvolupament turístic en el país.
- Fomentar l'educació ambiental entre els turistes i els pobladors locals.
- Generar una cultura turística basada en el respecte a la naturalesa.
- Harmonitzar les activitats turístiques amb els principis establerts en la Convenció sobre Diversidad Biológica i l'Estratègia de Sevilla.

En el cas de Mèxic, l'ecoturisme aportaria una major consciència de conservació del medi ambient natural i un fre a la contaminació i al deteriorament ecològic del país, a part dels beneficis econòmics i desenvolupistes en àrees amb manca d'alternatives i moltes d'elles deprimides, així com un instrument de generació de divises estrangeres.

Actualment, el mercat ecoturístic en el país es troba en una situació emergent, tot i que té un enorme potencial. Serà molt convenient que l'ecoturisme en el país adquireixi, a curt termini, la importància que té el turisme en zones històriques i arqueològiques, estimat en 3.499 milions de pesos (uns 444 milions\$). Els ingressos que s'aspiren aconseguir per a l'any 2000, en els tres circuits de mercat de vida silvestre representen una quantitat de 3.786,6 milions de pesos (480 milions\$), càlcul que es considera, segons els responsables, conservador. La xifra sols representa aproximadament el 10,5% de la captació ecoturística i cinegètica actual d'Espanya i el 60% de l'ecoturisme a Costa Rica. Per tant, és urgent doncs, impulsar el desenvolupament de l'ecoturisme a Mèxic.

Mèxic ha de respondre a aquest nou turisme que busca gaudir de la naturalesa i de la cultura. Ha de respondre per que com bé diu Monroy (1990), *"es inteligente hacerlo, por muchas razones. Primero porque ya existe la demanda, segundo porque tenemos una gran riqueza natural i cultural i tercero porque satisfacer esa demanda traerá beneficios económicos, morales y ecológicos a los mexicanos y a la nación, si nos unimos para hacerlo bien"*.

La promoció que es comença a fer des de la Secretaria de Turismo corrobora aquest canvi: *"Alejarse de los lugares de diversión pre-fabricada por el hombre y conocer un mundo de maravillas naturales, vírgenes, escasamente afectadas per la civilización, significa planear sus vacaciones en un lugar totalmente distinto; y si lo que realmente desea es participar de la experiencia conocida como ecoturismo, México tiene todo para complacerlo"*.

L'ecoturisme té a les àrees naturals de Mèxic la seva àrea d'aplicació més àmplia ja que, en primer lloc, l'ecoturisme requereix espai, naturalesa i autenticitat, tres elements que Mèxic posseeix encara en abundància.

També es destaca com a punt positiu la proximitat dels mercats ecoturístics més grans, el fet de comptar amb una relativament ben desenvolupada infraestructura de transport i de serveis, l'estabilitat política i econòmica de Mèxic, etc. Aquests aspectes són positius sense cap mena de dubte, però no n'hi ha prou.

A Mèxic, tot i que l'ecoturisme pràcticament és incipient, sí és possible desenvolupar-lo. Mèxic té una gran quantitat de zones potencials per aquest fi i de fet ja es pot veure un ascens poc a poc no sols en l'activitat de l'observació d'aus, sinó també en el d'observadors de balenes de Baja California; visitants interessats en la botànica del desert del nord est del país, aficionats als insectes com és el cas del Santuari de la Papallona Monarca a Michoacán i en l'estat de Mèxic, nedar per sota l'aigua en els esculls de corall del Carib, del Golf i del Pacífic, recorreguts per

les selves tropicals de Yucatán, Campeche, Chiapas i Quintana Roo, muntanyisme en la Barranca del Cobre a l'Estat de Chihuahua, etc.

Un dels punts a favor amb els que compta Mèxic, a diferència d'altres països de la regió, i que cal potenciar és l'enorme riquesa cultural i arqueològica associada a la diversitat ecològica de la regió. Per citar algunes mostres d'interacció cultura-ecologia, a Mèxic es destaca: Palenque, Cobà a Hondures i el més recent circuit Ecoturístic del Món Maia que avarca cinc països a saber: Hondures, El Salvador, Guatemala, Belice i Mèxic.

Es pot arribar a dir, i no seria exagerar que en cap altra regió del món es conjuguen "sinèrgicament" aquests dos factors, en un sistema patrimonial d'una bellesa extraordinària i d'un formidable significat històric. Com diu el Dr. José Sarukhán, rector de la Universitat Nacional Autònoma de México, sempre hi ha una relació complexa i dinàmica entre la biodiversitat i la diversitat cultural, en que una promou l'altra (Soberón, Sarukhán, 1993).

El turisme ecològic o ecoturisme i el cultural poden anar de la mà, i de fet es complementen entre sí. No és accidental que a Mèxic, moltes de les zones arqueològiques es trobin en àrees que també tenen un enorme interès natural. Apreciant-se així la interacció entre cultura i ecologia.

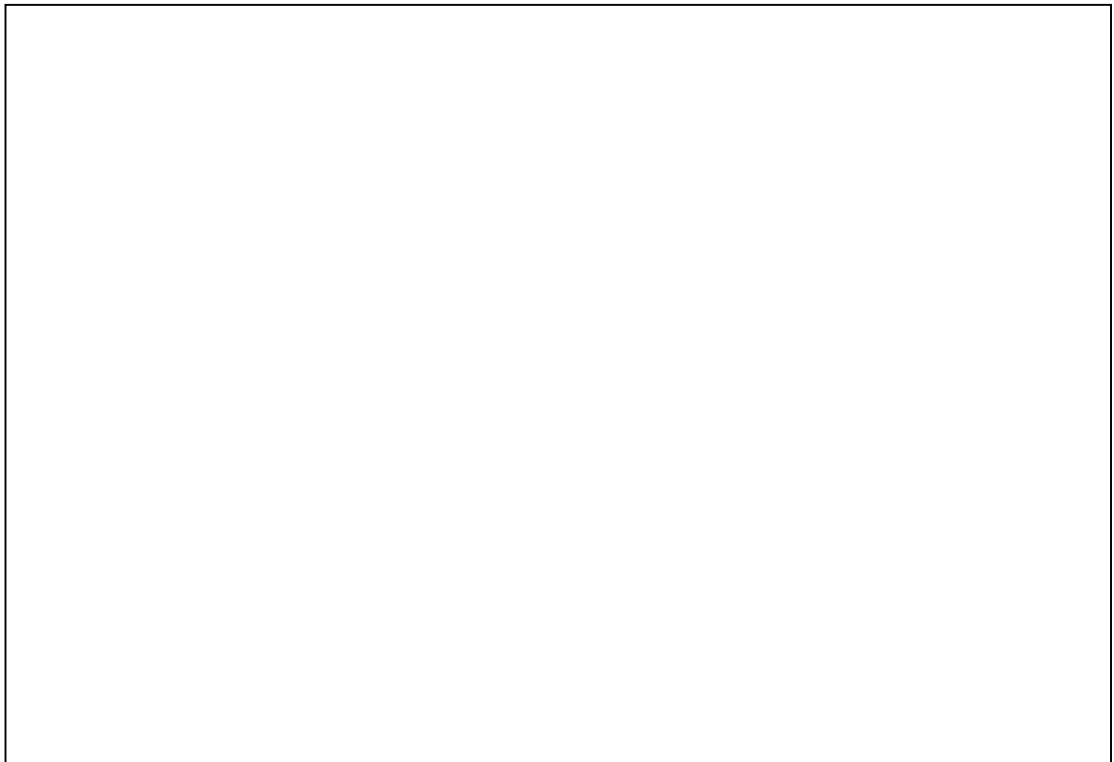
Aquest potencial ha fet que comencessin a sorgir moltes iniciatives privades interessades en vendre experiències ecoturístiques. Una de les actuacions, positives ha estat l'Asociación Mexicana de Turismo de Aventura y Ecoturismo (AMTAVE). En la que es troben inscrites més de cinquanta agències que ofereixen activitats a les diferents àrees protegides del país. Entre els objectius plantejats hi ha :

- Donar a conèixer els destins naturals, d'aventura i culturals del país, amb especial enfocament a la preservació del medi ambient.
- Fomentar investigacions i estudis que proporcionin informació relacionada amb el coneixement i cura del patrimoni natural i cultural, per fomentar així noves alternatives.
- Representar als associats davant entitats privades i governamentals, per tal que el turisme alternatiu sigui àmplia i correctament difós.

Els membres d'AMTAVE tenen el compromís d'oferir productes turístics novedosos amb el segell de garantia de l'associació en quant a servei, seguretat i qualitat es refereix, procurant que aquest model de desenvolupament sostenible sigui en benefici de les àrees naturals i patrimonis culturals.

Segons diverses fonts, com ara els manuals de vendes dels agents de viatges, la promoció turística a nivell nacional, les actuacions i prioritats de política turística del país i d'acord també a l'experiència, és pot parlar de quatre grans àrees que s'oferten com a principals atractius ecoturístics del país, encara que el potencial és immens tal com mostra el desplegable (Fig.6.1) de propaganda *Ecoturismo en México*.

Figura 6.1: Desplegable "Ecoturismo en México"

Font: SECTUR, Mèxic

6.2.2.1. Mòn Maia o Ruta Maia: estats de Chiapas, Campeche, Quintana Roo i Yucatán

Avui en dia com ja s'ha pogut comprovar en les activitats turístiques es van definint noves tendències. Una de les més importants és que els viatgers nacionals i internacionals cada dia estan més interessats en que els destins turístics ofereixin una major autenticitat i un contacte més directe amb la naturalesa. El sol i la platja ja no podran ser, en el futur, els únics atractius que per si sols atreguin al turisme, sinó que aquests hauran de ser complementats amb altres elements de la naturalesa i sobre tot de la vida i cultura dels llocs visitats. Per tal que existeixi un nou

desenvolupament turístic es va crear un paquet turístic anomenat Món Maia.(Lobato, 1993)

Els inicis del turisme a la regió, especialment a la península de Yucatán es remunta al 1920. Però és a l'any 1988 que la regió capta no sols l'interès dels governs de l'àrea sinó també el d'institucions i organismes internacionals, entre ells, la Comunitat Econòmica Europea, la OMT i la Societat National Geographic, els quals consideren que la regió per les seves riqueses i atractius culturals i naturals, és única al món i que el turisme pot recolzar la seva cura i seva preservació.

Els principals objectius del programa del Món Maia són els següents:

- Fomentar la integració regional en l'àmbit del turisme, mitjançant un circuit turístic que inclou a les cinc nacions que conserven els vestigis i la cultura actual dels maies.
- La creació d'un nou concepte de turisme que ofereixi un oferta variada d'atractius naturals i culturals als visitants.
- Impulsar la identitat nacional mitjançant un millor coneixement, valoració i cura del patrimoni existent.
- Promoure el desenvolupament de regions i comunitats que fins ara han estat marginades, mitjançant el turisme.
- Consolidar, mitjançant el turisme, la protecció dels recursos naturals de l'aigua, flora i fauna, així com del patrimoni arqueològic i històric de la regió.

Aquest circuit l'integren cinc països: Hondures, El Salvador, Guatemala, Belice i Mèxic. D'aquest últim hi formarien part els estats de Campeche, Chiapas, Quintana Roo i Yucatán.

En el cas de Mèxic aquest projecte està comportant uns beneficis importants. Quasi el 40% de les divises que ingressa el país per turisme.(Editur, 1999, 42), però també cert dinamisme i recolzament, per estats com Quintana Roo i Chiapas.

a) Chiapas: objectiu turístic nacional

Segons Julio César Ruiz Ferro, Governador de l'Estat de Chiapas, en el pròleg del *Programa de Desarrollo Turístico 1995-2000 de Chiapas*, aquest estat "té la necessitat de diversificar la seva economia eminentment agropecuària, amb altres activitats productives, rendibles i generadores de llocs de treball". Des d'aquest aspecte, el sector turístic no sols és una perspectiva sinó una alternativa real. Turísticament parlant, Chiapas és una entitat privilegiada per la naturalesa. En

aquest territori la gran varietat de recursos naturals harmonitza amb la seva diversitat ètnica i cultural.

Fins fa molt pocs anys, el sector turístic ha rebut un reduït recolzament. El turisme ha ocupat el tercer lloc d'ingressos i genera el 10% dels llocs de treball, però això sembla que pot canviar.

Els objectius generals del desenvolupament turístic de Chiapas són:

- Convertir el turisme de pas en turisme de destí, mitjançant l'aprofitament de la infraestructura existent i la millora de les condicions actuals dels productes turístics.
- Generar llocs de treball amb un desenvolupament turístic sostenible i sostingut, promovent nous productes turístics, com l'ecoturisme.

El turisme a Chiapas, tot i el desenvolupament assolit en centres que atrauen l'atenció a nivell mundial, com Palenque (342.541 visitants segons l'Institut Nacional de Antropologia e Historia) i San Cristóbal de las Casas, no té encara el nivell d'activitat d'acord amb les grans potencialitats que es registren en aquest sector. Una de les prioritats estratègiques i accions a curt, mig i a llarg termini van dirigides a profunditzar en altres possibilitats del sector com són l'ecoturisme. Les àrees de gran valor ecològic que hi ha a Chiapas poden i han de ser millor protegides sota aquestes modalitats d'aprofitament.

D'acord amb els objectius plantejats en el programa estatal, s'integraran circuits ecoturístics en àrees naturals protegides per prevenir la destrucció de la riquesa natural. Chiapas és l'estat amb major nombre d'àrees a nivell nacional, un 15,3% de la superfície total estatal.

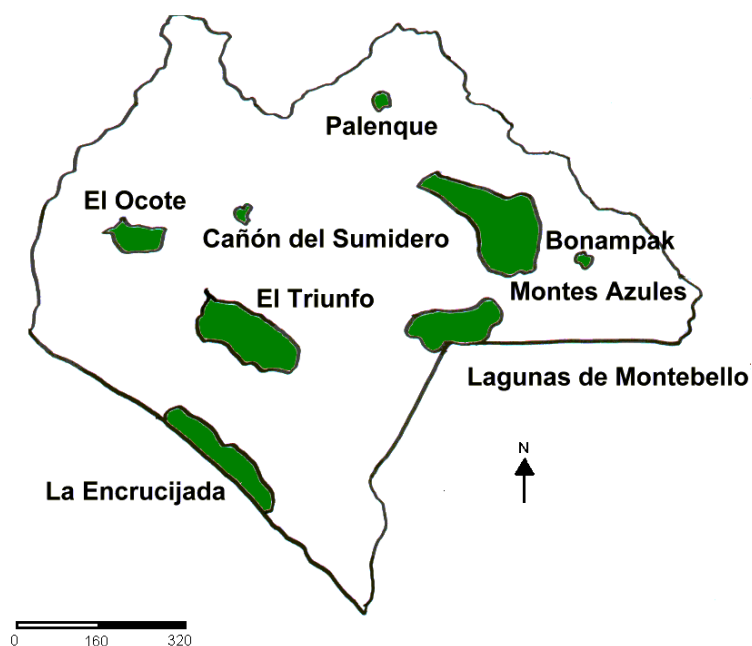
Els parcs nacionals, reserves de la biosfera i àrees protegides de l'Estat comprenen una superfície bastant extensa, però decretar la seva preservació no és suficient i l'alternativa de l'activitat ecoturística, que inclou la protecció de la diversitat ecològica i biològica de l'àrea, les zones que l'envolten i sobre tot la participació de les comunitats veïnes, pot significar una bona oportunitat pel desenvolupament autosostenible de Chiapas.

En aquest escenari es poden identificar, com es pot veure en el mapa 6.1, tres recorreguts principals: 1) el que coincideix amb les zones arqueològiques i inclou també el turisme d'aventura i l'ecoturisme en l'interior de la selva i que té com a pol de desenvolupament Palenque, Bonampak i Cascadas de Agua Azul. Aquesta zona havia estat aïllada del turisme massiu pel seu difícil accés, però això s'ha corregit. 2) El circuit per la costa pel turisme recreatiu i atractiu també pels qui volen gaudir de

l'ecoturisme. 3) Recorregut per l'altiplà central de l'Estat, que és el recorregut turístic tradicional que inclou zones arqueològiques i bel·leses naturals.

Factors sociopolítics interns han incidit en el desenvolupament del sector. El darrer va ser el conflicte del gener de l'any 1995, que va malmetre molt la imatge de l'estat tant a nivell nacional com a nivell exterior, cosa que va comportar que l'estat es caigués en un forta crisi. Encara que aquest conflicte social encara és latent, els canvis polítics recents ens fan ser més optimistes. L'altre factor amb el que s'enfronta i que s'ha de vèncer de forma urgent és la manca d'infraestructures, de serveis i l'aïllament de molts atractius turístics que té Chiapas, cosa que provoca un desavantatge que afecta seriosament l'opinió dels visitants.

Mapa 6.1: Principals àrees protegides d'interès turístic a l'Estat de Chiapas

Font: Elaboració pròpia

Tot i tenir que afrontar a aquests problemes, no es pot negar que Chiapas té un potencial ecoturístic considerable, on es destaquen com es pot comprovar en el quadre 6.1, el Parc Nacional Cañón del Sumidero, les Reserves de la Biosfera Montes Azules, la Encrucijada, el Triunfo i el Ocote entre altres. En canvi, hi manca una política integral que permeti comptar amb informació suficient i dirigida a

orientar projectes ecoturístics i vincular-los amb circuits de comercialització integral, molt sol·licitats per operadors i majoristes europeus i nord-americans. Al manca polítiques de promoció s'impedeix el desenvolupament planificat.

Quadre 6.1: Principals atractius ecoturístics de l'Estat de Chiapas

Principals destins ecoturístics	Característiques
P.N. Cañon del Sumidero	Estret canó amb parets profundes i verticals. En el seu fons corren les aigües del riu Grijalva per quasi 32 quilòmetres. Les bel·leses d'aquest parc es poden admirar o bé pels diferents miradors o travessant el canó amb llanxa ràpida, on es poden admirar de ben a prop parets de 1.000 metres, i en les ribes del riu arbres fins a 25 metres.
Lagunas de Montebello	Aquesta àrea l'integren més de 60 llacunes de diferents mides i tonalitats (turquesa, blau, verd), localitzades en el cor de les selves del sud-est de Chiapas fent frontera amb Guatemala.
R.B. Selva Ocote	La seva topografia és abrupta i compta amb varis afluents importants pel seu cabal. L'àrea compta amb vegetació de selva tropical humida i selva baixa, ambdues ben conservades, degut principalment a la topografia.
R.B. La Encrucijada	Ocupa una àmplia franja costanera del Pacífic, en el sud-oest de Chiapas, en la que abunden els manglars, els canals, etc. La zona presenta diferents tipus de vegetació costanera, per la qual cosa és considerat el sistema de zones humides més important de la costa del pacífic americà.
R.B. El Triunfo	Aquesta reserva conté els últims ecosistemes de bosc mesòfil de muntanya habitats pel majestuós quetzal.
R.B. Montes Azules	Es troba en el cor de la Selva Lacandona, amb exuberant vegetació sempre verda. Aquesta reserva protegeix les més extenses selves tropicals plujoses del país, considerades entre els últims reductes forestals. Aquí encara és possible contemplar enormes arbres que arriben a alçades superiors als 50 metres. En aquesta rica vegetació es troben nombrosos vestigis arqueològics maies.
Cascades Agua Azul	Al sud de la zona arqueològica de Palenque, considerada com un dels grups de cascades més espectaculars. Els rius han format canons no molt profunds amb penya-segats que donen origen a les espectaculars cascades "blanquiazules". També es pot veure una gran i rica fauna com el jaguar, el tucán, etc.

Font: Elaboració pròpia a partir de VV.AA. (1998a).

Moltes d'aquestes mancances abans mencionades són prioritats en els objectius específics del desenvolupament turístic de l'estat. A saber:

- 1- Desenvolupar el potencial turístic de la regió donant origen a un nou producte que basa les seves expectatives en l'atractiu de la biodiversitat, de la que Chiapas és posseïdor d'un gran potencial, aplicant projectes i programes aplicables en àrees naturals.
- 2- Promoure la creació d'infraestructura turística a Agua Azul, solucionant la situació de la tinença de la terra per incorporar les comunitats a l'activitat. Implantar un projecte ecoturístic, que asseguri la protecció dels recursos naturals.
- 3- Construir obres d'infraestructura turística i carreteres per al desenvolupament turístic de centres arqueològics i les zones d'atractius naturals com els llacs de Montebello.
- 4- Construir obres d'infraestructura per a espectacles nocturns en el Cañon del Sumidero i Palenque.
- 5- Capacitar en tots els nivells als prestadors de serveis turístics per oferir serveis de qualitat als visitants.
- 6- Promoure la participació dels municipis en el desenvolupament de projectes ecoturístics i l'aprofitament de les potencialitats locals.
- 7- Promoure la participació privada en la creació de projectes ecoturístics.
- 8- Incorporar a les comunitats en la conservació dels recursos naturals a través de la generació de projectes ecoturístics.

Del total dels objectius específics, més de la meitat fan referència a impulsar i desenvolupar l'ecoturisme .

Una de les estratègies i alhora prioritat lligada amb el desenvolupament de l'ecoturisme i la població local és la formació i capacitació, per la qual cosa es preveuen impartir cursos de formació de guies turístics locals a fi d'incorporar l'activitat turística a comunitats indígenes, així com també la impartició de cursos de formació de microempresaris, a càrrec de la Secretaria de Desarrollo Turístico en coordinació amb l'Instituto Tecnológico y de Estudios Superiores de Monterrey.

Es preveu realitzar també, accions promocionals i comercialitzar els nous projectes ecoturístics, acollits dins els objectius del *Programa del Mundo Maya* que basa les seves expectatives en consolidar una oferta turística sostenible i en l'evolució que presenta la demanda mundial cap a un producte turístic dotat d'experiències noves, diferents i autèntiques amb el contacte amb altres cultures i un medi ambient conservat i protegit.

També es preveuen desenvolupar projectes ecoturístics a la Reserva de la Biosfera la Encrucijada a la Costa de Chiapas, que abasta zones de cafetals i amb l'atractiu

principal de manglars molt desenvolupats; a la comunitat de la Palma i es conformarà un circuit ecoturístic a Agua Tendida, Palmarcito, Zacapulco i San José Huayate. A les reserves del Ocote i el Triunfo, lagos de Montebello, lagos de Colón, Laguna Miramar i las Chimalapas es pensen realitzar projectes per explotar el potencial ecoturístic i paral·lelament es realitzaran estudis d'impacte ambiental, revisant la situació legal de la superfície *ejidal* on es duran a terme els projectes per determinar la seva viabilitat.

Una altra prioritat imminent és revertir el deteriorament ecològic que té la zona de les cascades d'Agua Azul, en la que participaran la iniciativa privada i s'incorporarà als actuals pobladors en el projecte. Es pensa negociar la reubicació de la comunitat en àrees protegides amb l'objectiu de que la població pugui participar i treballar amb els operadors del desenvolupament turístic, plantejant clarament els beneficis que això implica. També s'impartirà la capacitat necessària i es farà la pertinent promoció. En una primera etapa es preveu construir la infraestructura de serveis i en la segona es plantegen accions de conservació i de restauració del medi ambient.

La organització comunitària ecoturística i la participació dels membres de la comunitat és molt important, per això, es promou la seva organització a base de formar comitès operatius i administratius, es firmen convenis de participació comunitària i interinstitucionals i es preveu impartir cursos de capacitat.

Per tal que funcionin els atractius turístics, es gestionaran recursos davant del Fondo Nacional de Fomento al Turismo (FONATUR) per al desenvolupament turístic integral. Aquests recursos seran destinats a la millora i construcció de la infraestructura necessària per posar en òptimes condicions de funcionament els destins arqueològics, així com per projectes ecoturístics a les diferents àrees protegides.

Una de les iniciatives importants en aquest estat són els centres de contacte amb la naturalesa. Des del 1995 es treballa en una política de recolzament a les organitzacions indígenes i rurals, de manera que comptin amb alternatives econòmiques que els permetin millorar els seus nivells de vida. Aquests centres faciliten les condicions per a què les organitzacions aprofitin l'atractiu natural, històric o arqueològic que tenen amb l'oferta de serveis pels visitants. Com a exemple a dotze quilòmetres de les famoses cascades d'Agua Azul hi ha el centre de contacte amb la naturalesa Agua Clara, on existeixen confortables habitacions pel descans, serveis de restaurant-bar, serveis guiats per la zona, etc. Aquest centre és administrat pels indígenes de la regió dels alts de Chiapas. Un cop organitzats els indígenes van rebre recolzament governamental per a la construcció d'instal·lacions d'atenció al visitant, capacitat, promoció i comercialització del seu destí.

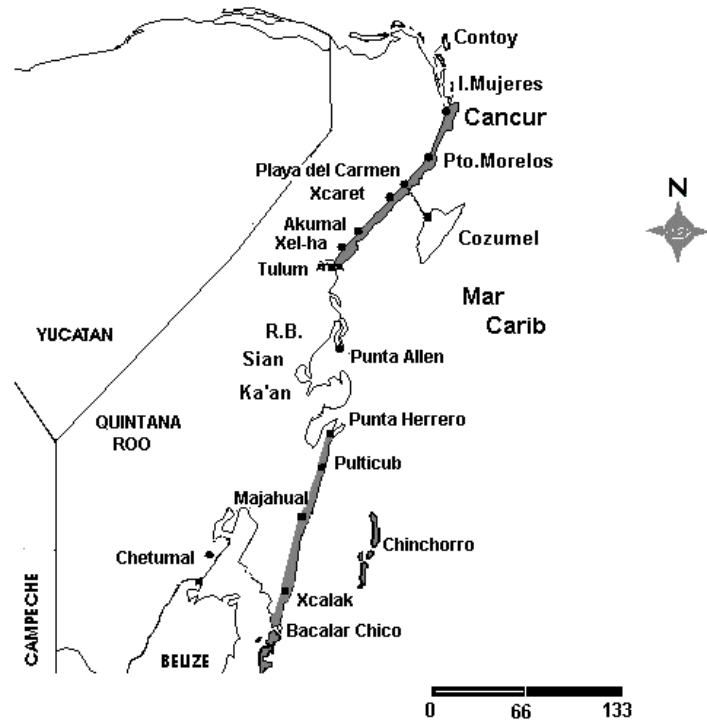
Altres iniciatives interessants per fer més força i així aconseguir els objectius proposats ha estat la de promocionar conjuntament els atractius naturals i arqueològics dels estats de Tabasco, Chiapas i Campeche, sota l'auspici de la Secretaria de Turisme i l'Asociación del Mundo Maya.

b) Ecoturisme a Quintana Roo: Cancún porta de l'ecoturisme?

Com ja s'ha anunciat anteriorment, una de les prioritats del govern és la Costa Maia. De fet, ja hi havia estudis previs que valoraven aquest espai. S'inicien aleshores els estudis per posar en marxa un megaprojecte de desenvolupament turístic al sud del Carib Mexicà, una de les zones que quedava intacta. Aquesta zona compta amb platges, esculls coral·lins, llacunes costaneres, una gran diversitat de flora i fauna i zones arqueològiques. Tot això fa que aquesta zona tingui un alt potencial per dur a terme activitats turístiques de platja, busseig, pesca esportiva i observació de la natura. Quan el procés es desenvolupi complementarà els nivells de serveis que ofereixen Cancún i la ribera maia.

El projecte pretén impulsar el desenvolupament planificat de la zona sud de l'Estat de Quintana Roo (veure mapa 6.2), concretament el corredor costaner de 130 quilòmetres del litoral de Punta Herrero fins Bacalar Chico. Cal recordar que el 1990 es va implantar el corredor Cancún-Tulum.

Mapa 6.2: Corredors turístics a l'Estat de Quintana Roo

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de: www.mexicodesconocido.com.mx

El pla mestre respecta les àrees protegides com la Reserva de la Biosfera de Sian Ka'an, la Reserva de Uaymil, el Santuari de Manatí i el Banc de Chinchorro, aquest últim es manté com a centre de serveis. Mahahual es consolida com a centre integrador regional, es crea el nou centre urbà en Xahuachol i es consoliden els centres integradors de serveis bàsics a Pulticub i Xcalac.

Des de Mahual-Pulticub es proposa un desenvolupament lineal sobre una superfície de 15.550 hectàrees, dividides en tres zones: la turística-hotelera amb 696 hectàrees, la zona urbana amb 4.059 hectàrees i la d'ordenament i protecció ecològica amb 10.795 hectàrees.

Com es pot comprovar en examinar els projectes i estudis, el que busquen els planificadors és ampliar l'oferta buscant zones cada cop més verges i més naturals, però també més fràgils. A l'est de la península de Yucatán, es troba un dels paradisos més sol·licitats de Mèxic, Cancún, que fa tant sols 30 anys era un poble de pescadors, fins que un dia va atraure l'atenció del govern.

Com a centre planificat, va començar a emergir durant els anys 80, tot i que en un principi era un centre turístic petit, ràpidament es va consolidar com un centre de dimensions considerables, fins arribar a convertir-se en un dels pols turístics més dinàmics del Carib i del món.

Cancún, altament posicionat com a destí caribeny de sol i platja, està promocionant altres atractius turístics com són la civilització maia, les seves possibilitats esportives, la seva oferta de congressos, les ciutats colonials més pròximes i es pretén fomentar la imatge de destí cultural i ecoturístic, tot amb l'objectiu de diversificar l'oferta. (Editur, 1999, 45)

Degut a la seva estratègica situació geogràfica Cancún, ciutat que té més de 300.000 habitants, s'ha convertit en la porta del Món Maia. El 1998 va rebre un total de 2.680.000 turistes, amb una capacitat d'allotjament de 23.600 habitacions, tot i que està projectat no passar de les 28.000 habitacions hoteleres amb l'objectiu de no massificar el destí.

Si s'examina una mica més l'àrea on es troba Cancún, es pot comprovar que en aquesta regió es barregen espais molt diferents. En aquests últims anys es sent a parlar de paraules com turisme i ecologia, ja que per aquells que busquen alguna cosa més que sol i platja, aquesta regió ofereix una variada oferta. Es tracta de la ribera maia que s'estén des del port de Morelos fins a Tulum. Aquesta zona costanera, denominada també el corredor de Tulum, posseeix nombrosos llocs arqueològics, pous naturals, atraccions naturals i "parcs artificials", que estan causant sensació com són Xcaret, Xel-hà i el nou Xpu-hà, dels que més endavant es parlarà. Una mica més al sud, però dins d'aquest continu costaner d'infraestructura turística es troba la Reserva de la Biosfera de Sian ka'an, coneguda per molts pocs però on ja hi arriben els turistes de Cancún i especialment el mercat americà.

Aquest front marítim, tant el conegut com el corredor Tulum, com el que s'està planificant, fan que cada cop els pocs espais que queden de selva els vagin ocupant les gran empreses transnacionals per ubicar els seus grans complexos turístics, aprofitant l'atractiu de la zona i les bones infraestructures. Això fa pensar que realment aquesta zona es convertirà en una regió turística de grans dimensions on els atractius naturals, ja exposats, corren realment perill de convertir-se en una atracció turística més.

Si es fa un recompte dels atractius ecoturístics que te la regió es comprova que són moltíssims, però aquí es destacaran només aquells considerats com a més representatius.

A vuit quilòmetres de Cancún es troba la petita illa de Isla Mujeres, on es dona una situació peculiar ja que els propis habitants s'esforcen en preservar l'equilibri ecològic i actualment hi ha el projecte de declarar a l'illa parc nacional. L'illa va atraure a Jacques Costeau i actualment a milers de turistes, es parla d'un milió de

turistes l'any. L'altra illa popular és el Parc Nacional Cozumel, illa que és visitada per 700.000 persones.

Un dels atractius més importants de la zona i sense cap mena de dubte el menys conegut i explotat fins al moment és la Reserva de la Biosfera de Sian Ka'an, una meravella que no es pot deixar de visitar, com es pot comprovar a les fotografies 6.1 i 6.2. Segons un estudi recent, de 77 àrees marines i maresmes del món, aquesta es troba en la posició 39, pel valor de les seves zones humides, pels seus recursos marins, manglars i esculls de corall, a part de la seva vegetació global. Un dels punts a favor que té és que el seu accés és difícil, tot i que això la faci encara més atractiva. De fet, segons les dades de que es disposa, no es una de les àrees més visitades, (15.000 visitants) tenint en compte la zona on es troba, però el seu potencial és immens. Potser sols es qüestió de deixar passar el temps, i si es fa cas de la promoció de l'ecoturisme a Mèxic, on es localitza Sian Ka'an al costat de Cancún, el temps correrà força ràpidament.

Un dels altres atractius protegits per les seves característiques naturals i culturals, tot i que des del meu particular punt de vista té menys atractiu que l'anterior, és sense cap mena de dubte, el Parc Nacional de Tulum, que disposa d'un accés més fàcil i està més explotat. Tulum és una ciutat emmurallada, on a part de restes arqueològiques el parc inclou costa rocosa i platja que permet dur a terme activitats lúdiques i esportives. L'encarregat d'aquesta zona arqueològica Hermenegildo Cobá ⁴, va assegurar que l'afluència de visitants en els últims mesos de l'any i sobre tot en temporada alta és d'aproximadament 3.000 turistes diaris. Però la mitjana anual és de 1.200 persones diàries. Aquest nombre de visitants fa que s'hagin de canalitzar sumes importants de diners provinents de l'entrada per conservar els monuments. La constant afluència de visitants i el seu comportament provoca un deteriorament de les restes, cosa que incrementa les despeses de conservació.

L'altre tresor menys accessible, però no per això menys visitat (25.000 turistes), és el Parc Nacional Isla Contoy, on des de Cancún, Isla Mujeres o Puerto Juárez, surten les embarcacions o iots turístics autoritzats. Aquesta illa és un dels refugis d'aus més important del Carib mexicà on els visitants poden, a més a més, gaudir de la bellesa submarina de les seves aigües. Aquest viatge de dues hores de Cancún a l'illa pot costar uns 40\$. El 99% del sòl de l'illa roman verge sense assentaments i l'1% que resta està destinat a les infraestructures del personal del parc.

⁴ Font: www.xaac.com/playacar/afluenci.html

A finals de la dècada dels 70 es van iniciar els primers viatges a l'illa. En un principi arribaven 40 persones per setmana, actualment l'illa té una afluència turística d'una mitjana de 1.800 visitants al mes. Hi ha una associació civil, Amigos de Isla Contoy, que es va formar el 1994 per prestadors de serveis turístics de Isla Mujeres i Cancún amb l'objectiu de promoure i fomentar activitats encaminades a la conservació i l'aprofitament racional dels recursos naturals i col·laborar amb les autoritats en les tasques de protecció. Aquesta associació ha dut a terme millores importants a l'àrea protegida, que a més compta amb un pla de maneig elaborat per l'INE-SEMARNAP l'any 1997 que és un bon exemple de gestió global, ja que inclou l'activitat turística dins l'àrea de protecció. No obstant, tal com s'ha exposat a l'apartat anterior encara queden moltes coses a fer, la primera de les quals és intentar conscienciar als turistes que el parc no és una atracció més de Cancún.

A la zona de Quintana Roo, també han proliferat els "centres artificials de contacte amb la natura" o "parcs artificials", que són com grans parcs temàtics d'atraccions, on els recursos naturals que s'hi troben estan exposats al públic que els visita. El primer va ser XCARET, denominat parc ecoarqueològic. Aquest parc va ser creat el 1990 per cinc famílies mexicanes amb dues intencions, la primera recolzar els estudis dels més de 50 científics que allí hi treballen i la segona fomentar el coneixement de la naturalesa. L'accés a Xcaret, construït al costat del mar Carib i a uns 75 quilòmetres de Cancún en direcció sud per l'autovia del corredor, es pot realitzar en autobús. En un principi, és únic en el seu gènere i ha estat guardonat amb el *British Airways for Tomorrow Awards* 1998 com el millor projecte en protecció ambiental.

Es publicita com *Paraíso Sagrado de la Naturaleza* i ofereix (veure figures 6.2 i 6.3) la possibilitat d'interactuar amb algunes espècies com els dofins, visitar zones arqueològiques maies, museus i un cenote, bussejar en l'aquari natural, un jardí botànic, santuaris per aus i papallones i altres espècies en perill d'extinció, rius subterranis, espectacles nocturns, restaurants, etc. Una de les coses de les que presumeix aquest parc és que no sols exhibeix fauna i flora sinó que implementa projectes de protecció i reproducció de les espècies més susceptibles de desaparició, com la papallona blava, la tortuga marina, etc.

El lloc on es troba el parc, era un centre religiós i l'emplaçament d'un port maia i és aquest entorn que es ven com "*donde se funden con harmonia naturaleza, tecnología y ser humano*", el que ofereix unes excepcionals possibilitats turístiques.

Les recents inversions de cadenes espanyoles al Yucatán demostren l'interès per aquests tipus d'espais, que és una forma més de recreació però que s'allunya molt del que és pròpiament ecoturisme.

Figura 6.2: Tríptic: "Xcaret, Paraíso Sagrado de la Naturaleza"

Font: Tríptic Xcaret

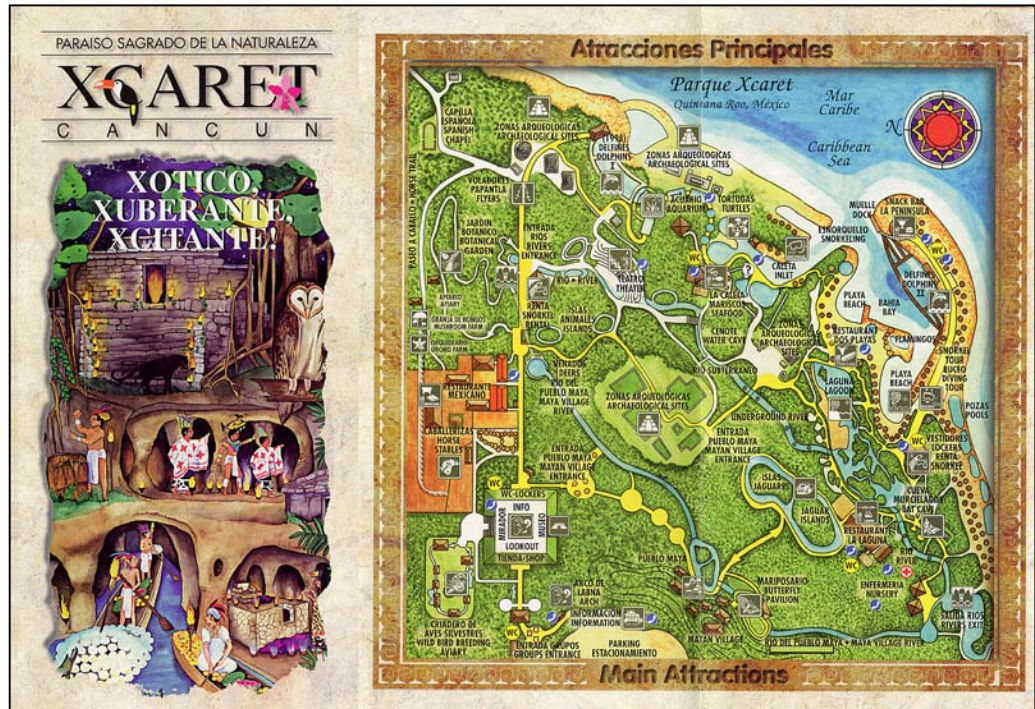

Figura 6.3: Panoràmica i principals atractius turístics de Xcaret

Font: Tríptic Xcaret

Figura 6.4: Plànol de la situació de les principals instal·lacions i atractius de Xel-hà

Font: Tríptic editat per Xel-ha

Altres parcs d'aquest tipus són Xel-hà, *Explore una maravilla natural*, considerat en algun fulletó com a parc nacional possiblement per error o per ganes de donar autenticitat i més valor turístic. En realitat és un aquari natural (veure figura 6.4), segons els responsables el més gran del món. Ofereix també al visitant l'oportunitat única d'interactuar i nedar amb dofins en un escenari natural privilegiat. En una àrea de 14 mil metres cúbics, els dofins viuen en semicautiveri. La visió global del parc es basa en programes de protecció enfocats cap a la conservació de les espècies abans que estiguin amenaçades. Aquests programes no tenen caràcter d'espectacle sinó que donen al públic l'ocasió de gaudir dels dofins en el seu hàbitat.

La publicitat i la premsa turística donen a conèixer que: "el parc ecoarqueològic de Xcaret, a tocar de la reserva de Sian Ka'an i els diferents parcs i reserves que existeixen han convertit a Cancún en un destí interessant per practicar l'ecoturisme" (Editor, 1999, 45). Notes com aquestes, corroboren que la modalitat de l'ecoturisme que es promou difereix notablement del concepte i modalitat turística exposat a la part teòrica d'aquesta tesi.

c) Ecoturisme al Yucatán

En el treball de camp, i aconsellats pel llicenciat Sergio Molina del SECTUR, es va visitar la mítica zona del Yucatán empesos per la curiositat de veure una de les regions turístiques per excel·lència del món i per conèixer les àrees protegides que allí s'amaguen. El camp base va ser la ciutat de Mérida. El primer que hom fa és preguntar a l'oficina de turisme quins són els atractius naturals que es poden visitar. La sorpresa va ser que la noia que atenia al públic no sabia de què se li parlava en demanar per la Reserva Especial de la Biosfera de Ría Celestún, promocionada turísticament a nivell nacional per ser una de les poques àrees del país on es reproduceix i es desenvolupa el flamenc rosa, i que es trobava ben a prop. L'única cosa que va saber respondre és que hi havia un autobús municipal que feia el recorregut per aquella zona. El trajecte va ser llarg i ple de parades. El comentari que es pot fer és que no hi havia cap tipus d'informació ni senyalització al respecte. A base de preguntar es va arribar a la platja, que per casualitat era el lloc on es feien els recorreguts per veure les impressionats belleses que amaga aquesta reserva. Els trajectes els fan els mateixos pescadors, però sense cap mena de regulació i capacitació. Com que la població local sembla no adonar-se del que té, diferents agències de viatges porten els turistes des de Cancún i monopolitzen el servei turístic en una part de la ría Celestún, cosa que ha fet que la gent del poble estigui descontenta.

L'altre gran atractiu de la zona és la Reserva de Ría Lagartos, que igualment que en el cas anterior és una àrea de singular bellesa, però amb mancances força importants com ara promoció, informació, organització i regulació de l'activitat (passejades en barques per la ría), capacitació i infraestructura. En aquestes dues reserves el principals atractius que el visitant pot admirar són el flamenc rosa i els manglars. De fet a les dues àrees arriben aproximadament uns 30.000 visitants segons les dades de l'any 95, que tot i no estar actualitzades són les úniques disponibles.

6.2.2.2. Santuari de la Papallona Monarca: recurs estrella de l'estat de Michoacán

El Santuari de la Papallona Monarca, es troba repartit entre els estats de Mèxic i Michoacán i és propietat de cinc *ejidatarios*.

L'atractiu d'aquesta reserva, com molt bé indica el seu nom, es caracteritza per acollir la papallona monarca, que habita durant l'estiu al nord dels Estats Units i que emigra anualment cap al sud, fent un viatge de més de 4.000 quilòmetres, buscant condicions benignes per la seva hivernació i reproducció. La zona oriental de

Michoacán ofereix condicions favorables de vegetació i temperatura per aquests insectes. Els principals llocs d'hivernació són Anganguero, Ocampo i Zitácuaro.

Aquesta àrea protegida ha patit molts impactes provocats sobretot per la massiva afluència de visitants i pel seu comportament. Algunes fonts parlen de 150.000 visites anuals, però l'entrevista establerta amb els funcionaris de la Secretaria de Turismo de l'Estat de Michoacán, l'enginyer Gustavo Mass (responsable de projectes turístics) i el llicenciat Carlos García (responsable de turisme social que integra el turisme alternatiu) hom es va assabentar que en un dia podien entrar 20.000 o 50.000 persones i no passava res.

Actualment, en aquesta àrea protegida s'està elaborant un projecte denominat *Bosque Modelo*, creat per implementar programes de maneig a la zona i per realitzar projectes ecoturístics en col·laboració entre el govern federal, el de l'estat i l'ajut econòmic del Canadà. També hi ha previst tota una sèrie de canvis i millores, que es detallaran en el capítol de projectes, però que ara s'avança de forma breu i que són el pla d'educació ambiental, la millora de les instal·lacions, limitar l'accés, adequar la senyalització i associar als diferents municipis que es poden veure beneficiats d'aquest fenomen.

L'estat de Michoacán, compta de fet amb altres àrees protegides. La majoria d'aquestes no es promocionen a nivell de l'estat perquè són utilitzades per la població local per esbarjo, banyar-se i per pic-nic. Aquest és el cas del Parc Nacional Eduardo Ruiz, on els diumenges està ple de grups familiars i d'amics amb els seus equips de música i estris de bany per passar el dia. En el cas del Parc Nacional del Lago de Camécuaro, la visita a primeres hores de matí d'un dilluns permet veure un camió de la brossa recollint les deixalles que centenars de persones havien abandonat el dia abans, diumenge. Els serveis amb els que compta aquesta àrea protegida indiquen que més que una àrea de conservació és una àrea d'esbarjo.

Aquests casos, no són testimonis únicament de Michoacán sinó de molts altres estats de Mèxic, que corroboren la idea de que el fet de comptar amb àrees protegides, diguem-ne parcs nacionals, reserves de la biosfera o qualsevol altra categoria de protecció no és igual a ecoturisme. Realment es necessita fer una reestructuració de les àrees protegides i no qualificar de parc nacional zones que no compleixen les funcions que aquestes figures tenen assignades.

6.2.2.3. Circuit ecoturístic Mar de Cortés i Barrancas del Cobre

Una de les estrelles turístiques de Mèxic, que promocionen els estats de Baja California, Baja California Sur, Sonora, Sinaloa i Chihuahua, és el circuit del Mar de Cortés i Barranca del Cobre, destí de rellevància i de renom nacional i amb un enorme potencial ecoturístic. En el tríptic editat per la Secretaría de Turismo (s.a) hi ha una introducció força reveladora que assenyala: "*Decir Acapulco, Teotihuacán o la ciudad de México, es mencionar elementos universales que todos conocemos; sería como sugerir el Himalaya, Madrid o el Taj Majal: pertenecen todos a nuestro bagaje cultural. Pero son unos pocos, simplemente por falta de información, los que han tenido la oportunidad de disfrutar de la magia y el encanto, así como la belleza exuberante y calidez de la gente que caracteriza la zona ecológica que abarca varios de los Estados del Noroeste, desde la Barranca del Cobre al Mar de Cortés*"

La zona de Mar de Cortés era botí de naus estrangeres que amb un sentit únicament comercial depredaven sense misericòrdia alguns dels recursos naturals d'aquest important golf, disminuint significativament l'atractiu de la pesca, l'agricultura i el turisme. Moltes agrupacions conservacionistes de tipus científic nacional i internacional, segons Gandara (1994) van donar la veu d'alarma sobre el que succeïa al Mar de Cortés, sumant-s'hi els organismes hotelers i turístics nacionals i els pescadors nadius del golf.

D'acord amb la situació conflictiva, es va concebre el circuit turístic, amb la col·laboració de l'Asociación Mexicana de Hoteles, la Confederación Nacional de la Cámara de Comercio i, per suposat, el respectius governs i la Secretaría de Turismo. Aquesta iniciativa es va fer realitat el 1991, quan tots els estats, organismes oficials i professionals del sector, ecologistes, etc. van signar l'acord i es van comprometre a participar econòmicament en la construcció d'un fideïcomís.

L'any 1994 es va reunir un fons d'aproximadament 1.660 milions de pesos (uns 33 mil milions de pessetes) per tal d'impulsar aquest circuit. Aquest fons va anar destinat a editar fulletons en diferents idiomes, audiovisuals, fires, exposicions i per la seva comercialització, a la creació de paquets i rutes turístiques i per oficines d'informació. Una de les fires va ser a Costa Rica, escollida com a seu de gran promoció per la seva relació amb el tema de l'ecoturisme.

Tant Baja California com Baja California Sud són estats amb un fort potencial turístic internacional, i de fet a part de la implicació respectiva en aquest circuit, cadascun d'ells té projectes a curt termini.

Segons la Secretaría de Turismo del Gobierno de l'Estado de Baja California (1998), aquest és un estat amb possibilitats per l'inversionista agressiu amb una perspectiva

internacional. Aquest estat compta amb grans recursos com pintures rupestres, refugis d'aus, parcs nacionals, platges i llocs de procreació de cetacis. Una de les iniciatives més interessants, segons ells, amb l'objectiu de recolzar l'inversor va ser crear programes de desenvolupament urbà, turístic i ecològic en els dos corredors costers de Tijuana-Ensenada i San Felipe-Puertecitos, els quals proporcionen un ordenament per regular l'ús del sòl i són un gran avantatge per l'inversionista, ja que estan perfectament definides les àrees susceptibles per qualsevol tipus de desenvolupament turístic.

El creixement turístic d'aquest estat és imminent, amb previsions que en el 2010 s'arribi a un captar més de vuit milions de turistes a la zona, xifra força optimista. Una de les altres prioritats dins de les polítiques turístiques de l'estat és el segment del turisme nàutic que obra noves perspectives per elevar l'afluència turística. Els projectes per desenvolupar turísticament la zona de Mar de Cortés ja estan en marxa: terminal de creuers turístics, tres ports esportius, hotels i condominis, també s'ha estudiat l'ampliació i reacondicionament d'aeroports i es preveu la construcció d'un pont que comuniqui per terra l'oceà amb el golf. Per això la publicitat precisa que "*Baja California cuenta con una infraestructura turística lista para recibir inversiones de cualquier magnitud*".

Conscients que els recursos que tenen són un gran atractiu i que poden estirar un grup important de visitants, la secretaria de turisme preocupada pels impactes que s'estan causant a molts d'aquests recursos naturals, a dut a terme un inventari de recursos ecoturístics per cada municipi, amb les activitats que s'hi poden dur a terme

El mateix perfil té l'Estat de Baja California Sud. La Coordinación Estatal de Turismo en el document d'avaluació d'accions realitzades en el 1997, exposa que el turisme està considerat com una activitat prioritària per la seva alta capacitat per generar llocs de treball, captar divises i facilitar el desenvolupament regional.

L'estudi denominat *Programa de Desarrollo Turístico para la Paz*, nom de la capital de Baja Califòrnia Sur, elaborat el 1993 per la Secretaría de Turismo va concloure que la política de desenvolupament a seguir és la d'impulsar el turisme especialitzat perquè és el turisme que millor respon a les característiques, localització i recursos de la regió. Derivat d'aquests estudis, s'ha identificat un important creixement d'empreses que s'especialitzen en oferir i vendre paquets d'ecoturisme, viatges d'aventura i busseig. Aproximadament poden haver-hi més de 36 empreses en tot l'estat que ofereixen aquest producte.

Per regular i donar un servei turístic de qualitat s'ha editat una mini guia amb un directori per poder adreçar-se a una agència o grup especialitzat en les següents activitats a realitzar a l'estat, com són el *trekking*, navegar en caiac, el busseig, explorar el desert en 4x4, observació d'aus, bicicleta de muntanya, observació de balenes i escalada. En aquest directori s'associen un total de disset agències, entre elles l'Asociación Nacional de Guías en Ecoturismo y Turismo de Aventura.

Els productes a consolidar seran entre d'altres l'ecoturisme, les activitats d'aventura, la pesca esportiva i el busseig, i es recolzarà a les empreses locals i regionals que fomentin el desenvolupament del turisme amb l'objectiu de que posin en valor els recursos existents, condueixin i atenguin el turisme convencional i especialitzat de forma eficient i adequada. Entre d'altres estratègies es continuarà participant activament en el circuit del Mar de Cortés i Barranca del Cobre.

Feta aquesta introducció a continuació es pot passar a descriure en que consisteix aquest circuit ecoturístic on el govern hi ha posat tots els seus esforços. Per realitzar aquest circuit, primer de tot es necessita temps. Molts pocs turistes el poden portar a terme en la seva totalitat, ja que els turistes o bé van a veure les Barrancas del Cobre o van expressament a la zona de Baja California Sud per observar durant els mesos de gener a maig les balenes, que és l'atractiu més espectacular i més reconegut.

El principal mèrit d'aquest projecte ha estat el d'associar i donar a conèixer estats que com el de Chihuahua, que es trobaven aïllats dels circuits turístics convencionals malgrat la importància dels seus atractius naturals i culturals.

Aquest circuit, com es pot veure en el mapa 6.3 comença a Ciudad Juárez (Chihuahua), on s'agafa el tren, que porta fins al Pacífic, a los Mochis (Sinaloa). Si es vol seguir el viatge es pot anar al Port de Mazatlán, centre turístic internacional o creuar el Mar de Cortés per gaudir dels atractius dels estats de Baja California i Baja California Sud.

En direcció a Chihuahua i per començar el circuit el visitant pot admirar la vegetació del desert amb la seva gran varietat de cactus; a la ciutat de Chihuahua es pot visitar la zona arqueològica de Casas Grandes. La màxima expressió d'aquest circuit és sense cap mena de dubte les Barrancas del Cobre, que està previst que sigui declarat parc nacional.

Mapa 6.3: Circuit Barrancas del Cobre- Mar de Cortés

Font: Cooper Canyon Limited (1999)

Quan es parla d'aquesta zona moltes vegades es fa referència com el Mèxic profund. (Moreno, 2000a), La intensa activitat sísmica i volcànica va donar lloc al que avui es coneix com Les Barrancas del Cobre o Sierra Tarahumara, a la Sierra Madre Occidental de México. És un gran sistema muntanyós, amb falles geològiques que van generar profundes esquerdes, algunes d'elles de quasi 2.000 metres de profunditat, que amb el pas del temps, l'acció de les pluges i de les corrents subterrànies han acabat configurant.

El Gran Sistema de Barrancas del Cobre, un dels més llargs i profunds del món, té 65.000 km² de terreny muntanyós, de paisatges abruptes i escarpats, immensos canons, alguns dels quals són quatre vegades més grans que el canó del Colorado dels Estats Units, impressionants cascades, i pics espectaculars que arriben als

4.000 metres d'alçada, per la qual cosa es recomana que s'abstinguin d'anar-hi les persones que pateixen vertigen.

Si es desitja admirar aquest fenomen de la naturalesa, l'únic mitjà possible és el tren, que transportarà al visitant al llarg de 644 quilòmetres entre Chihuahua i los Mochis. Aquest tren realment forma part de la història del lloc. Des del 1880 que és quan es va parlar per primera vegada d'unir Chihuahua amb el mar, va passar més de mig segle fins que en el 1961 s'inaugurava l'esperada ruta del ferrocarril Chihuahua Pacífic, popularment coneguda com el *Chépe*, una de les obres d'enginyeria més importants del món, on l'home va haver de vèncer els grans obstacles naturals. Amb aquesta línia es tenia la somiada sortida al mar, però quina sortida?. Més de 12 hores de viatge si un no s'atura pel camí.

Es parla, referint-se al tren, que una serp (Moreno, 2000a) de colors, s'introdueix en la Sierra Madre i travessa les barranques, un espectacle de la naturalesa que està encara inexplorat. Per fer-se una idea de la magnitud d'aquest trajecte, cal saber que aquesta línia ferroviària passa per sota de 89 túnels, 35 ponts flotants, set canons i descobreix les fabuloses cascades de Basaseachi, Parc Nacional, les més altes de Nord Amèrica.

El tren assoleix el seu punt culminant entre les poblacions de Creel i els Mochis, Divisadero, on s'aconsella fer-hi una parada si és possible, per tornar a reemprende el viatge el dia següent i així poder gaudir de les vistes. Aquest és el punt més popular on es troba allotjament, menjar i excursions, la més típica de les quals és fer una visita a un típic poblat tarahumara.

És important parlar dels habitants de la zona, els indis tarahumara, els millors guies, pels qui vulguin fer excursions. Aquest poble semi-nòmada d'uns 500.000 habitants, han sofert molts impactes i assetjaments. Els primers que van fer incursions van ser els jesuïtes espanyols que van fundar diferents missions religioses, impregnant les seves idees en la manera de fer de la gent indígena. Després van venir altres colonitzadors a la recerca de metalls preciosos, fent treballar els indis a les mines i posteriorment en la construcció del tren. Tot això va provocar que la població que quedava es refugiés a la part més profunda de la serra. Avui en dia, potser seria millor que romanguessin amagats perquè realment són una atracció més del paisatge, quedant relegats al paper de figurants d'aquest nou negoci turístic.

Una de les coses més preuades dels seus habitants és la gran varietat d'artesanies per l'autoconsum i també per a la venda, sobretot als turistes, però sense cap mena d'organització i quan el tren fa una parada, els indis corren a oferir les seves artesanies i serveis, com si fos un número més de l'espectacle turístic.

El desenvolupament turístic de les Barrancas del Cobre, té un rang d'alta prioritat per l'estat, principalment per l'impacte social i econòmic que suposaria a la zona. Aquest paisatge idíl·lic i misteriós, que ha romangut inaccessible als visitants fins als anys 60 (Moreno, 2000c) és visitat actualment cada any per 70.000 turistes, 60% estrangers i 40% nacionals, amb una oferta hotelera de no molt més de 450 habitacions de qualitat turística. Pel gran nombre de belleses naturals que té i per l'existència d'habitants o grups indígenes, aquest projecte ha estat considerat com una nova oferta alternativa i especialitzada de Mèxic.

Aquesta atracció ecoturística és molt fàcil de vendre i existeixen nombrosos operadors que ofereixen paquets que inclouen passatge aeri i terrestre, allotjament i menjar.

Però aquest circuit no té perquè acabar aquí, un pot creuar el mar i tenir una altra experiència "ecoturística" a la part central del Mar de Cortés, també anomenada Golf de Califòrnia, on es troben les illes de Tiburón, San Esteban i Ángel de la Guarda. Protegides com a Santuaris de Vida Salvatge, amb rares espècies d'aus, rèptils, mamífers i peixos.

Però l'atracció més espectacular pel visitant és la de poder admirar i observar les balenes grises, el mamífer més gran de món, que arriba una vegada a l'any durant els mesos de gener a març, quan la balena mare dona a llum i ensenya a nedar a les seves cries per després tornar a emprendre el viatge de tornada a les aigües polars. Les dades més recents de les que es disposa, com es pot veure en el quadre 6.2, és de 3.339 visitants el 1994 i tot i que va haver-hi una pèrdua important de visitants respecte l'any anterior, cal percebre l'augment del nombre de viatges; això pot significar una regulació del nombre de passatgers per cada embarcació.

Aquesta meravella de la naturalesa es pot veure en diferents punts de l'estat de Baja California com Bahía Magdalena al Puerto de San Carlos, Cabo San Lucas o San José del Cabo, entre els més populars.

Quadre 6.2: Turisme per l'avistament de Balenes grises a Baja California Sud.

	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Nº viatges	47	30	70	46	91	151
Turístics						
Visitants	2.287	1.741	4.727	1.685	4.358	3.339

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de Custer (1994)

Aquesta experiència ecoturística és fàcil de promoure gràcies a la bona comunicació aèria amb centres com Loreto o la Paz i a la part continental, es pot arribar tan per via aèria com pel servei de vaixells transbordadors que ens porta a els Mochis o al centre vacacional de Mazatlán.

Fins ara s'ha pogut comprovar que molts dels atractius ecoturístics que tenen èxit i recolzament estatal són els que coincideixen amb les àrees o centres turístics importants del país. Tots ells són atractius naturals excel·lents i gairebé únics.

6.2.2.4. Ecoturisme a l'Estat d'Oaxaca

En el cas de l'estat de Oaxaca, la mecànica és semblant. Aquest estat ha posat molt interès i ganes en promocionar els atractius ecoturístics del seu estat editant quatre tríptics per les diferents regions geogràfiques: 1) Valles Centrales 2) Sierra Juárez 3) Santiago Apoala 4) Costa de Oaxaca. La informació facilitada és d'envejar, fins i tot per la resta d'estats amb més recursos.

Aquest estat acull importants i rellevants atractius naturals com ara la zona central, on apart de la bellesa paisatgística hi ha una presència important de llocs arqueològics i la presència de pobles d'artesans que permeten allotjar-se en els típics *tourist-yu'ú*, que són allotjaments ecoturístics locals. Però no es pot deixar de mencionar un dels tresors i una de les àrees protegides a nivell nacional que té l'estat d'Oaxaca, que és el Parc Nacional Benito Juárez, decretat l'any 1937. És una àrea protegida bastant complexa pel que fa al nombre d'espècies de plantes i animals i fins i tot espècies de felins silvestres en perill d'extinció. En ell també hi han els boscos nebulosos més extensos i millor conservats de centre i nordamèrica. També cal destacar que més de 150.000 hectàrees estan protegides per les comunitats indígenes. En aquesta regió la comunitat local participa activament del turisme, fent de guia, oferint allotjament o llogant bicicletes.

La costa d'Oaxaca ofereix al turista, a més del sol i platja, espais naturals de gran bellesa, com la Laguna de Manialtepec, declarada parc estatal, la Bahía de Huatulco (proposada àrea protegida a nivell nacional) o el Parc Nacional Lagunas de Chacahua. Un dels altres atractius que s'oferten en aquesta zona és la possibilitat de compartir la vida dels cafeters.

La citada anteriorment Bahía de Huatulco, és un lloc de gran bellesa a la costa pacífica de Oaxaca, on hi ha platges que res tenen que envejar a les de Cancún i que, de fet, serien un complement perfecte als atractius culturals i naturals de la resta de l'estat. Aquest és l'objectiu precisament de SECTUR, convertir aquest espai en un centre planificat i integrat del ressò de Cancún. Es diu que el que ofereix Huatulco és una combinació difícil de trobar, instal·lacions de luxe amb un entorn natural verge.

Un dels fets a destacar de l'Estat d'Oaxaca des del punt de vista de l'ecoturisme són els projectes i iniciatives que s'han dut a terme per implicar a la població local i que han tingut el recolzament de l'estat. Per exemple cal citar el *tourist yu'ú*, allotjament ofert per la població als visitants i turistes que volen entrar en contacte amb la natura i amb la vida rural, del que en el proper capítol es tornarà a fer referència de forma més detallada.

6.2.2.5. Altres estats amb potencial ecoturístic

Tots els estats de Mèxic, sense excepció alguna, estan intentant diversificar la seva oferta i duen a terme plans d'ordenació urbana i mediambiental del territori per regular el seu ús. Aposten pels atractius naturals que tenen, entre ells s'imiten i si un prioritza per una modalitat que es diu ecoturisme, doncs la resta també, tant si els atractius o àrees protegides estan en bon estat o no, si tenen infraestructura per acollir els visitants o no, etc.

Un d'aquests estats és Querétaro, que aposta per la protecció i per obrir les portes de les seves àrees protegides al turisme, en especial a la Reserva de la Biosfera de Sierra Gorda, on s'està portant a terme una bona gestió, començant primer per la protecció i ordenació de la zona i posteriorment a poc a poc, ja es parlarà de turisme, tal i com ens van especificar els responsables de l'àrea.

Va ser per iniciativa de la gent que es va preservar aquesta zona, elaborant-se el pla de gestió conjuntament amb altres organismes. Tot i que el turisme està començant, ja hi ha visites de canadencs per observar la diversitat d'ocells i gràcies a la col·laboració de la Secretaria de Turismo, es començarà a senyalitzar la zona. Aquesta reserva està gestionada pel Grupo Ecológico Sierra Gorda, conjuntament amb SEMARNAP i rep fons i donatius d'institucions.

L'Estat de Mèxic, tampoc s'escapa a aquesta tendència turística. En el *Programa Estratégico de la Secretaría de Desarrollo Económico de México* (1997), es promociona entre d'altres destins aptes per l'ecoturisme la papallona monarca que també arriba a alguns llocs de l'Estat de Mèxic o el Parc Nacional Nevado de Toluca. La principal mancança és dissenyar un producte i donar-lo a conèixer.

Altres estats que es poden afegir en aquest llistat són Tabasco i Hidalgo. Un indicador revelador és la promoció turística que es fa. S'han editat guies turístiques on s'identifiquen com a recursos turístics les àrees protegides o bé tríptics específics informatius per les àrees protegides més importants.

També estan diversificant l'oferta i optant per l'ecoturisme destins com Guanajuato, estat que fins ara ha venut una imatge cultural. D'iniciatives n'hi ha i forces, però

serà molt difícil canviar la imatge turística que ja té. Per exemple hi ha el projecte de CANTE, institució mexicana científica no governamental, sense ànim de lucre, fundada el 1987, els esforços de la qual estan destinats al rescat i sostenibilitat dels recursos naturals. La seva àrea de conservació comprèn un jardí botànic, una reserva natural, un parc natural i un conservatori de cactàcies. Tot i que és una zona de gran atractiu, difícilment hi entraran gaires estrangers, en canvi pels nacionals pot ser una oferta interessant.

L'altra de les iniciatives que es va poder conèixer de prop i en la que es va tenir la sort de participar en les decisions sobre la seva gestió és el cas de la Sierra de Santa Rosa, gestionada pel Grupo Ecológico de Guanajuato. Aquesta organització no governamental promou i coordina dins de l'estat i de la Sierra de Santa Rosa diferents projectes com el monitoreig estacional d'aus, conjuntament amb el Servei de Vida Silvestre d'Estats Units, capacitació en comunitats de muntanya, ecoturisme, programes de conservació, restauració i educació ambiental a través de projectes de cooperació nacional e internacional.

La Fundació té un principi important i és que considera que per la conservació de la biodiversitat i el maneig sostenible dels recursos naturals s'hi ha d'involucrar als usuaris i habitants del lloc. Aquestes paraules tot i que són força repetides al llarg d'aquest treball, cal recordar-les sovint.

Actualment Santa Rosa es considera àrea prioritària per la conservació a nivell estatal, estatus que ha rebut per la seva riquesa natural i important biodiversitat, principalment d'aus ja que forma part del corredor migratori d'aus provinents d'Alaska, Canadà i USA.

En aquesta àrea existeix la infraestructura bàsica per desenvolupar activitats com el campisme i el ciclisme i és un lloc ideal pels *bird watchers*, que des dels USA venen principalment a observar aus específiques. De fet, operadors de turisme d'aventura dels Estats Units com *Back Roads* i del Canadà (*Butterfield and Robinson*) han inclòs en els seus catàlegs com a lloc d'interès a nivell internacional a Santa Rosa.

D'atractius ecoturístics amb potencial, es podrien seguir mencionant i no s'acabarien. Cada estat de Mèxic té alguna cosa a oferir. Potser no serà únic i irrepetible com les Barrancas del Cobre, però cal donar-li la oportunitat que es mereix. Com s'ha pogut comprovar en l'inventari dels principals atractius ecoturístics i tenint en compte l'enorme extensió de Mèxic, els destins més rellevants, amb recolzament de l'administració i amb una certa informació són realment ben pocs.

És important assenyalar però que no es pretén que tota la activitat turística a Mèxic sigui ecoturística, "hi haurà gent que fonamentalment seguirà viatjant al país per simplement gaudir del menjar i de la música tradicional, o per anar a les platges o de compres. S'haurà de propiciar un model que doni cabuda harmoniosa a diversos tipus de turisme, però amb el condicionant de que totes les modalitats han de ser sostenibles, és a dir, de baix impacte, a fi de no excedir les capacitats de càrrega dels ecosistemes naturals i culturals de les diferents regions de Mèxic, i que a la vegada ofereixi opcions viables de desenvolupament econòmic als habitants locals⁵."

6.2.3. Cuba i la República Dominicana: ecoturisme com a complement del sol i platja

El sector turístic s'ha convertit en la font d'ingressos més important per molts països del Carib. En el cas de Cuba, el turisme ha passat a substituir a la indústria del sucre com a principal font de divises.

Des del 1970 en el cas de Cuba i a partir dels 80 per la República Dominicana, que es quan van començar a arribar turistes organitzats en grups des de Canadà, USA i alguns països d'Amèrica Llatina. Aquests països han experimentat un creixement espectacular, sobretot en aquesta darrera dècada, tant pel que fa al nombre de turistes, com a la seva capacitat d'allotjament. Igualment s'han incrementat els turistes procedents d'Europa, tant de la part occidental com de l'oriental.

A Cuba, les previsions futures parlen de rebre set milions de turistes l'any 2010, dotar a l'illa amb 120.000 places hoteleres (Editur, 1999, 43), ingressar més de 2.400 milions\$, desenvolupar noves regions turístiques i reforçar les existents (la Havana, Varadero, Cayo Coco, Santa Lucía, Norte de Holguín, Santiago de Cuba, Trinidad, Cienfuegos i Cayo Largo). La República Dominicana per tal de continuar el seu creixement turístic en els propers anys ha aprovat 426 nous projectes.

Per assolir els anterior objectius serà essencial créixer en harmonia amb la conservació del patrimoni cultural i ambiental i possibilitar al màxim la participació de la població.

⁵ Font: www.txinfinet.com/mader/ecotravel/mexico/strategy/3html

Osmany Cienfuegos, ministre de Turisme de Cuba (MINTUR), (EDITUR, 1998, 34) ha explicat que davant del nou mil·lenni, Cuba es planteja diferents prioritats estratègiques per reafirmar-se i diversificar els seus mercats i desenvolupar en els pròxims anys un producte de turisme sostenible. Es plantegen també el disseny de paquets turístics especialitzats, augmentar les facilitats per la inversió estrangera (decret llei aprovat el 1995 pel Parlament Nacional), i potenciar la creació d'empreses mixtes.

La República Dominicana, tampoc es queda enrera i conscient de que té encara molts recursos per explotar, està apostant també per la diversificació de la seva oferta.

Segons Vidal (1999), les experiències negatives conegudes durant quatre dècades d'accelerat desenvolupament turístic en el món, van posar sobre avís a les autoritats del sector a Cuba, i van prendre mesures a finals de la passada dècada, per un adequat planejament del desenvolupament turístic preservant el màxim possible els seus atractius naturals i mediambientals.

En la seva etapa inicial es va contemplar la investigació, detecció i identificació de tots els potencials turístics de les àrees litorals (Cuba disposa de més 600 quilòmetres de platges generalment protegides per barreres coral·lines), ciutats i centres històrics, paisatges, aigües i fangs medicinals, espeleoturisme, caça i pesca, entre altres. A l'octubre de 1995 es va aprovar una resolució que legisla tot el que fa referència a l'avaluació de l'impacte que podrien ocasionar en el medi ambient els nous i nombrosos projectes d'inversió de capital nacional i forani, establint-se l'obligatorietat de tenir una llicència ambiental per dur a terme qualsevol obra. Els problemes ecològics que pretén evitar aquesta legislació són la potencial destrucció d'hàbitats, la pèrdua de la biodiversitat, la contaminació atmosfèrica i d'aigües marines, superficials i subterrànies, l'erosió dels sòls i la salinització.

La Secretaría de Turismo de La República Dominicana, mitjançant la recent creació del Departamento de Ecoturismo y Medio Ambiente, també intenta reduir l'impacte ambiental que produeix el turisme, així com el seu control, desenvolupament i verificar i inspeccionar les construccions en àrees turístiques.

Aquests dos països per ser més competitius i satisfer l'actual demanda, aposten per la diversificació i l'especialització de l'oferta. En l'actual promoció turística es parla dels següents tipus de turisme: el de pesca, caça, busseig, aventura, turisme de salut, turisme nàutic, l'ecoturisme, el de sol i platja i el cultural. De manera paral·lela al ja tradicional turisme de sol i platja, la modalitat de l'ecoturisme, o turisme ecològic, es contempla com un turisme complementari al tradicional. La Secretaría

de Estado de Turismo de la República Dominicana ha editat en forma de desplegable un mapa on apart de situar els típics destins que han fet tan internacional a aquesta illa com La Romana o Punta Cana, també apareixen destacats aquells espais protegits on practicar ecoturisme, compartint llegenda amb els símbols de busseig i platja.

Tant Cuba, amb més de 1.600 illots (molts d'ells en estat verge), com la República Dominicana, posseeixen una gran riquesa natural. Però no s'ha de pensar únicament en la vessant terrestre sinó també en la immensa riquesa que s'amaga en el fons marí.

Pel que fa als recursos turístics d'ambdós països, Salinas i Borrego (1997), exposen que són tres els factors fisiogràfics més importants que defineixen i caracteritzen el potencial turístic-recreatiu dels recursos naturals: el clima, l'estructura geològico-geomorfològica i la insularitat. La combinació i interrelació d'aquests tres elements ofereixen als turistes una visió excel·lent i concreta de la imatge de la naturalesa. D'aquesta afirmació cal assenyalar el factor de la insularitat, el qual afavoreix la diferenciació biològica, social, cultural, econòmica i política, però a més promou com bé diuen els autors abans mencionats la possibilitat d'evasió i aïllament, de viure aventures i experiències noves, de recuperar instints de vegades oblidats, etc.

Realment molts pocs coneixen aquests atractius naturals que ofereixen aquestes dues illes, per la qual cosa l'ecoturisme més que una oferta especialitzada, que sí que ho és per uns pocs, es més aviat un complement al turisme de platja. La història de l'ecoturisme tan a Cuba com a la República Dominicana, com a modalitat turística és bastant jove; el que els diferencia és el seu desenvolupament i tractament. El 1990 comença l'alça de l'ecoturisme com activitat organitzada a Cuba, ja que amb anterioritat sols es promocionava i realitzaven excursions d'un dia a diferents llocs d'interès. El 1991 es va formar la Comisión Nacional para el Desarrollo del Ecoturismo, integrada per institucions científiques, entitats turístiques i ONGs ambientalistes. Aquesta Comissió té entre els seus objectius:

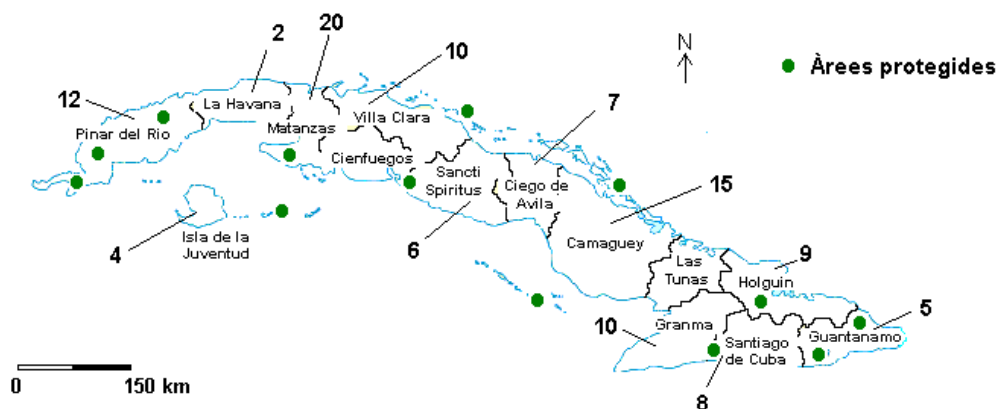
- Establir les línies generals pel desenvolupament de l'ecoturisme a Cuba.
- Avaluar les possibilitats ecoturístiques de les diferents àrees protegides.
- Promoure l'ecoturisme com una forma de desenvolupament sostenible del turisme.

Es va donar un impuls important quan el 1995 es va crear el Ministerio de Ciencia, Tecnología y Medio Ambiente i la nova entitat dedicada a les àrees protegides, el Centro Nacional de Áreas Protegidas.

Els ministeris cubans de Ciencia y Tecnología y Medio Ambiente, de Turismo y Agricultura, van emetre una resolució conjunta que establia les normatives generals pel desenvolupament del turisme de la naturalesa. Aquesta normativa és d'obligat compliment i en la mateixa s'assenyala que sols la comissió conjunta d'aquests ministeris té capacitat per autoritzar les àrees del territori cubà que podran ser destinades al turisme de la naturalesa. En la resolució, un total de 120 àrees van rebre autorització per iniciar el desenvolupament del turisme de la naturalesa mitjançant la modalitat de senders i recorreguts ⁶ Les 120 àrees autoritzades es troben distribuïdes en pràcticament tot el territori nacional, com mostra el següent mapa 6.4, tot i que cal destacar la província de Matanzas, per acollir un major nombre d'àrees destinades a aquesta modalitat. De fet no és casualitat si es té en compte que és en aquesta província on es troba el màxim exponent en ecoturisme, la península de Zapata.

Pinar del Río, també acapara un nombre important d'àrees, quinze, representatives dels grans atractius naturals que amaguen com ara el Parc Nacional de Viñales o la Reserva de la Biosfera Sierra del Rosario, tampoc es queda enrera la província de Camagüey que amb les seves quinze àrees està oferint un dels recursos estrella de l'illa de Cuba, els desconeguts i inaccessibles illots.

Mapa 6.4: Distribució del nombre d'àrees seleccionades per desenvolupar l'ecoturisme

⁶ Font: www.mcx.es/turismo/infopais/Cuba/cuba.htm

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de Saboredo (1996); www.cubampa.com

Si es té en compte l'enorme riquesa natural que es protegeix, era necessari fer estudis multidisciplinaris amb l'objectiu de planificar, estructurar i comercialitzar el producte ecoturístic en cadascun d'aquests territoris. Aquests estudis comprenen, entre altres, un diagnòstic de la situació actual; selecció i avaluació de llocs naturals d'interès ecoturístic, aspectes dels recursos humans, comercialització turística, l'impacte ambiental, les inversions necessàries i el pla d'acció pel desenvolupament de l'ecoturisme.

Els diferents atractius naturals que s'oferten ecoturísticament es caracteritzen per ser valuosos ecosistemes amb una gran diversitat d'espècies de flora i fauna silvestre. I com s'ha pogut comprovar, no totes les àrees es promocionen, sinó que, de les zones potencials es selecciona un reduït grup d'espais per prioritzar el seu desenvolupament. En el procés de selecció es van tenir en compte els recursos naturals, la bona accessibilitat i l'existència d'infraestructura d'allotjament i serveis turístics.

En la normativa abans mencionada, també s'estableix que les entitats interessades en el foment d'aquestes àrees hauran de tenir la corresponent llicència ambiental per desenvolupar la seva activitat, i comptar amb una administració que es faci responsable de la conservació i gestió ambiental i establir les disposicions que regularan el seu ús. Les visites a aquestes àrees es realitzaran acompanyades de guies que facilitarà la citada administració, etc.

Aquestes actuacions han permès establir diferents plans de desenvolupament turístic, els quals s'adapten als requeriments del turisme ecològic, doncs permeten combinar els interessos ecològics, econòmics i socials a fi d'aconseguir un desenvolupament sostenible de l'activitat.

En el cas de la República Dominicana la institucionalització de l'ecoturisme ha estat molt més recent. El 1997 la Dirección Nacional de Parques va incorporar en la seva estructura organitzativa el Departamento de Ecoturismo, encarregat de regular les activitats d'ús públic a les àrees protegides, així com assignar les tarifes d'entrada, portar un registre de les visites i concedir autorització als operadors de viatges que compleixin amb uns determinats requisits, etc. I com ja s'ha vist anteriorment la Secretaría de Turismo també ha creat el seu propi departament. Serà a partir de l'any 1997 quan a nivell institucional es començarà a treballar més directament amb tot el que té a veure amb l'ecoturisme, però pel que s'ha pogut constatar, són més aviat propostes i no hi ha res definitiu. L'any 1998 el Departamento de Ecoturismo y

Medio Ambiente del SECTUR va presentar una categorització d'empreses ecoturístiques amb els seus respectius requisits, però no ha estat encara efectiva, al mateix any es comença a crear un banc d'informació de les empreses ecoturístiques existents en el país i més recentment, concretament l'any 2000 s'inicia el procés de creació d'una associació d'empreses ecoturístiques. Una de les últimes accions del departament és la proposta d'un codi ètic pel desenvolupament de l'ecoturisme al país, aprofitant que l'any 2002 és l'any mundial de l'ecoturisme.

El producte ecoturístic que ofereix Cuba es basa en un ampli conjunt d'instal·lacions d'allotjament i de serveis turístics dispersos per tot el territori, molts d'ells localitzats a les proximitats d'àrees silvestres protegides, amb un servei de guies especialitzats i amb una alta qualificació, una ampla xarxa de carreteres, camins i senders que faciliten l'accés als llocs més remots del país i un conjunt de lleis i plans de maneig que estableixen els principis jurídics per a l'ús i protecció dels recursos turístics. Cuba compta amb un marc legal que protegeix els recursos turístics, llei 33 de 1981 de *Protección del Medio Ambiente y el Uso Racional de los Recursos Naturales*.

Pel que fa al cas de la República Dominicana, sembla ser, possiblement per qüestió de temps, que aquest producte encara no està tant ben gestionat ni comercialitzat com a Cuba, tot i que s'estan duent a terme projectes relacionats amb la protecció, conservació, gestió i desenvolupament de l'ecoturisme en diferents àrees protegides del país, com és el cas dels parcs nacionals Isabela, del Este, Estero Hondo i Haitises, Armando Bermúdez o Monte Cristi, amb la col·laboració d'institucions estrangeres i ja comencen a sorgir empreses ecoturístiques sobre tot a la regió de Jarabacoa al nord del país i a Samaná.

A la República Dominicana avui en dia aquest tipus de turisme en àrees naturals s'ofereix o bé en programes especialitzats, anomenats rutes verdes i que arriben a durar fins a setze dies o excursions opcionals de un o més dies, que són les més sol·licitades. Cal reconèixer que els touoperadors i agències de viatges convencionals, en molts casos, no els interessa la promoció d'aquests programes especialitzats ja que es dediquen al turisme massiu o principalment de platja. Es pot afirmar, segons diverses publicacions que el 99% de l'oferta ecoturística és complementària del turisme de masses i d'una durada de menys d'un dia⁷.

La comercialització ecoturística de Cuba recau bàsicament en institucions que depenen de l'estat com ara: La Cadena Horizontes Hoteles, Gaviota SA, Cubanacan

⁷ Font: www.kiskeya-alternative.org/publica/diversos/diagnostico-turismo-alternativo.htm

SA, Ecotur, Cubatur i Rumbos. Destacar bàsicament l'oferta de les quatre primeres agències sobretot per qüestions d'organització, comercialització i especialització, i perquè són les que tenen més ressò a nivell nacional i internacional.

La Cadena Horizontes S.A. (hotels de 2 i 3 estrelles) és una cadena hotelera creada pel Ministerio de Turismo el 1994, amb funcions gerencials per a l'explotació de la infraestructura existent. Compta amb un total de 49 instal·lacions distribuïdes per tot el territori nacional amb més de 6.800 habitacions.

El producte que es comercialitza com *Ecoturismo y turismo de aventura con Hoteles Horizontes* (veure fig. 6.5) es basa en onze hotels de naturalesa repartits com mostra el quadre 6.3 en sis àrees protegides del país: Valle de Viñales, Sierra del Rosario, Valle de Yumuri, Gran Parc Natural de Montemar, Gran Piedra i Bocanao. En cadascuna d'elles Horizontes ofereix allotjament i una sèrie d'activitats.

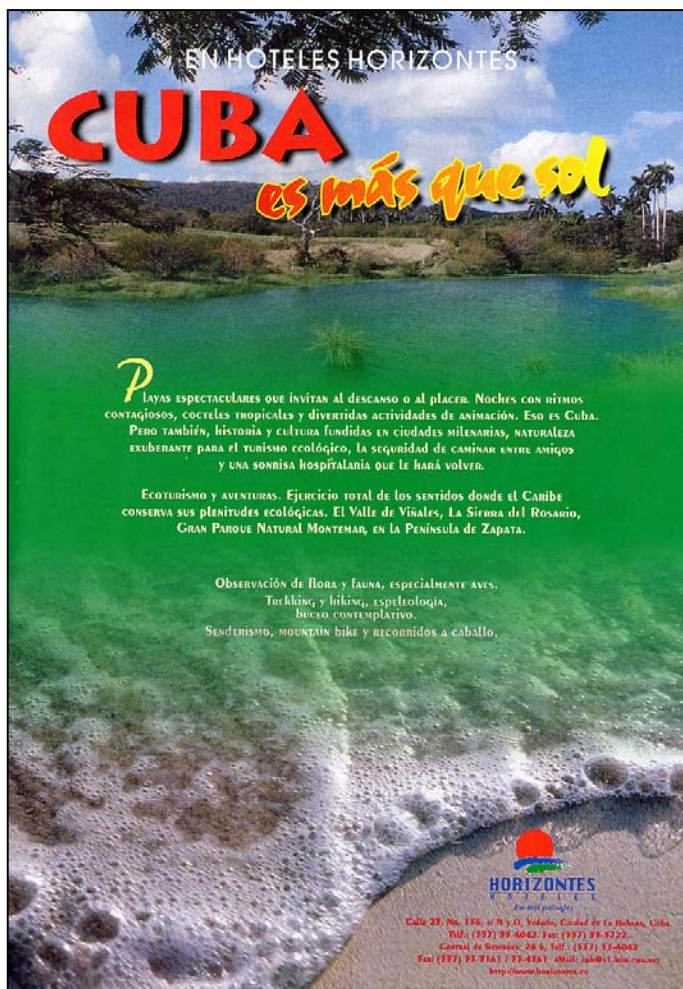
Quadre 6.3: Programa ofert per la Cadena Hoteles Horizontes del Ministerio de Turismo de Cuba

Zones	Característiques Naturals	Oferta ecoturística
Valle de Viñales	Una de les àrees més atractives de Cuba, declarada Monument Nacional Natural pels seus valors paisatgístics. Forma part de la Sierra de los Órganos a la província del Pinar del Río. Com a zona càrstica abunden les coves com a llocs d'interès a part de la flora i la fauna del lloc.	Des dels allotjaments surten un total de set senders ecoturístics temàtics que presenten un grau de dificultat moderada i per totes les edats, on es poden visitar i observar la fauna, coves, comunitats locals, practicar trekking, muntar a cavall etc.
Sierra del Rosario	Reserva de la Biosfera de la província del Pinar del Río. Un dels més grans orquidaris de l'illa. Es poden observar aus endèmiques, salts d'aigua, etc.	Senderisme amb guia especialitzat, cicloturisme i muntanyisme.
Gran Parc Natural Montemar	Situat en la Bahía de Cochinos, a la província de Matanzas, és un dels aiguamolls més grans i més important del Carib insular i hàbitat per nombroses espècies. Un dels atractius més destacable és la Laguna del Tesoro, la més gran de Cuba.	Activitats d'animació diürna i nocturna. Visitar el criader de cocodrils, el segon del món, pesca, observació d'aus amb guies especialitzats, senderisme, muntar a cavall, cicloturisme, contacte amb les comunitats locals, activitats subaquàtiques. Centre Internacional d'Observació d'Aus que compta amb guies especialitzats, etc.
Valle de Yumuri	A prop de la ciutat de Matanzas. Rodejat per muntanyes que són excel·lents miradors. Element significatiu l'ermita de Montserrat. En aquesta vall s'ha cultivat canya de sucre que s'alterna en el paisatge amb la palma real, arbre nacional de Cuba.	Des de l'allotjament surten dos senders ecoturístics en els que es pot practicar el senderisme, muntar a cavall i cicloturisme. Es poden observar antics assentaments aborígens i la rica vegetació. Instal·lacions antiestrès.

<p>El Parc Nacional Gran Piedra</p>	<p>Es troba dins dels límits del Gran Parc Nacional Sierra Maestra. Sense cap dubte una de les àrees protegides amb més atractiu i representativa i centre de atenció d'aquesta modalitat a Cuba. Acull en el seu interior les muntanyes més altes de Cuba, amb una naturalesa exuberant i un alt endemisme. Aquest gran parc el formen el Parc Nacional Turquino, Parc Nacional del Desembarco de Granma y el de la Gran Piedra, en total aquest gran parc abasta més de 250 quilòmetres per la zona oriental de Cuba. En el Parc Nacional Gran Piedra, el més petit de tots tres, es conserven 90 ruïnes, ja que va ser assentament per l'emigració francesa del segle XIX. Un dels atractius naturals a part de la riquesa de la seva vegetació i l'alt endemisme sobresurt l'enorme bloc d'esclatxa volcànica (51 metres de llarg x 25 m. d'alt) que dóna nom a aquesta serra.</p>	<p>Observació de flora i fauna, cicloturisme.</p>
<p>Reserva de Biosfera Baconao</p>	<p>Forma part del gran Parc Nacional de la Sierra Maestra. Aquesta reserva sobresurt pels seus valors naturals, històrics i culturals. Destacar el Museu Mesoamericà, el dofinari, la Vall de la Prehistòria i també les seves platges, així com moltes atraccions pels visitants, com parc de jocs, el museu de les Ciències, aquari, el jardí dels cactus, etc.</p>	<p>Senderisme, clccloturisme, muntanyisme i observació de paisatge, busseig contemplatiu, senders ecoturístics</p>

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de www.horizontes.cu/sitioesp.htm

Figura 6.5: Publicitat dels nous productes que ofereix Cuba

Font: Compañía Horizontes Hoteles

El turista també pot triar entre diferents programes de naturalesa més especialitzats de fins una setmana de duració basats en programes ecològics, de cicloturisme, d'observació d'aus, de trekking entre d'altres. Altres ofertes d'ecoturisme, són les que ofereixen Cubanacan S.A. i Gaviota SA, empreses mixtes.

Aquestes dues empreses van sorgir, perquè l'administració estatal centralitzada no podia preveure sempre solucions àgils, a vegades a nivell local, als diferents problemes que s'originaven com a conseqüència del desenvolupament turístic i que en ocasions requeria la participació d'empresaris estrangers experimentats amb interès de treballar a Cuba. El febrer de 1982, es va promulgar el decret llei n° 50 que regula l'associació econòmica entre entitats cubanes i estrangeres. Amb la promulgació d'aquesta legislació es va començar a estimular l'associació d'empreses mixtes i societats cubanes amb capital estranger, com també l'explotació conjunta d'instal·lacions i l'increment de representacions de firmes comercials i de turisme interessades en treballar a l'illa.

Arran d'aquest decret es van crear l'any 1987 la Corporació Cubanacán SA i el 1988 Grupo de Turismo Gaviota SA entre d'altres, ja que en l'actualitat existeixen més de 90 firmes comercials estrangeres i nacionals relacionades directa o indirectament amb el turisme que treballen en el seu desenvolupament, explotació i comercialització.

En l'oferta ecoturística del grup hotelier Cubanacan, es troba un fet curiós i és que el 1998 promocionava el producte ecoturisme, garantint instal·lacions, personal especialitzat i altres condicions per practicar aquesta modalitat. Aleshores oferia quatre rutes ecològiques. Ara sí es visita la seva pàgina d'internet⁸, aquesta oferta ja no existeix com a tal, però sí que es troba el que ells anomenen turisme especialitzat i que consisteix en busseig, caça, pesca i observació d'aus. Aquesta última oferta és la que més s'aproxima al que es denominaria o s'inclouria dins de les activitats pròpies de l'ecoturisme. Els principals llocs d'interès són Pinar del Río (Sierra de los Órganos i Sierra del Rosario), a la província de Matanzas, la Ciénaga de Zapata, un dels ecosistemes més important del país i una de les zones humides més grans, zona de gran endemisme i diversitat ornitològica i on es pot visitar el Centro Internacional d'Observación de Aves, la Sierra de Escambray, Sierra Maestra i la Gran Piedra. Aquests programes inclouen allotjament en instal·lacions de 4, 3 i 2

⁸ Font: www.cubancan.cu/ecotur.html

estrelles, guia especialitzat i sis hores diàries (en dues sessions o seguides) d'activitats.

Pel que fa al Grup Gaviota S.A., es ven com un grup de turisme d'alta vocació ecologista i compromès amb la cura i la preservació de l'entorn natural. Aquest s'ha especialitzat des que va sorgir, en el disseny de programes que facilitin al visitant: *"el acercamiento a la naturaleza y su más pleno disfrute; le estimulen y ayuden a compenetrarse con la cultura e historia cubana, y propicien el intercambio con el pueblo de temperamento alegre, vital y hospitalario"*. (Grupo Gaviota S.A., 1999)

Oficialment constituïda el 22 de maig del 1990, aquesta societat anònima de caràcter privat i mixt té com objectiu principal promocionar i comercialitzar el seu producte en el mercat internacional i fer-ho també entre els estrangers radicats a l'illa. Aquesta associació està formada per empreses tan reconegudes com Sol Melià, Club Med, ACCOR, Hotels Trip, LTI International Hotels i Super Clubs.

Hoteleria i gastronomia, transportació terrestre, serveis de recepció i representació, recreació, espectacles artístics, una xarxa de tendes, activitats nàutiques, parcs naturals i subministraments, són el serveis que ofereix aquest grup de turisme d'àmplia presència en pols tan importants com la ciutat de l'Havana, Varadero, Trinidad, Holguín, Santiago de Cuba i Baracoa.

A la cartera de Gaviota hi figuren programes de turisme convencional de platja i ciutat, especialitzat (pesca, busseig, ecoturisme, turisme d'esdeveniments i incentius), de salut (basat en tractaments terapèutics amb l'ús de la medicina verda tradicional).

En el catàleg general de l'oferta d'allotjaments de la mateixa empresa es pot veure que la seva presència es localitza en set de les zones més importants de l'illa L'Havana, Varadero, Pinar del Río, Isla Juventud, Topes de Collantes, Holguín, Cayo Saetía i Santiago de Cuba, ofertant més de 1.450 habitacions entre hotels, viles, hisendes, complexos, xalets i cabanes. Molts d'aquests es troben en indrets d'alt interès natural i cultural. Com es podrà comprovar en el capítol dedicat als projectes, Gaviota S.A. presumeix de tenir cura i d'executar estudis d'impacte en el seus desenvolupaments turístics.

Com a projectes de futur, Gaviota es troba en disposició d'analitzar noves propostes de *joint ventures* al Parc Natural Varadero, Cayos i illes de l'Arxipèlag, Jardines del Rey al nord de Cuba, Pol Turístic de Santa Lucía, al nord de Camagüey, desenvolupament turístic de Cayo Saetía al nord est de Holguín, Cayos e islotes de l'Arxipèlag dels Jardines de la Reina al sud de Camagüey, Península de Ancón al

sud-oest de Sancti Spíritus, Parc Natural de Topes de Collantes al sud de Sancti Spiritus, etc. Tots ells són signes inequívocs de la importància que tenen els indrets i les belleses naturals. (Grupo Gaviota S.A,1995).

La Divisió de Recreació Arcoiris, una de les més recents incorporacions a l'estructura de Gaviota SA, és l'encarregada d'assegurar serveis recreatius i de restauració com ara els centres d'equitació i busseig, una àrea per l'entrenament de golf i ràfting, espectacles amb lleons marins, esports nàutics recreatius, ofertes d'entreteniment tan de moda en aquests últims anys i que són com un sucedani d'aquest interès per la natura i que per aproximar-la al turista s'artificialitza. Un exemple d'això que s'està dient es troba a l'aquari Cayo Naranjo, on el turista té la oportunitat d'un exclusiu bany amb dofins, entre d'altres activitats. La divisió de Marinas Gaviota ofereix també una altra de les atraccions que és el busseig i el contacte amb la natura submarina. Dos dels seus recursos més destacats són el Parc Marí Cayo Piedras del Norte i la Marina Bahía Naranjo; el Parc Natural de Bahía Naranjo està ubicat a la badia del mateix nom i assoleix profunditats de fins a 20 metres, el que sobresurt d'aquest indret és la transparència de les seves aigües i la riquesa de la seva flora i la seva fauna. Davant de la mateixa badia s'estén una barrera coral·lina de 6,5 quilòmetres d'extensió.

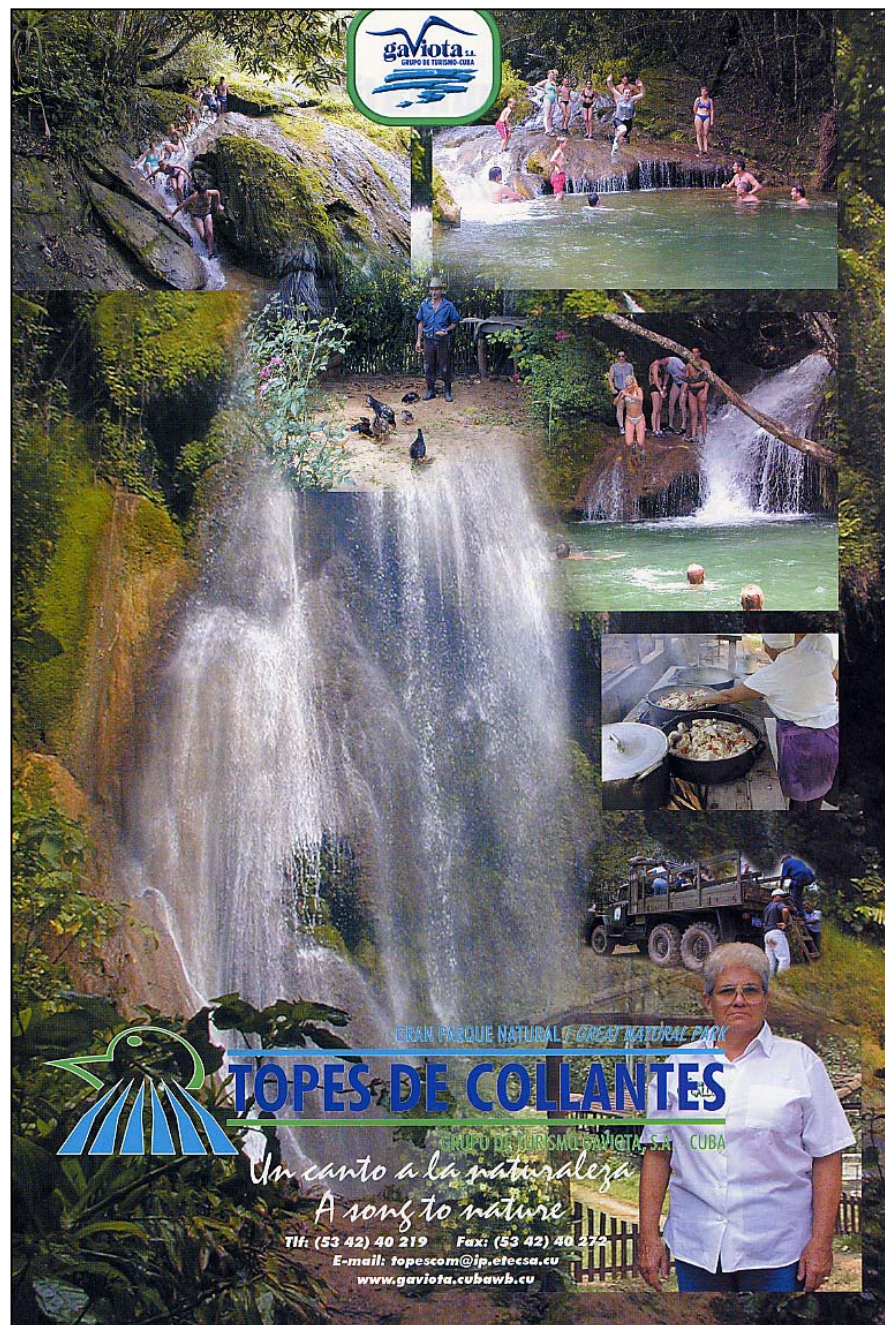
Un dels seus productes estel·lars i el que més interessa en aquest cas, són els parcs naturals, Gaviota anuncia que: "le brinda la posibilidad de algo más que arena, sol y playa"⁹, i aquest valor afegit són els parcs: "*Vibre con nosotros con la majestuosidad de la Naturaleza cubana. Gaviota se dispone a mostrarle a usted lo más bello de nuestra Naturaleza, creando sus Parques Naturales en cuatro de las regiones más valiosas de la Isla, que ponen ante sus cinco sentidos singulares ecosistemas montañosos donde el verdor y la humedad de las nubes són compañías permanentes. Ríos de aguas tan cristalinas que seducen a cualquier viajero a sumergir-se en su transparencia. Cayerías vírgenes para recorrer y admirar sus fondos. Puede usted, después de cortas y ligeras caminatas encontrarse ante un sitio de interés arqueológico o quizás se halle, de momento, rodeado de los más increíbles decorados de la naturaleza, en las paredes de una cueva. Para complacerlo le ofrecemos actividades recreativas, de aventuras y ecoturísticas, en cada uno de nuestros Parques Naturales*". (Grupo Gaviota S.A.,1999)

El producte de Parques Naturales de Gaviota S.A. es concentra en quatre de les regions més valuoses de l'illa: Varadero, Topes de Collantes, (veure fig. 6.6),

⁹ Font: www.gaviota.cubaweb.cu/espannol/parques/index.html

Holguín i Baracoa. L'empresa ofereix excursions i activitats (cavalls, bots, etc.) d'un dia i fins a programes de 2 i de 4 dies (oferint en aquest últim cas allotjament a l'aire lliure per introduir una dosi d'aventura). Per observar els atractius naturals de cada indret es compta amb un sistema de senders amb guies especialitzats, fent servir infraestructures i serveis de suport de l'empresa. Cal dir que en aquest producte no s'especifica l'allotjament però se sobreentén que en cada àrea o regió Gaviota té una gran diversitat d'oferta d'allotjament a gust del client.

Figura 6.6: Publicitat Gran Parque Natural Topes de Collantes

Font: Gaviota s.a.

Quadre 6.4: Oferta de Turisme de la Naturalesa del Programa Gaviota

Zones	Característiques Naturals	Oferta ecoturística
Varadero	Important pol turístic internacional. Es troba en una de les províncies on "la naturalesa ha estat més pròdiga". Interessant combinació del verd dels boscos i el blau del mar.	Senders ecoturístics per descobrir enterraments aborígens i diferents llocs d'importància històrica com el fort el Morrillo.
Parc Natural Topes de Collantes i voltants	Serra del Escambray, un dels tres principals sistemes muntanyosos de Cuba. Salt de Caburni, monument nacional, d'una alçada de 62 metres.	Ascensió a la serra de Escambray , observació del paisatge flora i fauna, Senders interpretatius en el parc, senderisme, visita a coves i gaudir de platges d'arenes fines. Passeig a cavall i barca
Parc Natural Cristóbal Colón	Regió d'Holguín. On també destacar La Caverna Tanque Azul	Sender del Peñón que s'alça entre la Bahía Naranjo i Playa Esmeralda, on es pot observar la rica flora i fauna de la zona. Es poden visitar llocs arqueològics i bel·leses submergides, com la visita contemplativa a la cova on Gaviota ofereix la possibilitat de banyar-se o practicar el busseig.
Baracoa	La primera de les viles fundades a Cuba, continua sent avui el lloc paradisiàc que va trobar Colón. De gran atractiu són el Río Toa, el Río Jaguani, la Bahía de Taco on en aquesta última coexisteixen els més diversos ecosistemes.	Senderisme, informació interpretativa amb guies especialitzats, navegació fluvial, observació de flora i fauna. En aquesta zona Gaviota ofereix " <i>cuatro días sumergidos en la espesura de este ecosistema y la garantía de inigualables experiencias</i> ", on s'ofereix acampada <i>al natural</i> i múltiples activitats com caminar per senders interpretatius.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de: www.gaviota.cubaweb.cu/espannol/parques/index.html

Una agència que pel seu paper rellevant a l'illa cal destacar és ECOTUR S.A.. Aquesta agència té present dins dels seus principis prioritaris, la conscienciació de la necessitat de protegir la natura i conduir l'explotació de les àrees protegides de manera científica, segons comentaris del Sr. Orlando Sotolongo (especialista en producte de la Naturalesa de Ecotur).

L'agència va néixer el 1996 i pertany al Ministerio de Agricultura, per la qual cosa treballen en coordinació amb altres empreses d'aquest ministeri com són les

empreses forestals, empreses agropequàries i de tabac, empreses per a la protecció i conservació de la flora i la fauna així com altres que pertanyen a altres ministeris com el de turisme i el de Ciencia, Tecnología y Medio Ambiente.

La coordinació entre les diferents empreses es fa segons Isla (1997), a través de tres marques, la Empresa Nacional para la Conservación de la Flora y de la Fauna, la Companyia Alcona S.A. (encarregada de comercialitzar productes de flora i fauna sota el principi de sostenibilitat i les regulacions sobre el medi ambient vigents a Cuba i a la resta del món) i ECOTUR, S.A..

L'objectiu social de l'agència de viatges ECOTUR, SA, és el de promoure i fer circuits turístics, que contemplin l'activitat del turisme ecològic en totes les seves modalitats com visites a àrees protegides, senderisme en parcs nacionals, excursions en embarcacions a zones marines i a les *cayeries* protegides, incloent-hi busseig, pesca esportiva i altres activitats nàutiques; visita a criaders o reserves de cocodrils, flamencs, cotorres i altres espècies; el turisme històric en àrees protegides; el turisme especialitzat en les seves variants de caça d'espècies cinegètiques existents en àrees específicament controlades per aquesta activitat; l'hípica, que inclou classes d'instrucció i activitats diverses, etc.

Aquesta agència explota més de trenta centres especialitzats i instal·lacions distribuïdes per l'occident, centre i orient del país, on primen la conservació de les espècies. Més de cent experts (geògrafs, biòlegs, veterinaris, enginyers forestals, arquitectes i historiadors) fan de guies i comparteixen amb els visitants els seus coneixements.

L'oferta ecoturística de Cuba, no s'acaba aquí. Hi ha altres àrees protegides que també són destins de gran atractiu com Pinares de Mayarí, àrea protegida, al sud-est de la ciutat d'Holguín. L'atractiu que presenta aquesta zona és la seva coberta vegetal amb un nivell alt d'endemisme i la seva diversitat ornitològica. Una de les activitats que oferta el parc és el senderisme pels diferents camins senyalitzats. Però sense cap mena de dubte, un lloc a destacar, és el Parc Natural de Cayo Coco, que és el que més es destaca de tots els illots de l'arxipèlag. Situat al nord de l'illa, forma part de l'arxipèlag de Camagüey. És un enclavament ideal per l'ecobusseig, ja que aquest illot junt amb d'altres formen una barrera coral·lina de 400 quilòmetres, només superada per l'Australiana, on el visitant pot trobar el Centro de Investigaciones de Ecosistemas Costeros que compten amb un servei de guies especialitzats i alhora és un autèntic destí pels qui volen estar sols. Aquests factors, són els que també han atret als inversionistes.

Una de les coses que es vol prodigar és que tot no és sol i platja a Cayo Coco. El nom li ve no pel típic fruit sinó per una au camallarga que avui en dia es troba en perill d'extinció. Tot i que sembli estrany per molts conservacionistes, Cayo Coco és una reserva important de flamencs rosats del món. La conservació d'aquest espai, és segons Matesanz (1997), una de les principals assignatures de l'Academia de Ciencias de Cuba i del Instituto Cubano de Geodesia y Cartografía, els quals es dediquen a estudiar els recursos naturals d'interès turístic de Cayo Coco (conjuntament amb Cayo Guillermo). Així qualsevol tipus de construcció o edifici nou ha de sotmetre's a unes normes mínimes de conservació, com ha passat en els complexos turístics existents. No en va, aquest parc natural protegit ha rebut múltiples denominacions que van des d' Àrea de Maneig Integral, Parc Forestal, passant per Refugi de Fauna, Reserva de Flora, fins arribar a Àrea Natural i Monument Nacional.

Cayo Coco i Cayo Guillermo, es troben dins de l'anomenada regió turística Jardines del Rey. Ambdós dissenyats sota el concepte de parc natural turístic, categoria de protecció que va molt bé per als pocs ocupants actuals que exploten el lloc.

A part de l'oferta de les diferents agències i associacions, que com s'ha pogut comprovar, no és gaire variada, hi ha una modalitat d'ecoturisme que es troba en desenvolupament, i és la denominada senders a la naturalesa. Hi han establerts 15 senders recorreguts amb els quals els visitants poden conèixer les característiques geogràfiques de l'illa i practicar la interpretació ambiental. (González, 1999)

A la República Dominicana, les fonts consultades demostren que el nombre de visitants nacionals, però sobre tot estrangers, a les àrees protegides s'incrementa cada vegada més, especialment en aquelles on es desenvolupen activitats complementàries. La categoria de protecció més visitada és la de parc nacional i dins d'aquesta es poden destacar els de Cabritos, Monte Cristi, Jaragua, Isla Catalina, Isla Saona, La Isabela, Sierra de Bahoruco, El Choco, Cuevas de El Pomier, Laguna del Rincón, La Caleta, los Haitises i el del Este. D'entre tots aquests es destaca per la massiva aflluència de visitants estrangers el Parc Nacional del Este (dels 63.906 visitants, 63.851 són estrangers), Isla Catalina (15.171 visitants foranis) i en los Haitises (dels 14.046, 11.739 són estrangers). Cas contrari és el Parc Nacional Las Azufradas, on es practica el turisme de salut i els 14.049 visitants són locals¹⁰.

¹⁰ Font: caribecom.com/lacosta/b/b_54.htm

Les xifres de visitants totals durant l'any 1997, 140.567, no són possiblement espectaculars, si es compara amb l'afluència de visitants de la Reserva de la Biosfera de la Mariposa Monarca de Mèxic, on es van enregistrar més de 150.000 visites. Encara que si s'avaluen els ingressos obtinguts, es comprova que la república Dominicana obté uns ingressos més elevats i un menor impacte ambiental.

Entre els principals objectius que es persegueixen per potenciar o ofertar el turisme es troba la necessitat que part dels ingressos generats per l'activitat siguin reinvertits a les pròpies àrees protegides visitades, amb el fi de contribuir a finançar la seva conservació, millorar l'experiència del turista i realitzar petites inversions en obres d'interès social per a la població local vinculada amb l'àrea protegida.

El que s'ha de tenir en compte però, és que tant Cuba com la República Dominicana tenen una dura tasca i és la de la seva imatge. Ja que de per sí el desenvolupament turístic no ha estat tradicionalment projectat pel turisme especialitzat i la promoció que s'ha fet no ha creat una imatge atractiva per a aquelles persones interessades en l'ecoturisme. Encara que en aquests últims anys, aquesta situació ha començat parcialment a transformar-se, avui en dia segueixen sent considerades com destins de platja per excel·lència.

El missatge interior del tríptic de Cubatravel ens revela que Cuba vol canviar la seva imatge turística de destí de sol i platja: *"Cuba puede ofrecer más por las características que posee como país, que le permite desarrollar además del turismo convencional de estancia o recorrido, el turismo especializado en varias modalidades: turismo de eventos, científico profesional, de incentivos, de salud, el ecoturismo, el termalismo, la caza, la pesca, el buceo y el turismo juvenil"*. Però l'eslogan utilitzat oficialment en la guia turística és *"Prémiate con las mejores vacaciones"*.

En el cas de la República Dominicana, el tríptic de la Secretaría de Turismo, té una frase ben suggestiva, tot deixant volar la imaginació del turista: *"Donde todo comenzó"*. I tot i que en el seu interior es promocionin com a principals productes de l'illa: la cultura i la tradició, paisatges, paradís esportiu, flora i fauna..., història, que suposen un canvi, no s'arriba a la creació d'un producte ecoturístic suficientment especialitzat.

6.3. Ecoturisme a Amèrica Central, una opció al desenvolupament.

La promoció de l'ecoturisme i l'estímul a la cooperació regional i a la planificació de les operacions ecoturístiques estan enfocades a fomentar el desenvolupament

turístic sostenible de la regió. Els caps nacionals d'Amèrica Central, han vist l'ecoturisme com un vehicle per millorar les economies inestables. Aquest fet podria contribuir a l'emergència d'àrees turístiques noves, que bé podrien evitar les equivocacions comeses en destins turístics més madurs i adoptar polítiques a llarg termini que fossin més sostenibles.

L'ecoturisme també pot ser una solució parcial a uns pressupostos limitats i a la manca de personal per gestionar les àrees protegides i per alleugerir la pobresa que existeix en algunes comunitats rurals veïnes a les àrees protegides.

Diferents organitzacions treballen activament per promoure l'ecoturisme en la regió com una alternativa important pel desenvolupament econòmic i social. Les principals són: el Consejo Centroamericano de Turismo (CCT), creat el 1965 i reactivat el 1987, i la Secretaria Integrada de Turismo en Centro Amèrica (SITCA).

El SITCA ha jugat un paper important a la regió, coordinant i supervisant l'assistència tècnica en assumptes relacionats amb el turisme. Alguns dels seus projectes inclouen la coordinació de l'ensenyament per professionals en turisme i la conservació de les àrees protegides, investigacions bàsiques, oferir assistència a la planificació turística i informació en relació al turisme regional els consells turístics de cada país. El seu paper en el futur serà facilitar el procés d'integració del turisme a Amèrica Central.

Gràcies als esforços del SITCA i d'altres projectes regionals, els diferents països han vist la necessitat d'establir (únicament ho han iniciat Guatemala, Hondures i Costa Rica) un Consejo Nacional de Ecoturismo (CEN). Aquests consells promouen la participació democràtica i la firma d'acords entre els diversos sectors involucrats en l'ecoturisme. Les seves fites inclouen el desenvolupament i planificació per promoure els beneficis de l'ecoturisme a nivell nacional i local. Entre les prioritats plantejades pel CEN es destaquen (Domínguez, Bustillo, 1996):

- Promoure el recolzament econòmic per a la conservació de les àrees protegides.
- Establir programes de capacitació pel personal en turisme i àrees protegides, pel personal empleat.
- Protegir els recursos naturals del desenvolupament no planificat.
- Regular i avaluar el desenvolupament turístic.
- Assegurar la col·laboració pública i privada en la planificació turística a curt i llarg termini.
- Promoure la participació local i la presa de decisions en el desenvolupament turístic.

- Fomentar mètodes que assegurin que el turisme sigui profitós a la vegada que sigui una forma sostenible de desenvolupament econòmic.
- Coordinar les ONGs, les organitzacions de desenvolupament nacional i internacional, i el sector públic i privat per evitar la duplicació d'esforços i mantenir oberta la comunicació respecte al desenvolupament turístic.
- Recol·lectar i intercanviar dades sobre desenvolupament turístic.
- Promoure la cooperació regional i establir, polítiques similars on sigui possible.

El SITCA està establint mecanismes per assistir als CEN en l'execució de les anteriors activitats. Els representants dels CEN venen d'agències públiques, del sector privat i d'ONGs que treballen en la conservació, el desenvolupament comunitari i la investigació. Una de les funcions dels CEN serà el de desenvolupar patrons pels operadors de l'ecoturisme i emetre llicències pels mateixos.

El SITCA aspira també a desenvolupar una Secretaria Técnica de Ecoturismo (STE) a Amèrica Central per facilitar la interacció regional. Aquesta institució seria finançada mitjançant els membres dels Consejos Nacionales de Turismo i ajudaria a intercanviar informació respecte l'ecoturisme a nivell regional, facilitaria la planificació i organitzaria reunions i tallers.

A escala regional hi ha nombroses organitzacions i institucions que també treballen per i per al turisme i que també col·laboren en la posada en marxa d'un model de desenvolupament turístic sostenible. Entre aquestes hi ha: la Federación de Cámaras Centroamericanas de Turismo (FEDECATUR), l'OMT), el Programa de las Naciones Unidas pel Medi Ambient (PNUMA), l'Oficina Regional para Mesoamérica (ORMA) de la Unió Internacional per la Conservació de la Naturalesa, la qual també treballa amb problemes de l'ecoturisme i cooperació a nivell global i regional, l'Organització d'Estats Americans (OEA) i l'Oficina Regional de la FAO per Llatinoamèrica i el Carib.

Alguns països de la regió han desenvolupat experiències veritablement interessants pel seu contingut i abast, tant en el camp socioeconòmic com en l'ambiental, havent-se aconseguit avenços importants en matèria de nous productes i mercats que perfilen a aquesta activitat com una de les més importants opcions pel desenvolupament immediat d'aquests països.

Aquests projectes lligats amb l'ecoturisme, de caràcter empresarial i governamental o promoguts per ONGs de diferents graus d'evolució i de desenvolupament, tenen com a factor comú, una intensa recerca d'opcions de desenvolupament sostenible a nivell regional de cara a les noves condicions internacionals. Projectes com el Paseo Pantera, i el Mundo Maya, amb àmbits geogràfics i d'abast diferent han realitzat

avenços valuosos en el camp de l'ecoturisme, de la investigació, de l'organització i de l'educació, contribuint significativament a la valorització dels recursos naturals i culturals de la regió i promovent la presa de consciència sobre la necessitat de conservar aquests recursos des d'una àmplia perspectiva que inclou el desenvolupament empresarial i la participació comunitària en el desenvolupament econòmic sota els principis de sostenibilitat.

Cal dir, però, que moltes vegades aquests projectes i d'altres que estan actius mostren símptomes de mala comunicació entre ells, duplicant esforços o realitzant treballs contradictoris.

El projecte d'ecoturisme CAM/90/011 *Conservación de Áreas Protegidas* (Tercero, 1993), conscient de la necessitat d'evitar les duplicacions innecessàries d'esforços i més bé amb l'ànim de sumar energies i d'intercanviar les valuoses experiències acumulades en la regió centreamericana amb altres projectes i institucions, va reunir el 1992 a Managua en la primera trobada d'ecoturisme a Amèrica Central als consultors nacionals del projecte i a les seves contraparts oficials, a un conjunt d'autoritats nacionals de turisme i conservació de recursos naturals, empresaris, dirigents d'organitzacions no governamentals internacionals, consultors internacionals i professionals centreamericans per discutir i presentar línies sobre el desenvolupament de l'ecoturisme a la regió.

Les línies per conformar una estratègia regional de desenvolupament ecoturístic, ha de fonamentar-se en un model de desenvolupament ecoturístic regional que sorgeixi del consens entre els principals actors de l'estat, del sector empresarial privat, de la comunitat tècnica i científica i del debat permanent de les organitzacions de la societat civil centreamericana al voltant del veritable significat del desenvolupament sostenible aplicat a l'activitat turística.

El model de desenvolupament ecoturístic de la regió d'Amèrica Central ha d'estar basat en la diversificació de productes que vagin a favor d'un aprofitament sostenible i ús múltiple dels recursos naturals i culturals de la regió, d'acord amb les potencialitats que els seus ecosistemes brinden sense excedir la seva capacitat de càrrega. Aquesta diversificació de productes han de fer-se de cara a satisfer les exigències canviants del mercat, en combinació amb mesures de conservació, defensa de la biodiversitat i la prevenció de la contaminació ambiental, i que comporti la millora del nivell de vida de la majoria de la població.

El model es basarà en l'adequada articulació social, econòmica i territorial de les activitats turístiques derivades de l'aprofitament dels recursos naturals que es troben en els ambients del bosc tropical, del marí-coster, volcànics, lacustres, muntanyosos

i dels recursos culturals que es troben en els llocs arqueològics, assentaments de cultures vives autòctones, de ciutats i pobles històrics i en altres llocs que contribueixin al desenvolupament integral del turisme ecològic o cultural.

El desenvolupament del model descansarà en la recerca constant d'un nou esquema de relacions entre l'estat i la societat civil que promogui la participació àmplia i activa de la població a tots els nivells de l'activitat ecoturística, donant-li especial èmfasi a la incorporació productiva de la dona i d'altres importants sectors poblacionals com els grups ètnics històricament marginals.

La primera trobada centreamericana d'Ecoturisme, va consistir en la presentació i discussió de diagnòstics i estratègies Nacionals de turisme sostenible, com una de les opcions de desenvolupament i creixement econòmic de l'àrea i com una de les vies més efectives per la valorització de les àrees naturals i culturals que conformen el Sistema d'Àrees Protegides de la regió.

La vocació d'Amèrica Central per l'ecoturisme és innegable. Tots els elements bàsics hi són. Sols fa falta conjugar esforços, dins d'un esquema de coordinació regional i intersectorial, amb la finalitat que els governs, empresaris, comunitats indígenes i organismes no governamentals puguin materialitzar el que el món sencer amb atenció espera: un destí ecoturístic tangible, únic i inoblidable. Segons Tercero (1993), "Centreamèrica és un destí ecoturístic extraordinari. En un espai relativament reduït es combinen belleses singulars, tant d'índole natural com cultural. Exuberants selves tropicals, imponents volcans fumejants, zones arqueològiques monumentals, la visió fugitiva d'un quetzal, el color enlluernador dels peixos, esculls de corall, pintorescos pobles indígenes amagats a la serra... Això es tan sols una breu mostra del que l'istme Centreamericà ofereix al viatger que s'interessa per quelcom més que prendre un martini a la vora d'una piscina o jugar a la ruleta en un casino."

El Dr. Jaime Incer Barquero, Ministre Director de l'Instituto Nicaragüense de Recursos Naturales y el Ambiente (IRENA) l'any 1993, parla del primer ecoturista, el famós escriptor i explorador nord-americà J. Stephens que en els anys 1840 i 41 va visitar la regió enviat pels americans. El Ministre recorda una frase de l'explorador mentre observava el Volcà Masaya (Nicaragua): "*Asustado pero a la vez admirado de este balcón aéreo al observar aquella naturaleza me puse a pensar cuanta gente en el mundo desconoce estas bellezas y que gran potencial existe de hacer mucho dinero... Si pudiéramos preparar este camino para que los visitantes pudiesen visitar tan bello lugar, yo hubiera dado la mitad de mi fortuna por unos cuantos metros más de mecate para poderme desguindar hasta el fondo de este paraíso y aún hubiera dado más. Si en el fondo me atendiese alguien con un vaso de limonada fresca...*".

És ben curiosa la relació entre bellesa natural, fer diners, i el vas de llimonada, que ara podria ser de Coca-Cola.

Costa Rica per la seva diversitat biològica i la seva llarga tradició democràtica, ha aconseguit situar-se com un dels destins més atractius per l'ecoturisme a Amèrica. Donat l'èxit que Costa Rica ha aconseguit en aquest mercat i el creixement del segment de turisme naturalista, altres països llatinoamericans han iniciat esforços per promocionar-se com destins ecoturístics, entre ells Perú, Panamà, Guatemala, Nicaragua, Belice i recentment Puerto Rico, després de la seva fracassada industrialització.

Els països centreamericans van llençar el 1996 una ofensiva internacional per promocionar regionalment l'ecoturisme, un dels seus principals generadors d'ingressos. Segons el projecte de la FEDECATUR, la fita és la integració del turisme a la regió i un dels primers passos va ser la publicació d'un mapa sense fronteres, per projectar una regió sense divisions. Per la federació tots els països de l'àrea estan en condicions d'oferir ecoturisme, i a més a més, és el principal potencial de l'àrea malgrat l'advertència que falta molt per convertir-se en la solució que alleugereixi les economies de la regió.

Al meu judici Costa Rica i Belice, són els països de la zona més avançats en l'explotació racional de l'ecoturisme, mentre que els altres necessiten una empenta, que sols el govern pot donar, per superar els desavantatges. A més a més, s'admet que els països de la regió tenen, entre altres, debilitats per desenvolupar el sector turístic com són els alts preus de bens i serveis, què estan molt per damunt d'altres nacions. Preus que es veuen compensats per altres factors com els baixos salaris i el baix cost del territori.

De fet una cosa és clara, l'existència de belleses naturals que no existeixen en països d'on provenen els turistes fa d'Amèrica Central una regió summament atractiva i això fa que sigui per la FEDECATUR el moment d'enfortir la integració regional per explotar en bloc l'ecoturisme.

6.3.1. GRUP B: Costa Rica pionera en el desenvolupament de l'ecoturisme.

El turisme abans dels anys setanta era escàs (en els anys cinquanta Costa Rica rebia només 20.000 visitants), producte principalment d'activitats industrials, comercials i del que podríem denominar turisme "accidental", ja que es dóna sense

crear una imatge turística del país. L'oferta i la demanda es concentraven en el centre del país, d'aquí que a aquest tipus de turisme se'l denominés "vall centralista". Els atractius més visitats ja aleshores, eren el Volcà Poás i l'Irazú.

A partir de 1970 el turisme va créixer un 11,2% arran d'una campanya iniciada per periodistes i empresaris nord-americans en els Estats Units per fomentar el turisme i les inversions a Costa Rica i perquè el govern del President José Figueres va afavorir l'activitat turística per mitjà del recolzament econòmic i crèdits molts favorables per la millora i la construcció de noves infraestructures. No obstant el creixement hoteler que es va produir no va estar acompanyat d'una política global que prengués en consideració els interessos del turista, el tipus de turisme i la localització de llocs turístics, cosa que va originar una exagerada concentració d'hotels a la Vall Central.

El 1976 es comptava amb una bona infraestructura hotelera a la capital, però existia una incongruència al localitzar-se els principals atractius turístics als litorals i a la regió muntanyosa, llocs perifèrics amb una infraestructura escassa i de menor qualitat que a la capital.

Durant els anys vuitanta la inversió de la indústria manufacturera va començar a estancar-se i la dèbil activitat turística, també va començar a decreïxer, (s'especifica dèbil perquè fins aleshores el turisme no era vist com un sector prioritari). Davant, d'aquesta situació el govern va decidir reorientar la seva política econòmica i el turisme es va convertir en una prioritat nacional. Es va començar a incrementar el pressupost de l'Instituto Costarricense de Turismo (ICT), i concretament l'any important pel turisme a Costa Rica va ser el 1985, quan el govern va acabar d'impulsant-lo decretant la llei d'incentius del turisme. L'any 1992 la llei d'incentius turístics va ser notablement modificada fet que va suposar en el seu moment una sèrie d'importants beneficis fiscals per totes aquelles empreses dedicades al turisme receptor, com ara la depreciació accelerada de conformitat amb la Ley del Impuesto sobre la Renta, subministrament de combustible a un preu competitiu no superior a la mitjana del mercat internacional, així com l'exempció en determinats impostos i sobretaxes. Acol·lides a aquesta llei, apareixen durant els següents anys a Costa Rica una gran quantitat d'empreses dedicades a les activitats relacionades amb el turisme com hotels, tour operadors, restaurants, etc.

L'augment significatiu de l'oferta turística del país que els incentius fiscals van generar, combinat amb el fet de que moltes de les empreses van realitzar una important tasca de promoció en els principals mercats emissors de turisme mundial, van incidir en el desenvolupament de l'interès del turista internacional per Costa Rica. Entre 1987 i 1995, l'activitat turística es va desenvolupar de manera

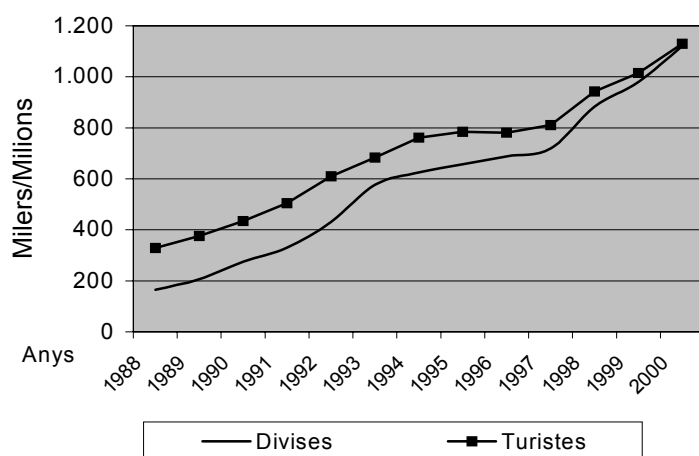
sorprenent, augmentant en un 53,3%. Finalment, un altre factor que és mencionat freqüentment i que sense cap mena de dubte va ajudar el desenvolupament del sector turístic és el fet de que cap a finals de la dècada dels 80, es reforça la tendència mundial per la conservació del medi ambient i la preocupació per tot el que fa referència a l'ecologia.

La principal conseqüència de l'alça del turisme a Costa Rica va ser un desfasament entre la demanda i l'oferta de serveis turístics durant la primera meitat de la dècada dels 90. L'excés de demanda va provocar un increment significatiu en el preu de molts productes i serveis relacionats amb el turisme com per exemple els hotels i restaurants. L'alta rendibilitat i creixement dels negocis del sector van atraure l'atenció de molts empresaris que amb poca o cap experiència van ingressar a la indústria. El creixement de la demanda entre 1987 i 1995 (veure gràfic 6.3) i la generositat d'alguns incentius fiscals van ocasionar que moltes d'aquestes empreses mostressin bons nivells de rendibilitat i creixement, independentment del seu nivell de competitivitat. (INCAE, 1996)

En aquest període de creixement del turisme ja sobresortien atractius turístics de "sol, mar i platja", els de "història natural o ecoturisme" i "els de pesca esportiva".

També s'ha d'assenyalar que en matèria econòmica el turisme s'ha convertit en una de les principals activitats generadores de divises, doncs entre altres conceptes, l'ingrés per turisme va passar de 136,3 milions de \$US a 661 milions de \$US entre 1987 i 1995, cosa que representa un augment de més del 450%. Les xifres oficials de l'any 2000 sobrepassen els 1000 milions de dòlars, com mostra el gràfic 6.3.

Gràfic 6.3: Ingress de turistes i divises a Costa Rica (1987-2000)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de: Editur (2001, 67); <http://ns.mideplan/go.cr/sides/ambiental/30.1htm>; OMT (1997a), OMT (2000)

El turisme, en el cas de Costa Rica, com en molts dels països de la regió, és important pel desenvolupament econòmic i social del país. De fet, ha estat l'activitat econòmica més dinàmica de l'última dècada. Del 1984 al 1989 el turisme va constituir el tercer generador de divises del país, després del cafè i del banano, en el 1990 va passar a ser el segon, i de 1993 a 1995, va ser el principal proveïdor de divises superant als cultius agroexportadors tradicionals per primera vegada en més d'un segle. Tot i que a l'any 1996, va haver-hi un descens en el nombre d'arribades de turistes que va alarmar de forma considerable al sector, posteriorment ha experimentat un ritme de creixement continuat, tot i que també cal dir que no presenta els percentatges de creixement d'altres països de la regió.

Durant molts anys Costa Rica ha estat coneguda per la seva pau i democràcia, el seu alt nivell d'educació i l'amabilitat de la gent, pel seu clima estable, per les seves platges blanques, etc. Tradicionalment el turisme s'havia centrat, com ja s'ha escrit, al voltant de la capital, San José, però els operadors turístics es van adonar de que la ciutat no podia competir amb altres capitals més riques en cultura, història o urbanisme, que per tant podien oferir més museus, àrees comercials, entreteniment i vida nocturna. A mitjans de la dècada dels vuitanta es va començar a promoure el que és únic a Costa Rica, una xarxa d'àrees naturals protegides.

Hi ha però nombrosos factors addicionals que han influït en créixer aquest interès per les àrees naturals en els països llatins, com és el cas de Costa Rica, però extensible a molts dels països que integren l'àrea d'estudi, sobre tot a la regió d'Amèrica Central, és a dir, el grup que s'ha denominat C. (Budowski, 1995a):

- Hi ha una preocupació i una major sensibilitat pels boscos tropicals que estan en perill de desaparèixer per la massiva desforestació. En aquests boscos es troben entre un 50 i un 80% de tota la biodiversitat del món i per tant la seva imminent desaparició els converteix encara en més valuosos.
- Ha baixat la por de viatjar al tròpic. La reputació d'hostilitat, font de malalties i altres perills relacionats amb la inestabilitat política o els problemes de manca de seguretat en alguns països està desapareixent ràpidament.
- S'ha millorat l'accessibilitat i els mitjans de transport són més confortables i segurs.
- També cal dir, que en el cas de Costa Rica i el dels països de la regió han sortit beneficiats per la proximitat geogràfica del mercat més gran del món, els Estats Units.

Però un fet distintiu que va ajudar aleshores i ho continua fent, va ser l'excel·lent imatge que s'ha cultivat del país a nivell internacional. La presència d'institucions internacionals, organismes mediambientals, i la tasca de professionals i de les universitats ha donat l'oportunitat a Costa Rica de posicionar-se com un destí atractiu per tots aquells turistes que, per raons professionals o personals, estaven o estan interessats en temes ambientals i naturalistes. Costa Rica ha estat un país que ha despertat molta curiositat per part de botànics, exploradors i científics des del segle XVIII. Entre ells el fundador de la geografia moderna Alexander von Humboldt i el seu company de viatges A. Bonpland.

És amb l'establiment de l'Organización de Estudios Tropicales, (OET), la creació del Centro Científico Tropical i la consolidació de la Universitat de Costa Rica, que sorgeix novament una corrent de científics que venen al país per realitzar estudis botànics i biològics.

L'OET és una organització que concentra membres d'institucions internacionals i que ha tingut un especial paper en el turisme, tant a nivell nacional com internacional.

En el pla internacional ha motivat l'interès de viatjar buscant la història natural i ha aconseguit captar l'atenció d'un nombre considerable de països i d'investigadors. Els intercanvis entre institucions científiques del país i de l'exterior, han consolidat una enorme xarxa de científics naturalistes. En el pla nacional, aquesta organització ha tingut incidència sobre les polítiques estratègiques de la indústria turística, específicament col·laborant amb el desenvolupament d'un turisme ecològic i enfortint l'arribada d'estudiants i investigadors al país. També ha augmentat l'interès per gaudir de la rica naturalesa de Costa Rica, la divulgació internacional d'una àmplia gamma d'investigacions científiques sobre la biodiversitat del bosc tropical del país en forma d'articles i documentals, que han estat un important canal de difusió de coneixements.

En l'*Estrategia de Desarrollo del Turismo para 1984-1990*, ja es va apostar per un turisme especialitzat. L'Instituto Costarricense de Turismo (ICT), va identificar cinc àrees per ser desenvolupades en el sector del turisme, i es referia a l'ecoturisme, el turisme d'aventura, el de sol i platja, de creuer, de convencions i de negocis.

Quadre 6.5: Productes turístics de Costa Rica

Producte-mercat	Característiques i activitats del producte
Excursions tradicionals: viatges de plaer d'interès general o orientats a la naturalesa.	Interès general, naturalesa, gires d'un dia i creuers.
Història natural: viatges educatius relacionats amb la naturalesa.	Història natural en sentit ampli o especialitzada, observació d'aus, safaris fotogràfics, ecocreuers,

	seminaris.
Aventura tropical: vacances actives explorant selves, volcans, rius i costes d'ambdós oceans.	Aventura natural, cavalcades, <i>trekking</i> , senderisme, rutes en bicicleta, acampada, safaris.
Ràfting, <i>caiaç</i> i canoa: esports en diferents tipus de superfícies, rius i costes.	Ràfting, canoa, <i>caiaç</i> .
Surf, busseig i altres esports marins: turisme aquàtic.	<i>Surf</i> , busseig, <i>snorkel</i> , <i>caiaç</i> de mar i windsurf.
Pesca esportiva: turisme de pesca.	Pesca en alta mar (costa del Pacífic i costa caribenya, mar i llacunes) i pesca en aigua dolça.
Turisme de tercera edat	Estades i circuits.
Sol, mar i platja: turisme de plaer i descans.	Estades en la platja, combinades amb visites a parcs i altres àrees naturals.

Font: Vargas Ulate (1997)

Avui en dia l'ICT classifica el producte turístic nacional en excursions tradicionals, història natural, aventura tropical, ràfting, caiaç i canoa, surf, busseig i altres esports marítims, pesca esportiva, turisme de tercera edat i sol, mar i platja, segons pot veure's en el quadre 6.5.

Les enquestes fetes per la Cámara Nacional de Turismo (CANATUR), l'any 2000, mostra que el 61,55% del turistes van a Costa Rica per motius de plaer i vacances. Segons les activitats realitzades, el 72,5% assenyalen el sol i la platja com l'activitat més practicada, seguit pel senderisme (53,8%), l'observació de flora i fauna (35,9%) i l'observació d'aus (21,7%). Cal tenir en compte que un mateix turista pot practicar alhora diferents activitats. Pel que fa a la modalitat del viatge, durant aquests últims tres anys, es pot remarcar un creixement important del turista independent, representant el 71,3% dels turistes enquestats. Pel que fa a la pregunta sobre si els entrevistats havien visitat alguna àrea protegida durant la seva estança, un 58,4% va respondre afirmativament, i d'aquests, un 58,9% n'havien visitats més de dues.

En el *Plan Estratégico de Desarrollo Turístico Sostenible*, pel període 1993-1998, es plantegen com a objectius prioritaris anar cap a un desenvolupament sostenible, planificar, fomentar i executar el desenvolupament turístic, tenint en compte els mercats més adequats, la preservació dels recursos, el creixement ordenat segons prioritats territorials, la qualitat dels serveis i la incorporació del turisme dins de les comunitats.

Eslògans publicitaris de la propaganda turística de Costa Rica com *la Magia Naturaleza*, o *El bronceado se desvanece, los recuerdos no o No ingredientes artificiales*, etc.; són reflex del producte que exporta Costa Rica arreu del món.

El turisme ecològic o ecoturisme s'inclou el 1978 com un dels programes prioritaris del Programa de Naciones Unides per al Medi Ambient (PNUMA) a Amèrica Llatina mitjançant el qual es pretenia el desenvolupament de les societats rurals. A Costa Rica el boom de l'ecoturisme s'inicia sobretot a la dècada dels 80, concretament es

va intensificar a partir de 1985, quan l'Institut Costarricense de Turismo va iniciar una campanya turística, promovent les bel·leses escèniques i naturals del país, però realment en un principi aquest fenomen, no va comptar amb el recolzament de les entitats governamentals, sinó que va ser l'empresa privada qui va iniciar la tasca de promoció tant a nivell nacional com internacional. Ha estat recentment que el govern ha donat prioritat a l'ecologia lligada amb el turisme com a factors de desenvolupament dels municipis.

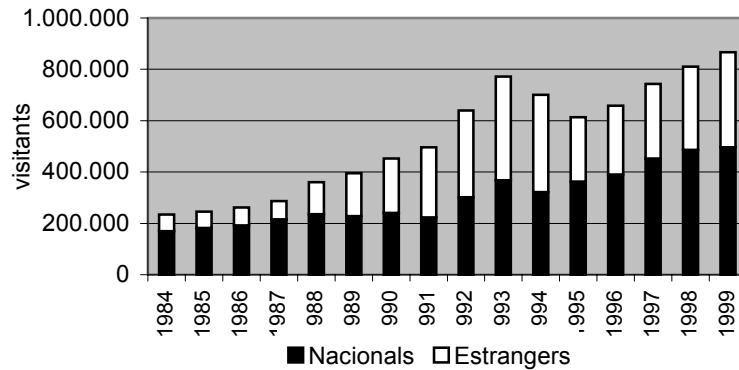
El 1955 es va crear l'Institut Costarricense de Turismo (ICT) i no es contemplava l'ecoturisme com una activitat turística, de fet ni existia com a tal, cosa que ha derivat en un buit legal que molts cops impossibilita exercir un control adequat del mateix, tot i les successives adequacions i propostes.

El Ministerio de Medio Ambiente y Energía (MINAE) i l'Institut Costarricense de Turismo (ICT) van elaborar l'estratègia nacional de turisme ecològic. Per mitjà de la implementació d'un pla, el govern buscava participar en la gestió de l'activitat ecoturística, augmentar la competitivitat del seu producte i assegurar que Costa Rica mantingués la seva posició líder com a destí ecoturístic. A finals del 1993, l'Institut Costarricense de Turismo (ICT), el Ministerio de Recursos Naturales, Energía y Minas (MIRENEM), i la Universidad de Costa Rica (UCR), van dissenyar de forma conjunta els primers plans de gestió que incloïen estudis de capacitat de càrrega i zonificació en algunes de les àrees protegides.

Com es va establir al pla estratègic, un dels primers esforços de la promoció del turisme va ser el d'estimular l'ecoturisme "senzill" mitjançant viatges d'un dia a les àrees protegides. Des d'aleshores i fins ara les agències de viatges, han començat a oferir dins dels seus paquets turístics visites als parcs nacionals, especialitzant-se en el producte del turisme de la naturalesa.

L'ecoturisme ha promogut el desenvolupament d'innombrables serveis (per exemple canvis en la visió comercial de les agències de viatge, nous hotels, restaurants i botigues). Molts ciutadans nacionals i estrangers han trobat en aquesta activitat una forma de vida.

Gràfic 6.4: Visitants nacionals i estrangers a les àrees protegides de Costa Rica (1984-1999)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades: ns.mideplan.go.cr/sides/ambiental

Pel que fa al creixement de l'afluència de visitants a les àrees protegides de Costa Rica, com mostra el gràfic 6.4, al voltant de 866 mil persones van visitar les àrees protegides del país el 1999. Pel que fa a la composició de nacionals i estrangers, hi ha hagut un retorn a la situació que es vivia durant la dècada dels 80, on els principals visitants de les àrees protegides eren els locals. Aquesta tendència va canviar, superant els estrangers als locals per primera vegada els anys 1992 i 1993, que va ser l'enlairament pròpiament dit de l'ecoturisme. Els anys 1994 i 1995 van ser crítics, baixant les visites d'estrangers. Sobre les possibles causes hi ha l'augment de les tarifes d'accés a les àrees protegides o bé la disminució en el ritme de creixement de la indústria turística. En els anys posteriors, els visitants estrangers han anat augmentant de forma moderada, sense arribar als màxims històrics dels 404.342 visitants foranis del 1993. En canvi els visitants nacionals no han deixat d'augmentar i amb un ritme de creixement molt més superior. A l'any 1999, últim any del que s'ha disposat de dades, les àrees protegides eren visitades un 57% pels nacionals i un 43% per estrangers. Però aquesta composició no és la realitat de les visites per a totes les àrees protegides, ja que n'hi ha que són destins quasi bé exclusius dels estrangers com ara Tortuguero, o Manuel Antonio que és el destí per excel·lència dels nacionals.

Algunes circuits o rutes ecoturístiques dominants i de més acceptació que s'organitzen des de San José pels turistes que practiquen la modalitat naturalista fort, d'aventura i l'ecoturisme així com l'observació d'aus, tenen una duració d'entre 10 i 15 dies i són entre d'altres el següents:

- El primer circuit: San José-PaloVerde-SantaRosa-Tamarindo-Monteverde-San José - Limón -Tortuguero.

- El segon circuit:- San José- Volcán Arenal- Cavernas de Venado- Laguna de Caño Negro-Río San Carlos-Saripiquí-Braulio Carrillo-San José.
- El tercer circuit- San José-Monteverde-Tilarán-Volcán Arenal- Chachagua-Saripiquí-San José.
- El quart circuit- San José-Cerro de la Muerte-Corcovado-Isla Violín-Golfito-San José.
- El cinquè circuit- San José-Saripiquí-Monteverde-Santa Rosa-Cañas-San José-Manuel Antonio-San Isidro del General-Tapantí-San José.

L'ICT recomana que els circuits i rutes turístiques han de combinar-se amb llocs històrics i culturals; per exemple, en la ruta turística a Limón han de visitar-se les plantacions bananeres i gaudir a la ciutat de Limón de la música, el ball i el menjar afrocaribeny típic de la regió. A Guanacaste han d'explotar-se les festes populars, visitar l'ecomuseu etc. Ja que tot i considerar un avantatge d'aquest turisme la no estacionalitat, en el cas de Costa Rica l'estacionalitat de la visita als parcs es correspon amb la visita al país, concentrant-se en l'estació seca (gener a abril).

Els principals atractius d'aquest país si es té en compte els més visitats, són els volcans, (més de 200 focus) molts d'ells en estat actiu. A part dels volcans un altre atractiu són els boscos tropicals humits, els boscos nebulosos, el desovament de les tortugues i els jardins botànics. Els fets històrics moltes vegades són minimitzats o ignorats del tot en les rutes i circuits turístics, en canvi la història i els seus fets formen part dels coneixements dels ciutadans. Però realment, poca cosa s'ha fet al seu favor per transmetre aquests coneixements als turistes.

Les activitats que es proposen als visitants de les àrees protegides del país són l'observació d'aus, el senderisme, el muntanyisme, el passeig en canoes, l'acampada, la natació, el busseig, l'espeleologia, etc. Això és possible gràcies als serveis i facilitats amb que moltes àrees s'han anat equipant al llarg d'aquests anys, potser d'una forma molt més ràpida de la que s'haguessin imaginat.

A Costa Rica l'oferta ecoturística no es limita únicament a les àrees protegides a nivell estatal, sinó que també s'estan incorporant les reserves privades. La xarxa d'àrees o reserves privades, amb un total de 50 associats, abasta una extensió de 70.000 ha. Tot i que es discuteix sobre la creixent participació de les reserves privades i dels projectes privats en l'oferta de turisme ecològic, s'indica que en termes reals el més raonable és la utilització d'un 25% d'àrees privades i 75% d'àrees estatals.

Prenent com a base una mostra representativa d'agències de viatges de Costa Rica i l'afluència actual a les diferents àrees de conservació, s'arriben a les següents

conclusions, força reveladores . Els destins més freqüentats són la Cordillera Volcànica Central, el Pacífic Mig i Tortuguero, en canvi en un futur pròxim els "nous" destins canvien d'ordre radicalment, situant-se al capdamunt les àrees de Guanacaste i Tempisque. (Sánchez Saéiz, 1996)

L'àrea de conservació menys freqüentada és la d'Osa, però això no vol dir que no sigui d'interès, sinó que aquesta àrea de conservació és més ofertada per les agències ecoturístiques que per les agències tradicionals. Les que tenen poca probabilitat de ser utilitzades en un futur són l'Arenal, el Pacífic Mig i la Cordillera Volcànica Central, que justament són avui en dia les més freqüentades.

Les àrees de conservació de l'Arenal, Cordillera Volcànica Central i Pacífic Mig tenen la característica comú d'oferir un producte barrejat on, a partir d'un atractiu que fa d'ham, s'ofereixen diferents productes de mercat, entre ells activitats tradicionals, esportives i aventures tropicals.

No tots els espais protegits que conformen l'àrea de conservació són visitats homogèniament. Per exemple, en el cas de l'Àrea de Conservació de la Cordillera Volcànica Central els centres més visitats són el volcà Poás i el volcà Irazú que es contraposa amb l'escàs nombre de visites de la resta de les àrees protegides com Braulio Carrillo, Guayabo i Juan Castro Blanco de la mateixa àrea. Aquests dos centres o àrees protegides representen més del 60% del total del turisme generat per tota l'àrea. Addicionalment, ha anat prenent força la nova alternativa de millors serveis que ofereixen les reserves biològiques privades al voltant dels parcs. Aquestes iniciatives privades exitoses, s'han agrupat i creat una xarxa de reserves privades que han iniciat la seva comercialització aprofitant el valor afegit de la imatge atractiva dels parcs nacionals.

L'experiència en el camp del turisme i la conservació de l'Àrea de la Cordillera Volcànica Central és la que els ha dut a la creació de la Fundació para el Desarrollo de la Cordillera Volcànica Central (FUNDECOR). Aquesta Àrea de Conservació (ACCVC) es localitza en la part central i nord del país, abastant set subregions. Té una extensió de 594.379 Ha, representant un 11,6% del territori nacional. Sota la categoria de parcs nacionals, monument nacional i reserves forestals, zones protectores i refugis de vida silvestre. En aquesta àrea de conservació es concentra aproximadament el 57% de la població nacional.

La Fundació és una organització costa-riquenya privada i sense ànim de lucre. Va ser creada l'any 1990 amb l'ajuda econòmica dels governs de Costa Rica i dels Estats Units d'Amèrica mitjançant l'Agència pel Desenvolupament Internacional (AID). Té com a missió mantenir la cobertura boscosa, protegir la biodiversitat i

promoure el desenvolupament i ús sostenible del patrimoni natural i cultural de l'Àrea de Conservació de la Cordillera Volcánica Central¹¹.

Promou la autosuficiència econòmica dels Parcs Nacionals i impulsa activitats productives privades i sostenibles. Amb una inversió de més 7,5 milions de dòlars (1990-1997), tant en els parcs nacionals de l'àrea com a les àrees més crítiques de la seva zona d'amortiment, es va aconseguir aturar la desforestació de més de 6.000 hectàrees anuals, recuperar la cobertura boscosa i consolidar l'autosuficiència de les zones nucli dels parcs nacionals.

Paral·lelament i com a complement als esforços mencionats anteriorment, FUNDECOR promou des de 1994 un programa subvencionat d'educació ambiental i ecoturisme aprovat pel Ministerio de Educación Pública i el Ministerio del Ambiente y Energía (MINAE). Fins l'any 1998, mitjançant aquest programa, aproximadament 15.000 joves costa-riquenys i visitants internacionals de més de 100 centres internacionals i institucions locals i internacionals, han pogut comprovar les solucions que aquest país ha aconseguit pel que fa al maneig sostenible dels recursos naturals. Altres tasques empreses són la coordinació amb institucions estatals, organitzacions no governamentals i empreses privades per la promoció, execució i seguiment de projectes ambientals, coordinació i execució de cursos de capacitació dirigits a diversos grups de la societat, activitats en grups de voluntaris, etc.

Entre les àrees protegides on es fan recorreguts o visites d'entre nou a onze hores fins a laboratoris de camp de tres dies, hi ha els Parcs Nacionals de Braulio Carrillo, volcán Poás, el volcán Irazú, Tapantí, Volcán Arenal, el Monument Nacional Guayabo i la Reserva Biològica de Carara, entre d'altres. FUNDECOR col·labora també amb allotjaments "eco" amb la finalitat de promocionar un tipus d'allotjament adequat per aquest tipus de turisme.

Una de les zones que s'ha anat incorporant a l'oferta ecoturística del país és el cas de la regió de Guanacaste o el cas de l'àrea de conservació d'Osa, al sud del país, que fins ara estaven fora de tot circuit turístic tradicional. La tranquil·litat de la regió, la riquesa del bosc plujós tropical, la transparència de les aigües pacífiques que

¹¹ Va obtenir el premi Amigo de la Naturaleza 1996, atorgat per la Asociación Costarricense de Profesionales en Turismo durant la fira EXPOTUR'96, per les seves accions en l'àrea de conservació i la medalla de plata Premio Nacional del Ambiente Guayacán 1996, atorgat pel Ministerio del Ambiente y Energía

banyen les seves platges es combinen per que Osa i els sectors veïns siguin preferits o triats per turistes seguidors de l'ecologia. El sector més visitat de l'àrea és Corcovado, que ofereix un producte de tendència altament especialitzat en l'observació de flora i fauna silvestre en un territori petit. Es considera que més de la meitat de la biodiversitat terrestre del país es troba representada en aquesta àrea.

Tot i que com es deia abans és una de les àrees menys visitades, també es pot dir que la debilitat, i alhora potser el seu gran atractiu pels amants de la natura i dels llocs poc freqüentats, consisteix en la seva llunyania del centre principal de distribució situat a la capital. Així ho assegura Luís Alfredo Centeno, president de la Cámara de Turismo de Osa (CATUOSA), que reconeix paradoxalment, que el fet de no haver-se acabat la carretera de la costa i en general la manca d'una bona carretera que porti a la regió, els ha permès planificar millor el seu turisme, sense tenir que enfrontar-se als ja coneguts agents contaminants, especialment el referit a la "*basura por todas partes*". Tot el sud és un magnífic destí turístic, on es destaca que des de fa dos anys es compta amb l'escola de busseig Caño Divers, a càrrec de dos bussos professionals italians, per mitjà dels quals arriben esportistes a bussejar a l'illa del Caño i on les microempreses destinades a satisfer als visitants també estan creixent.

La primera vegada que es va estudiar el cas de Costa Rica, per l'autora de la tesi, a l'any 1994, l'oferta turística d'àrees protegides era molt reduïda o si es vol molt concentrada; avui en dia àrees com la de Guanacaste, estan jugant un paper cada cop més important, al igual que al sud del país, la península d'Osa.

Però les xifres encara demostren els alts índexs de concentració de visitants: el 70% tant de nacionals com dels estrangers, es concentren al volcán Poás, volcán Irazú, Manuel Antonio i Carara¹²..

Els atractius de Costa Rica es promocionen a la premsa com a llocs que es poden recórrer: "*a pie, en bote, a lo Tarzán*", que transmet les múltiples maneres en que un visitant pot gaudir dels atractius ecoturístics de Costa Rica, en bot pels rius Reventazón o el riu Pacuare, penjat d'un arnés pel bosc tropical, a peu pels nombrosos parcs nacionals, en bot pel Parc Nacional Tortuguero o en telefèric. (Recabarren, 1998)

Un altre element a destacar de Costa Rica és segurament la incorporació cada cop més freqüent de guies especialitzats preferentment biòlegs, per atendre i satisfer

¹² Font: www.inbio.ac.cr/coabio

millor les expectatives dels turistes, experiència de la qual n'és pionera a la regió (Sánchez Saénz, 1996). En termes relatius, es fa evident que una considerable majoria d'empreses (63%) utilitzen guies generalistes, mentre que una minoria (36%) prefereixen especialistes en biologia. És important destacar que integrada a l'alternativa que comprèn els generalistes, existeix la tendència d'acceptar guies naturalistes locals.

Algunes agències preparen en un curs intensiu i complet als seus guies a la temporada baixa i no volen utilitzar els serveis de guies naturalistes locals, argumentant que aquests no tenen la suficient capacitació per enfrontar-se amb grups turístics i que la més apropiada manera de guiar és la seva. Si bé aquest argument és vàlid, cada vegada es troben noves organitzacions de guies naturalistes locals que es preparen a través d'organitzacions conservacionistes per l'atenció integral de qualitat al turista. Alguns exemples són l'Asociación de Guías Naturalistas de Osa preparats per la Fundación Neotrópica; la Asociación de Guías Naturalistas de Tortuguero preparats per la Caribbean Conservation Corporation; la Asociación de Guías Naturalistas Locales de la Cordillera Volcánica Central (Sarapiquí) preparats per la Organización de Estudios Tropicales; l'associació de guies formats per la Fundación para el Desarrollo de la Cordillera Volcánica Central que és una de les més reconegudes a nivell nacional i que garanteix un alt producte de qualitat; i per últim l'Asociación de Guías de Monteverde preparats per la Red de Enseñanza Internacional.

La gran varietat d'activitats que poden realitzar-se en un relativament curt espai de temps és un altre factor que ha permès a Costa Rica diferenciar-se com a destí turístic d'altres països, aconseguint posicionar-se com un dels espais més atractius per l'ecoturisme d'Amèrica.

Tot i l'alça del turisme i dels aspectes que s'han pogut anar esbrinant i que han contribuït a que Costa Rica es diferenciï del mercat internacional, empresaris i funcionaris del sector manifesten que el país continua sent un destí difícil de vendre. Entre les principals raons es citen el desconeixement del producte turístic que s'ofereix per majoristes i minoristes dels principals països emissors i el relativament alt cost de visitar Costa Rica. Una de les queixes o dels aspectes més negatius és l'estat de les infraestructures, la inseguretat i la contaminació de les ciutats.

En comparar Costa Rica amb la resta dels països d'Amèrica Central, es conclou que el sistema és més sòlid. No obstant la solidesa del sistema, els problemes de gestió que enfronten les àrees de conservació de Costa Rica són molt significatius. Especialment existeixen problemes de coordinació, manca d'infraestructures en els

parcs, personal no qualificat per dur a terme les seves tasques i manca de planificació en quant al creixement del turisme dins de les àrees protegides.

La manca de coordinació entre els promotors i la institució encarregada d'administrar les àrees de conservació (SINAC) és un dels altres greus problemes amb els quals s'enfronta el sector turístic. L'ICT no coordina adequadament amb el SINAC a l'hora de dissenyar les campanyes publicitàries, per la qual cosa la tasca de promoció i de marketing que es realitzen són en algunes ocasions inconsistents. De fet, això es reflexa en la publicitat i promoció del producte ecoturisme. El renom i la imatge si que s'ha aconseguit, però cal seguir treballant per posicionar-se davant els seus competidors.

Els serveis, instal·lacions i personal són limitats ja que en la seva majoria, els parcs van ser creats abans del "boom" turístic del país, sense considerar la demanda futura. Cert és que s'han dut a terme millores, però moltes àrees protegides no han estat ben adequades per a les seves funcions. La baixa quantitat de visites a àrees protegides com Cahuita no es deu solament a que en aquestes no es pugui gaudir dels mateixos atractius, sinó també a la manca d'infraestructures i de recursos humans que permetin oferir al turista una experiència de alta qualitat.

Els problemes més freqüents amb els que es troben les companyies de viatge per operar a Costa Rica estan relacionats amb les deficientes infraestructures (els parcs nacionals i l'aeroport) i ocasionalment amb l'estructura institucional turística. Per resoldre aquests problemes es suggereixen la formació d'aliances estratègiques entre les institucions estatals i privades relacionades amb el sector.

El posicionament de Costa Rica, com a destí ecoturístic té els seus avantatges i desavantatges. Entre els desavantatges pot citar-se que és fàcilment imitable per altres països sobretot veïns, ben dotats de recursos naturals. De fet, Cuba, Veneçuela, Belice, Guatemala i Nicaragua han canviat la seva imatge i s'estan introduint en el món de l'ecoturisme. Nicaragua, per exemple, es pot convertir en un competidor molt fort, per la seva proximitat i per oferir un producte molt similar al de Costa Rica. Té restes prehistòriques, volcans, selva, la mateixa cuina i estil de gent i especialment pot oferir millors preus. Per aquesta raó es comenta que Costa Rica experimenta un estancament com a conseqüència dels destins substituïts que han anat apareixent a nivell mundial.

En el Pla de Competitivitat, que ha suposat més de dos anys de treball per al sector públic i privat, a part d'esbrinar quins són els avantatges i desavantatges de l'activitat turística, també els ha permès desenvolupar una visió a llarg termini en la qual tots els agents han d'actuar de manera concertada i conjunta. En aquesta visió,

que no és res més que posar sobre la taula que és el que volen ser i com, es troben els següents punts:

Costa Rica és un país clarament posicionat en el mercat turístic internacional i es promocionarà amb una alta qualitat i de manera sostenible.

Aconseguirà assolir una imatge de responsabilitat ambiental i practicarà la protecció de l'ambient en les empreses del sector turístic com una estratègia de diferenciació i sostenibilitat.

Utilitzarà les activitats aquàtiques com una fortalesa i les riqueses marines de forma sostenible.

Costa Rica ha estat reconegut com un país preocupat per mantenir els seus recursos naturals i a la vegada com un dels destins ecoturístics pioners. El principal objectiu avui en dia es assolir una imatge de responsabilitat ambiental i practicar la protecció del medi entre les empreses del sector turístic.

Aquesta imatge de responsabilitat ambiental, serà un reflex de les pràctiques de protecció de l'ambient que les empreses del sector turístic mostren als usuaris dels seus serveis. Per assolir aquest objectiu s'han dut a terme moltes mesures incentivadores.

Com que cada vegada es dóna més importància en el mercat a la qualitat dels serveis, els agents turístics s'adonen que hi ha un deteriorament de la relació preu-serveis i que Costa Rica s'està convertint en un destí molt car. L'any 1995 va ser un dels anys més crítics respecte al creixement del negoci per empresa, cosa que s'atribueix a una sobreoferta de prestadors de serveis així com un descens en la qualitat dels serveis oferts a preus alts. El consens al que s'ha arribat és que és important fer èmfasi en la millora de la qualitat dels serveis, complint al màxim amb l'expectativa o imatge que el turista té del país. Ara Costa Rica es troba amb una estabilització de la corrent turística. Una de les coses que aquest destí ha de solventar i que està rebent crítiques és el servei turístic que en ocasions és deficient i la poca relació existent entre la qualitat de serveis i els preus.

Costa Rica ha de reforçar aquest posicionament i la seva credibilitat com a destí ecoturístic. En aquest sentit, la iniciativa costa-riquenya de crear un mecanisme internacional de certificació que amb base a criteris de sostenibilitat ambiental, econòmica i social, permeti a les empreses obtenir una Certificació per la Sostenibilitat Turística (CST) és molt important i ha de recolzar-se. Té importància en dues dimensions. La primera perquè és innovador i posaria un cop més a Costa Rica el capdamunt de les iniciatives en pro a la sostenibilitat i també és positiu per

qüestions d'imatge. En canvi, segons l'INCAE (1996), en termes competitiu, és encara més important per que crearia indicadors i mesures de qualitat i sostenibilitat verificables objectivament i per tant més fàcils de comunicar al mercat turístic i més difícils d'imitar per part dels competidors.

A nivell nacional, l'ICT, la Cámara Nacional de Turismo (CANATUR) i la organització turística del sector privat, han promogut l'aplicació d'un sistema de certificació ecològica per l'empresa turística coneguda amb el nom de "segell verd". Aquest sistema, desenvolupat durant els últims deu anys es va començar a aplicar el 1998.

Aquest programa va sorgir sobretot pel fet de que el turisme sostenible sigui un concepte i una pràctica econòmica, que compti amb una base de referència i paràmetres de mesura degudament establerts, i acceptats universalment. Això impedirà que un nombre significatiu de companyies s'aprofitin de manera irresponsable de l'alça del turisme sostenible, propiciant el que es denomina *greenwashing*, abús del terme eco o sostenible, o sigui, comercialitzant una experiència turística no ajustada a la realitat viscuda pel turista un cop arriba al destí. L'efecte d'aquest mal procediment genera una gran desconfiança en el consumidor sobre el producte ofertat amb sèries repercussions per tota la indústria. Per Costa Rica, que ha sorgit com el líder del turisme sostenible i que ha sabut projectar-se exitosament en aquest camp, aquesta situació és de molta importància pel seu futur, i per contribuir o buscar una solució, l'ICT implementa el referit programa de certificació.

Aquest programa té com a propòsit fonamental el "convertir el concepte de sostenibilitat en quelcom real, pràctic i necessari en el context de competitivitat turística del país, amb l'objectiu de millorar la forma en que s'utilitzen els recursos naturals i socials, s'incentiva la participació activa de les comunitats locals i dóna un nou suport per la competitivitat del sector empresarial".(Chillida, 1997)

El procés de certificació, com diu la llicenciada Ana C. Arias, de la Universitat de Costa Rica, constitueix una excel·lent alternativa en el camp del desenvolupament turístic ja que no sols es prenen en consideració aspectes de la infraestructura turística pròpiament dita, sinó aspectes socials, culturals i patrimonials, propis de la comunitat. A més com exposa el president de Rosa Blanca Country Inn, aquesta nova certificació assegurarà el lloc de Costa Rica com a líder del turisme ecològic, i es reforçarà la seva reputació com a destí per aquells que desitgen preservar i gaudir del nostre planeta en un ambient natural.

El Director del CST és Bary Roberts, gerent i propietari d'una de les més antigues agències de viatges de Costa Rica, (Tikal Tours Operators), i que juntament amb el Dr. Mendoza, van iniciar l'ús del concepte ecoturisme i el van patentar.

Aquest certificat pretén la categorització i verificació dels serveis de les empreses turístiques de forma voluntària, d'acord amb el grau en què s'aproxima a un model de sostenibilitat, i a base de considerar i avaluar quatre àmbits: l'entorn físic-biològic; els serveis; el client extern i l'entorn socioeconòmic.

Un aspecte important d'aquest programa és que es considera la interacció i la identificació del projecte entre les comunitats veïnes, la capacitat de generar llocs de treball i la contribució en el desenvolupament de la regió, elements que es passaven per alt sempre.

El projecte és reconegut com d'alta innovació i potencialitat en quant a la gestió d'incentius de mercat per la promoció de la sostenibilitat. A més a més, es creu que el programa té la capacitat d'influir de manera positiva sobre el comportament i les pràctiques de la indústria, ja que generarà una diferenciació molt clara entre els hotels, cosa que tindrà fortes implicacions sobre els mercats turístics, especialment en els països desenvolupats.

La implementació del CST es va iniciar a la indústria hotelera a finals de l'any 1998 i les previsions apuntaven que podrien certificar a 100 empreses hoteleres. Segons les dades obtingudes el gener del 2000, com ja s'exposarà amb més detall en el proper apartat, sols s'han classificat 46 hotels¹³.

Una altra de les iniciatives proposades per la millora de la gestió de l'ecoturisme ha estat idea de la Comisión de Sostenibilidad Ambiental, que centra els seus esforços en crear fòrums de discussió sobre els destins de les àrees protegides. Aquesta Comissió es concentra en la determinació dels mecanismes més apropiats d'adquisició de les propietats privades que es troben dins de les àrees protegides i dels models d'administració dels serveis i de la gestió d'aquestes àrees. Del debat ha sorgit la idea de la Liberación del Fondo de Parques. Aquest projecte serviria com a mecanisme de finançament de les àrees de conservació. La Comissió creu que s'ha de continuar amb l'anàlisi i discussió de les alternatives millors per assegurar que els destins de les àrees protegides costa-riquenyes siguin les més adequades.

¹³ Font: www.turismo-sostenible.co.cr

Les tasques del govern en matèria de capacitatció han estat reduïdes, però efectives. En l'ecoturisme i en el desenvolupament sostenible, la promoció, l'educació i la conscienciació ciutadana són accions positives claus. Els aspectes positius es troben disminuïts per una sèrie d'errors. Un ha estat la manca d'informació i d'estadístiques fiables i actualitzades, l'excessiva complexitat del marc regulador turístic i el creixent nivell d'inseguretat pública. Altres aspectes negatius imputables a l'acció del govern són els derivats de la manca d'inversions públiques en la creació, manteniment i modernització de les infraestructures de recolzament com són les carreteres, els ports, els aeroports, etc.

Certament, l'ecoturisme ha generat un increment en el nombre de visitants i en l'economia nacional, però lamentablement aquests ingressos han produït molt poc desenvolupament i millora en la qualitat de vida de les poblacions localitzades a prop dels atractius turístics, com els parcs nacionals.

Helmut Janka (1996) es planteja la següent pregunta: aquesta classe de turisme contribueix a desenvolupar esquemes de conservació i de maneig sostenible?. La seva resposta és: *“La respuesta no es tan obvia como pudiera parecer. Para ilustrar su relevancia basta mencionar el caso de Costa Rica, donde el ecoturismo ha vivido un festejado auge durante los últimos años. Lo que no se dice en público es que Costa Rica es, al mismo tiempo, uno de los países con las más altas tasas de destrucción de las selvas tropicales no comprendidas en sus reservas, i que el manejo no apropiado de los enclaves turísticos no sólo no ha contribuido a contrarrestar este problema, sino que ha creado complicaciones adicionales con repercusiones negativas para el desarrollo del propio ecoturismo en los parques y reservas”*.

Moltes de les afirmacions anteriors són certes, però no desllueixen alguns encerts per part del govern. S'ha avançat molt en la conservació de valuosos recursos naturals, i després de tenir una alta taxa de desforestació, des del 1995 Costa Rica és un reforestador net. Aquest any va haver-hi un creixement del 15% d'àrees destinades a la protecció.

Les accions de protecció i conservació continuen any rera any, fins arribar avui en dia a parlar de què el 25% de la superfície de Costa Rica es troba sota alguna categoria de protecció i sense oblidar la xarxa de reserves privades.

En matèria de conservació i gestió també es destaca la regionalització del territori que suposa la figura del SINAC, Sistema Nacional de Áreas de Conservación, figura establerta el 1998, que permet la gestió i coordinació de les àrees protegides del país.

A nivell personal, fa cinc anys quan exposava a persones de fora de la Universitat que anava a Costa Rica per recollir material per una tesi, la pregunta que feien tot seguit era: On dius que vas a Puerto Rico?, On és això?, És una illa? I què hi faràs?. Avui en dia en canvi, fins i tot el guanyador del mític concurs Gran Hermano del 2000, va dir que el que primer que faria si guanyava era anar a Costa Rica. Potser per qüestions de moda, perquè queda molt "coronel tapioca" i molt *guay*, la gent busca i li interessa visitar llocs originals, que suggereixen exotisme, caminar pel mig de la selva i veure els micos udoladors. Costa Rica es troba sense dubtar-ho entre ells.

Però, ser el centre d'atenció de l'opinió turística mundial, també comporta una sèrie de desavantatges, com la polèmica que s'ha suscitat si realment l'ecoturisme és realment un turisme sostenible, si Costa Rica ho està fent bé o malament, per la qual cosa les crítiques tant positives com negatives recauen sobre ella. Per la Comunitat Conservacionista Mundial, Costa Rica és un model de conservació. En canvi per organitzacions com la FECON, Federación Costarricense para la Conservación de la Naturaleza, el terme ecoturisme s'ha convertit simplement en una paraula que molts utilitzen per amagar l'afany de lucre dels inversionistes turístics que busquen únicament guanys i no es preocupen per la conservació dels recursos naturals, sinó que més aviat els destrueixen.

6.3.2. Grup C: Ecoturisme als països centreamericans de Guatemala, Nicaragua, Panamà, Hondures i El Salvador

6.3.2.1. Introducció

Dins la regió d'Amèrica Central, el turisme i més concretament la modalitat de l'ecoturisme s'està desenvolupant a velocitats diferents. Primer es destaquen països com Guatemala i Nicaragua, seriosos competidors de Costa Rica, país que prenen com a model, i que estan apostant cada vegada més fort i amb més recursos pel turisme. La resta no s'estan quedant enrera pel que fa al creixement d'arribades i d'ingressos, però no així pel que fa a aspectes com la promoció, la institucionalització d'una administració dedicada al turisme, el marc legislatiu, etc.

Cal recordar que aquesta regió va ser abatuda per l'huracà Mitch a l'any 98. Hondures, va ser el país més afectat (un 60% del territori), seguit de Nicaragua, mentre que Guatemala i el Salvador van tenir més sort, tot i que alguns dels seus departaments administratius, com és el d'Alta Verapaz de Guatemala, van acusar el pas de l'huracà. (Médicos sin Fronteras, 1999)

Les conseqüències d'aquesta catàstrofe natural sense precedents a la història d'Amèrica Central, van ser importants. Milers de morts, collites destruïdes, fèrtils terres convertides en camps incultivables, milers de jornalers acomiadats per les grans companyies bananeres, el descens de la capacitat adquisitiva de la població, etc. L'economia d'aquests països i les infraestructures van quedar seriosament malmeses i seran necessaris molts anys per pal·liar aquests efectes negatius.

Davant d'aquesta situació és lògic pensar que parlar de competitivitat i de recursos econòmics destinats al turisme o promoció són secundaris en l'actualitat i que existeixen altres prioritats, però les xifres i estimacions turístiques que es mouen són força encoratjadores.

L'any 2000 va ser rècord pel turisme de Guatemala, amb 830.630 entrades de viatgers i les previsions del Govern pel pròxims anys apunten cap al creixement, sobre tot pel que fa a l'arribada de turistes (Editur, 1999, 51). El director de l'Institut Guatemalteco de Turismo (INGUAT), Roberto Robles, destaca l'interès del govern per convertir el turisme en el primer generador de divises del país. (Editur, 1998, 34) Avui en dia ja és la segona font d'ingressos, després del cafè.

La indústria turística nicaragüenca també va créixer l'any 2000 recaptant 115,7 milions, 35 milions més que el 1997. El comportament del moviment de turistes internacionals que van visitar el país durant la dècada dels noranta ha estat força important. Dels 106.500 turistes del 1990 s'ha arribat als 486.085 l'any 2000 i es preveu que en el 2002 arribin a Nicaragua 521.200 turistes. Aquest creixement no ha estat constant, ja que el major increment va ser durant els anys 90 i 91 quan es van experimentar l'augment més elevat (38,0%).

Durant la darrera dècada, el turisme panameny també ha crescut, un 12,4% anual, constituint el 5,4% del producte interior brut nacional. En l'actualitat aquest sector que és el tercer generador de divises del país, aportava 370 milions de dòlars el 1997 (E n°31, 1998), i el govern persegueix el mateix que els seus països veïns, fer del turisme la principal font d'ingressos del país

Pel que fa a El Salvador, el país més petit de l'istme centreamericà, comença a treure el cap tímidament en el món del turisme i ho està aconseguint si fem cas de les darreres dades disponibles, 813 mil turistes l'any 2000, que va representar un augment del 23,52% respecte l'any anterior, establint-se com a destí important a Amèrica Central i situant-se com a tercer país més visitat, desbancant a Panamá. Tot i que els ingressos de 115 milions de dòlars l'any 2000, els més baixos de l'istme, no reflecteixin aquesta millora.

Com s'ha pogut constatar, un dels objectius prioritaris comú a tots els països és fer augmentar el nombre de turistes i d'ingressos, convertint així el turisme en una activitat que solucioni molts dels mals que pateixen.

Pel que fa als tipus de turisme que es potencien a la zona i d'acord a les possibilitats de cada país, es constata una àmplia oferta i que el turisme de sol i platja ja no és l'únic motor del desenvolupament turístic.

El turisme cultural, la pesca esportiva i el golf són alguns dels nous productes turístics en els que Guatemala basa la seva promoció en el mercat espanyol, però no són els únics. L'estrella del FITUR '99 ha estat l'ecoturisme. La modalitat amb major demanda però és el turisme cultural, sent els llocs més visitats: la capital, Santo Tomás, Chichicastengo, Panajachel, Solola i Tikal (Editur, 1999, 42).

En el programa turístic que Nicaragua va presentar a Fitur '99 es contemplaven els següents tipus de turisme: de sol i platja, turisme cultural i ètnic, turisme lacustre i d'esports aquàtics, d'aventura suau i l'ecoturisme com a productes principals de la seva promoció internacional.

Els principals tipus de turisme sobre els que el Salvador basa la seva oferta són el turisme cultural, turisme d'aventura, turisme de sol i platja i l'ecoturisme, explotant com a principal recurs els volcans. A Panamà també trobem que el turisme d'aventura i l'ecoturisme són els productes que es requereix promocionar des de l'Instituto Panameño de Turismo (IPAT) (Editur, 1999, 42).

Fins ara hem fet un balanç des del punt de vista quantitatiu de la situació present i futura de cada país i quins són els tipus de turisme pels quals s'està apostant. Tot indica que l'ecoturisme és una parcel·la important en les perspectives turístiques futures per a tots aquests països, per la qual cosa es passarà a analitzar quines polítiques i accions s'estan duent a terme per aconseguir-ho, quins són els principals destins ecoturístics i com es promocionen.

a) Nicaragua

El turisme a Nicaragua ha estat declarat indústria d'interès nacional, i com a conseqüència la llei atorga incentius i beneficis a les persones naturals, jurídiques, nacionals o estrangeres que es dediquin a l'activitat turística, amb l'objectiu que aquest es converteixi en la principal font de divises del país.

Un dels aspectes que demanda la globalització és l'estandarització i millora dels productes, és a dir, millorar la capacitat del personal a tots els nivells i posar a l'abast del consumidor el producte. Això requereix el treball i el foment de més i millors mitjans de comunicació, així com la seva promoció i difusió, cosa que requereix l'esforç i la tecnologia apropiada (Editur, 1999, 49). Objectius que persegueix i que corrobora el president executiu de l'INTUR en afirmar que: "*En Nicaragua necesitamos ser más competitivos*".

El Plan Maestro de Nicaragua recomana la realització d'inversions públiques i privades orientades a la creació d'infraestructura econòmica de recolzament i la construcció per l'any 2.000 de noves places hoteleres. Per donar suport a la inversió que realitza el sector privat, el ministeri està promovent, en els terminis de 1998 i 2000, la construcció, millora, rehabilitació i condicionament de la infraestructura de carreteres, aeroports, ports i transports a les zones de les platges de Montelimar, Platges del Pacífic Sud, Corn Island, Isla de Ometepe i riu San Juan.

L'Institut de Turismo de Nicaragua (INTUR) va ser creat per la Llei nº 298 l'11 d'Agost de 1998 amb l'objectiu principal de formular i promoure la política de desenvolupament del turisme en el país, amb èmfasi en l'àrea de l'ecoturisme, per aprofitar al màxim la naturalesa de Nicaragua i la seva riquesa històrica i geogràfica.

L'esforç i atenció dedicat al turisme per part de l'INTUR, es demostra amb el projecte que s'està duent a terme des del 2001 i amb un pressupost aproximat de 13.700 dòlars finançat per la Unió Europea i amb la cooperació de Consultur, firma especialitzada en turisme, dirigit a recolzar àmbits com les inversions turístiques, la promoció, sistema estadístic i normativa turística

En una conversa amb el President de l'Institut de Turismo de Nicaragua, aquest va assenyalar els avanços que s'han produït en la reconstrucció de les zones afectades per l'huracà Mitch, ja que el procés de recuperació està en ple treball, però pel que respecta a l'activitat turística, es pot dir que no n'ha patit especialment els efectes, ja que el 90% de la zona turística nicaragüenca es troba al sud del país. El president també va revelar el potencial de Nicaragua per acollir un tipus de turisme de naturalesa i d'aventura.

Nicaragua, "el país dels braços oberts", té un considerable nombre d'atractius turístics naturals i culturals i compta amb potencial suficient per introduir-se amb èxit en els nous segments de la demanda. D'acord amb aquest potencial, el Ministeri de Turisme va elaborar un estudi extensiu el 1995 que va servir de base programàtica per establir la present política de desenvolupament turístic.

En aquest estudi es parlen de Zonas Especiales de Planeamiento y Desarrollo Turístico (Z.E.P.D.T.), que són zones de particular interès turístic i que formen part de les sis regions turístiques de Nicaragua. Aquestes zones són designades per l'INTUR amb el propòsit de guiar i planificar el desenvolupament, en especial el turístic que és prioritari. Es realitzen plans mestres d'ús del sòl, de construcció, d'infraestructura, així com guies generals i/o específiques per facilitar i dirigir la inversió pública i privada en aquestes àrees. L'INTUR reconeix quatre tipus diferents de Z.E.P.D.T.:

- 1- Zones d'Interès Nacional Estratègic pel turisme, que són aquelles que estan mancades de la infraestructura bàsica pel seu desenvolupament.
- 2- Zones especials d'interès turístic pel seu context urbà/cultural històric, amb plans mestres formulats per l'INTUR i amb la participació dels municipis interessats i de l'Instituto Nicaragüense de Cultura (INC).
- 3- Zones especials d'interès turístic pel seu context ambiental, natural i ecològic, amb plans mestres formulats per l'INTUR, amb la participació del Ministerio del Ambiente y Recursos Naturales (MARENA) i dels municipis interessats.
- 4- Zones especials d'Interès turístic de caràcter puntual, que són àrees petites que sense necessitar l'elaboració d'un pla mestre, requereixen atenció i tractament especial com a recurs turístic.

El Plan Maestro para el Desarrollo Turístico de la República de Nicaragua defineix que l'espai turístic del país està conformat per set zones i 21 àrees turístiques, establint sobre aquest espai que els nou principals destins a desenvolupar són: Ciudad de Managua, Platges de Montelimar (un important complex turístic controlat pel Grup Barceló i que amb l'ampliació de la carretera de la zona costera, es facilitaran noves construccions turístiques en aquesta àrea), Platges del Pacífic Sud, les ciutats de Granada (la ciutat colonial més antiga d'Amèrica en terra ferma), i Masaya, Laguna de Apoyo, Corn Island (amb els seus magnífics esculls de corall i aigües cristal·lines on es pot practicar la pesca a grans profunditats i el busseig), Isla de Ometepe, Río San Juan i la ruta de la ciutat León i els Volcans (Editur, 1998, 34).

La localització de Nicaragua com a punt de trobada entre les regions naturals i climàtiques d'Amèrica del Nord i del Sud es manifesta en la coexistència de flora i fauna provinent d'ambdues latituds. Les xarxes hidrogràfiques i llacunars com el llac de Nicaragua o el llac Cocibolca són de gran bellesa i d'un alt potencial turístic. Però el que sense cap mena de dubte és el recurs turístic estrella de Nicaragua són els volcans, que conformen un tret singular del paisatge de Nicaragua i que són accessibles des de les principals carreteres. Vint-i-cinc volcans conformen una cadena continua d'alt valor turístic. La cadena volcànica del Pacífic comença a

l'occident, des del volcà Cosigüina en el límit amb Hondures, fins els de la Illa de Ometepe, volcà Maderas i volcà Concepción en el llac Cocibolca.

L'Institut de Turismo de Nicaragua (INTUR), afirma orgullós que aquest país està sent descobert pel turisme internacional i que s'està desenvolupant un creixent interès dels inversionistes en les àrees turístiques, ja que combina harmònicament platges verges, dos grans llacs, belles illes i rius tropicals, llacunes volcàniques, ciutats colonials i una rica flora i fauna de gran atractiu pel turisme tradicional i d'aventura.

La consolidació d'aquest tipus de turisme dins l'oferta nacional també es pot veure a Nicaragua, com demostren els encapçalaments i comentaris suggerents introduïts en la recent promoció turística elaborada per l'INTUR: "*Bienvenido a una naturaleza exótica y salvaje de selvas, ríos, lagos y volcanes. Bañada por las aguas del Pacífico y del mar Caribe*". "*Fascinante recorrido entre dos aguas*", o en el mapa editat on s'indiquen les àrees protegides del país i els indrets on practicar l'ecoturisme.

Segons l'INTUR, hi ha sis destins turístics, com es pot comprovar en el quadre 6.6, que estarien dins de diferents rutes que s'han dissenyat i que actualment es promocionen com *La Ruta de los Volcanes*, *La Ruta de los dos lagos*, *El Caribe exuberante*, *Los Secretos del istmo*, *La magia de las montañas*, etc. En cadascun d'aquests productes el recurs estrella és la natura.

Quadre 6.6: Destins turístics i tipus de turisme Nicaragua

Destins	Tipus de turisme
Managua	Centre de distribució dels segments de sol i platja i turisme especialitzat.
Platges del Pacífic Sud	Turisme convencional de sol i platja i turisme especialitzat (pesca, reserves biològiques, excursions i activitats post-congressos.
Platges del Pacífic Central	Turisme de sol i platja i activitats post-congressos.
Platges del Pacífic Nord	Turisme de sol i platja i turisme especialitzat
Illa de Ometepe	Activitats ecoturístiques, sent les principals activitats: pesca esportiva, observació de flora i fauna, interpretació de la biodiversitat, senderisme, excursions a llocs arqueològics, escalada a muntanyes i volcans i llocs per acampar.
Granada-Masaya	Turisme cultural, turisme arqueològic,

	ecoturisme i artesanies.
Corn-Island	Turisme convencional de sol i platja i turisme especialitzat (pesca i busseig)
Laguna de Apoyo	Esports aquàtics i activitats ecoturístiques per la tercera edat
Rio San Juan	Activitats ecoturístiques: pesca esportiva, observació de flora i fauna, interpretació de biodiversitat, senderisme, excursions a llocs arqueològics, escalada de muntanyes i volcans, navegació i llocs per acampar.

Font: Editur, 1999, 49

L'Assemblea Nacional de Nicaragua va aprovar la nova llei d'incentius per la indústria turística, amb la intenció d'atraure capital estranger i facilitar l'accés al capital nacional, tenint també en compte els petits inversionistes locals. Alguns dels més afavorits seran els amos de petits restaurants, principalment als que serveixen de recolzament al turisme, ja que podran gaudir d'exoneracions i crèdits fiscals si inverteixen en el desenvolupament d'activitats turístiques.

És curiós que a la llei d'incentius turístics (quadre 6.7) es faci esment de forma detallada a les àrees protegides dels països, les diferents categories de protecció i les seves característiques. També està previst dins d'aquesta llei, la creació de parcs temàtics, aquaris i marines, parcs ecològics, botànics i parcs i instal·lacions submarines, instal·lacions pel busseig i submarinisme, amb la condició de que siguin gestionats amb els deguts assessoraments i autoritzacions de MARENA. La llei s'ocupa també de les instal·lacions turístiques en àrees de coves i cavernes, de boscos i manglars, canyons, manantials d'aigües termals, instal·lacions per les àrees d'ecoturisme i del turisme especialitzat d'aventura, de safaris fotogràfics, de caça, etc.

Quadre 6.7: "Incentivos y Beneficios de la Ley de Incentivos de Nicaragua"

Font: www.intur.gob.ni/ley.htm

Art. 5 "Con el objeto de promover la inversión en actividades turísticas, el INTUR otorgará los incentivos y beneficios fiscales siguientes":

5.2 "A las personas naturales y jurídicas que efectúen inversiones en proyectos privados y/o públicos, de mejoras, promoción y capacitación de la actividad turística, situados en las Áreas protegidas del SINAP designadas como Monumentos Nacionales e Históricos, Parques Nacionales, otras Áreas Protegidas de Interés Turístico, y en Sitios Públicos de Interés Turístico y Cultural, y en la restauración de propiedades privadas que forman parte de los Conjuntos de Preservación Histórica, que el INTUR en consenso con el MARENA y/o el INC conjuntamente autoricen; que cumplan con las normas arquitectónicas de conservación histórica y de protección ecológica establecidas según cada caso y por la(s) correspondiente(s) institución(es) y cuya inversión mínima sea, en dólares o su equivalente en moneda nacional:

Cien mil dólares (US \$ 100.000.00) o su equivalente en moneda nacional, incluyendo el valor del terreno y de la estructura, en el caso de propiedades privadas en Conjuntos de Preservación Histórica.

Cuarenta mil dólares (US \$ 40.000.00) o su equivalente en moneda nacional, para proyectos en las áreas protegidas del SINAP.

Cantidades en dólares o su equivalente en moneda nacional, a determinar por INTUR para aportaciones en proyectos de mejoras, promoción y capacitación, en áreas públicas dentro de los Conjuntos de Preservación Histórica, en las áreas del SINAP, y en otros Sitios Públicos de interés turístico".

5.2.6 "La falta de cumplimiento, en la opinión del INTUR, con las normas arquitectónicas y de conservación histórica establecidas para los Conjuntos de Preservación Histórica, por parte de los beneficiarios dará lugar a la suspensión inmediata de todas las exoneraciones concedidas, y a posibles otras sanciones, de acuerdo, a los términos que establezca el Reglamento de esta Ley".

5.2.7 "Para contribuciones de personas naturales o jurídicas que decidan participar económicamente en la realización de proyectos de interés público tales como para la restauración e iluminación de monumentos y edificios, parques municipales, museos, parques arqueológicos, en los Monumentos Nacionales e Históricos, Parques Nacionales y otras Áreas protegidas de Interés Turístico, en sitios públicos de interés Turístico y cultural, en los Conjuntos de Preservación Histórica, así como en proyectos para la promoción y capacitación en el desarrollo de la actividad turística, que han sido aprobados por el INTUR en concertación con el INC y/u otros Entes pertinentes del Estado y Municipios, y en cuyos casos la inversión mínima será establecida por el INTUR, se podrá considerar como gasto deducible del Impuesto sobre la Renta al monto total invertido en tales obras, como la certificación correspondiente del INTUR en cuanto al monto de la inversión y a la fecha de realización y terminación del proyecto".

5.9 "A las empresas que inviertan en Actividades y Equipamientos Turísticos Conexos para la construcción, equipamiento, desarrollo de infraestructura de acceso, abastecimiento de agua, energía y telefonía, planta de tratamiento, rehabilitación y operación de facilidades públicas relacionadas con la actividad turística y recreativa, tales como centros de adiestramiento y capacitación vocacional en servicios turísticos, campos de golf y canchas de tenis que forman parte de complejos turísticos, y para otros deportes náuticos como el tiro al blanco, hipódromos y centros hípicas, centros de convenciones, parques temáticos, museos y zonas arqueológicas, parques ecológicos, botánicos y zoológicos, centros especializados en turismo de aventura, de la caza, del paracaidismo, de excursiones en globo, del alpinismo y de ecoturismo en general, aeropuertos muelles, acuarios y marinas que obtienen la aprobación específica del INTUR, etc."

La llei estableix una sèrie d'ajuts i beneficis fiscals que es poden seguir a l'annex corresponent i que van també dirigits a les inversions a àrees protegides d'interès turístic i ecològic sense afectar el medi ambient, prèvia autorització de l'autoritat corresponent (MARENA), així com també en llocs públics d'interès turístic i cultural, i en conjunts de preservació històrica.

b) Guatemala

A Guatemala, l'Instituto Guatemalteco de Turismo (INGUAT) dins del seu Plan de Acciones, que abasta fins l'any 2000, (Editur, 1998, 34) pretén assolir, a mig termini, altres fites importants com diversificar i completar l'oferta turística, impulsar el desenvolupament de Guatemala com a cor del Món Maia, incrementar la inversió governamental en infraestructures turístiques, fomentar la inversió estrangera i incorporar a les comunitats locals en el marc del desenvolupament turístic sostenible.

A principis del segle XXI, Guatemala es vol posicionar com a destí turístic de primer ordre, ric en recursos naturals i culturals. Això permetrà oferir al visitant una gran varietat d'atractius, difonent la combinació més atractiva que té i que sap valorar com ningú: la naturalesa i les restes arqueològiques. (Editur, 1999, 43)

Per aconseguir aquests fins ja s'han emprés diverses accions. Així, la política turística es centra en la preservació del patrimoni natural i cultural del país, en la posada en marxa d'un pla de seguretat del turista que inclou un programa d'atenció de denúncies i de prevenció de la delinqüència, ja implantat en quatre touoperadors, a través d'una unitat de policia especialitzada en turisme, mesures sanitàries i esborrar la mala imatge política que té el país. La fi del conflicte armat entre les forces armades, grups paramilitars i grups indigenistes pot representar un alleujament pel visitant i pel propi país.

Per promocionar Guatemala com a destí turístic s'han destinat molts recursos econòmics, triplicant-se la inversió en promoció. Es té planificat invertir mensualment entre 600 i 800 mil dòlars per campanyes de publicitat a la televisió dels Estats Units, Llatinoamèrica i Europa. També s'està treballant en l'actualització del sistema d'estadístiques turístiques. Aquestes accions han comportat que fites com atraure a un major nombre de turistes i captar l'atenció dels inversionistes siguin un fet.

El creixement en el nombre d'arribades ha estat acompanyat per un augment en el total de places hoteleres del país i una millora en les infraestructures, remodelació i ampliació de diversos ports i aeroports, així com la millora i ampliació de la xarxa de carreteres, que són una de les principals mancances dels països de la regió centreamericana i on encara hi queda molt per fer.

Amb l'objectiu de continuar impulsant i reforçant el sector turístic s'ha dissenyat l'*Estrategia Nacional del Turismo (2001)* (Editur, 2001, 65) en la que s'inclouen els

principals objectius i actuacions que es pretenen assolir en aquests pròxims anys, i són entre d'altres els següents:

- 1- Executar un pla de mercadeig turístic. L'estratègia passa, entre d'altres coses, per elaborar un programa promocional del turisme intern i regional, executar els plans de turisme d'aventura i de congressos, convencions i incentius, etc.
- 2- Consolidar mitjançant la inversió pública i privada, els productes tradicionals i també els nous productes a través d'un programa de certificació de qualitat, el respecte al medi ambient, la revisió de la Ley de Fomento Turístico Nacional i el *Programa del Mundo Maya*, entre d'altres mesures.
- 3- Garantir la sostenibilitat, la competitivitat i la garantia dels destins.
- 4- Organitzar els sistemes d'informació turística al servei del sector; posada en marxa d'un estudi estadístic per potenciar l'anàlisi de l'oferta i la demanda, juntament amb un programa de difusió de la informació.
- 5- Fomentar els llaços i la col·laboració entre les instàncies públiques i privades, les regionals, nacionals e internacionals. En aquest sentit destaca el projecte per la creació de comitès locals de turisme en els que participen els agents implicats i que tenen com a objectiu el desenvolupament del disseny de plans de promoció de cada localitat.
- 6- Desenvolupar una cultura turística entre els agents del sector i la població, impulsant la inversió en formació mitjançant un programa de capacitació integral.
- 7- Un dels objectius més destacats és la promoció d'un turisme especialitzat i molt menys massificat, el que comporta l'especialització de l'oferta i l'obertura de nous mercats.
- 8- El desenvolupament de nous destins ha de basar-se en un enfortiment de les infraestructures i serveis, tant al que es refereix a transport i allotjament com als serveis prestats.

Una de les iniciatives però proposades més rellevants per part del INGUAT i que demostren una aposta del país per ser avantguardista i competitiu d'acord amb les necessitats locals i de la demanda, ha estat el fet de crear una xarxa d'informació de turisme rural en línia: -OTUR-, que és un directori nacional de les ofertes de turisme alternatiu en les quals s'inclou l'ecoturisme.

L'OTUR va ser creada per iniciativa de la Fundación para el Desarrollo de Guatemala, (FUNDESA), el Programa de Apoyo al Sector Informal de Guatemala (PROSIGUA) de la Unió Europea i el Govern de Guatemala, en coordinació amb l'Instituto Guatemalteco de Turismo (INGUAT).

L'OTUR facilita als empresaris turístics de Guatemala la possibilitat d'oferir els seus productes i serveis en el mercat mundial mitjançant l'ús d'un sistema d'informació,

reserva de places i promoció via internet. A més aquesta xarxa ofereix als seus visitants les següents opcions de recerca:

- 1- Activitats: llistat alfabètic de diferents ofertes de turisme alternatiu; per exemple: tours en bicicleta, observació d'aus, tours de volcans, senderisme, campaments en la selva, educació ambiental, etc.
- 2- Zones geogràfiques, que agrupa els destins per regions
- 3- Operadors de turisme i prestadors de serveis, que inclou una descripció de programes, direccions, correu, telèfon, etc.

També hi ha un apartat de notícies on es realment positiu veure que aquesta modalitat, l'ecoturisme, s'incorpora com activitat econòmica de moltes regions de Guatemala, sent tema de debat per cursos i seminaris, com per exemple *Seminario de Capacitación para la Primera Feria de Ecoturismo en la región de las Verapaces* iniciativa de La Gremial de Turismo de Alta Verapaz en coordinació amb ONGs, ajuntaments i organismes com PROSIGUA, FUNDESA o INGUAT. El propòsit de la fira, a part de donar a conèixer aquesta regió com a destí turístic, també va ser un mitjà per mostrar els beneficis del turisme en el desenvolupament comunitari. Promoure enllaços entre operadors, ONGs i ajuntaments al temps que es promou la conservació dels recursos naturals de les comunitats. En total van participar-hi 39 empreses i nou ajuntaments.

Com ja s'ha esmentat, en aquesta trobada hi participaven altres institucions com l'INGUAT, cosa que confirma que l'entitat treballava per la capacitat i orientació de les empreses, a part de la millora d'infraestructures que han de permetre la millora dels serveis als turistes. La Fundación para el Desarrollo (FUNDESA) té propòsits similars, al igual que PROSIGUA. Aquestes entitats consideren que recolzar l'ecoturisme és important per dues raons, la primera per la recerca de crèdits per les petites empreses i la segona per crear noves fonts de treball. Totes elles asseguren que totes les regions tenen la seva pròpia bellesa, el seu clima, els seus menjars, les seves tradicions, etc. i que amb una mica de creativitat i esforç de les autoritats locals i ONGs, els projectes es poden tirar endavant. Aquest fet implica buscar els mitjans adequats i fer que els actors reals es comprometin a millorar els llocs que puguin ser d'atractiu turístic.

Es recorda que un dels objectius de l'ecoturisme és implicar a la població local i incentivar o dinamitzar el desenvolupament regional. A Guatemala, aquest aspecte, tot i que es incipient, ja s'ha pogut constatar que les iniciatives locals i de les comunitats compromeses amb el turisme com a mitjà de desenvolupament és important i que el recolzament tot i que encara dèbil és palpable.

Una de les estratègies per aconseguir-ho ha estat la creació del *Proyecto de Información y Reservas de Turismo Rural*, on s'ha pogut observar que amb el pas del temps, hi ha més oferta i participació de regions i comunitats.

No hi ha dubte doncs, com molt bé diu Tejeiro¹⁴ que: "*La asistencia técnica y financiera que se vislumbra en el futuro cercano y la participación de las autoridades y la iniciativa privada en el desarrollo de este renglón, podrían ser las herramientas para que el ecoturismo se convierta en la nueva opción económica de Guatemala*".

L'INGUAT sota l'eslògan suggerent de: *¿Cuándo fue la última vez que hizo algo por primera vez?*, ha editat tríptics dels diferents tipus de turismes, entre ells el de Naturalesa i d'Aventura. Cal dir però que en aquest cas tot i ser productes diferents, l'aventura també s'ofereix com senderisme, observació d'aus, pesca esportiva, ciclisme, espeleologia, vol lliure, alpinisme, visites a parcs nacionals, reserves naturals i poblacions indígenes.

L'Institut de Guatemala de Turisme també ha editat una publicació específica sobre les àrees protegides, on es pot trobar informació força detallada sobre els accessos, normes, consells, infraestructures i característiques naturals de les àrees.

Les diferents rutes turístiques que proposa Guatemala són un símbol inequívoc de la diversificació que exigeix el mercat. Ruta 1, la Guatemala Moderna i Colonial. Ruta 2: l'Altiplà Indígena Viu. Ruta 3: l'Aventura Maia. Ruta 4: el Carib diferent. Ruta 5: el Paradís Natural. Ruta 6: la Guatemala per descobrir, i per últim la Ruta 7: la Costa del Pacífic.

El curiós d'aquesta moda d'entrar en contacte amb la natura, a través de l'ecoturisme i dels esports d'aventura ho demostra la *Guia Lugares y destinos*, on es parla dels rius, un dels altres recursos importants de Guatemala juntament amb els volcans, "una forma de conviure amb la naturalesa, sense malmetre-la i al mateix temps gaudir d'emocions, és baixar en una embarcació pels rius". EL ràfting es practica a Guatemala des del 1987 i actualment hi ha set rius practicables per aquesta activitat, un dels més famosos és el riu Cahobón que és famós en el món per la seva bellesa i els seus excel·lents ràpids. Les empreses que organitzen excursions a aquests rius són conscients de la necessitat de conservar els recursos naturals de la millor manera possible i procuren que el que passatger que hi viatgi aprecii l'entorn natural i també participi d'aquest esforç de conservació.

¹⁴ Font: www.otur.guatemala.org/noticias.html

Les àrees protegides formen part important de l'atractiu turístic de Guatemala que igualment que els seus països veïns, forma part del pont ecològic que uneix ambdós hemisferis. Les seves característiques físiques i el seu clima es combinen per produir un dels nivells més alts diversitat biològica en el món. Existeixen més de 14 zones de vida, algunes de les quals encara es conserven intactes. Com a part del seu esforç per preservar i protegir el llegat natural s'està considerant establir 60 reserves naturals. Per tant no és estrany que el producte *Paraíso Natural* dissenyat per l'INGUAT, sigui el més adequat com ho demostra el següent paràgraf publicitari: "*¿Puede imaginar encontrar 33 volcanes y 19 distintos ecosistemas en un área de únicamente 41,700 millas cuadradas?. ¿Descender de un bosque cubierto por la densa neblina a un seco y cálido desierto en tan sólo unos minutos?. ¿Dejar el área urbana y llegar a una selva tropical en menos de una hora?. En Guatemala el paisaje cambia de un instante al otro, desafiando la imaginación en todo el camino. Playas, reservas naturales, volcanes, lagos, ríos y el siempre presente verde de sus montañas convertirán su visita a Guatemala en una extraordinaria experiencia, llena de aventura.*"

Destacar els millors destins ecoturístics de Guatemala és realment difícil tenint en compte la seva orografia espectacular amb volcans (tots ells protegits), selves, conques fluvials i platges. En el quadre 6.8 s'intenta fer una selecció dels principals atractius tenint en compte criteris com la comercialització, promoció i projectes ecoturístics.

La regió on més operadors i prestadors de serveis es promocionen a la pàgina - OTUR- i que és a la vegada la que compta amb uns atractius o recursos naturals més sobresortints és l'Altiplà del Nord també conegut com les Verapaces, a la regió del Petén. Això no vol dir que no hi hagin atractius o àrees protegides d'interès fora d'aquesta regió, com pot ser la regió de Izabal port del Carib, però les Verapaces és l'àrea més dinàmica i concentra els atractius més apreciats.

Aquest potencial natural, no únicament és una prioritat del govern sinó també de les empreses privades. Un dels fets que demostra que hi ha demanda i que aquesta és rendible, és l'existència de nombrosos touoperadors especialitzats com Expedicions Gufo, Guatemala Xpedition, Los Compadres, Mayaexotic Travel, Mesoamerica Explorers, etc.

Quadre 6.8: Principals destins ecoturístics de Guatemala

Destins i àrees protegides	Regió	Característiques
Reserva de la Biosfera Maia	Petén	Àrea protegida més gran del país. Important refugi de mamífers. Assentament de la cultura maia clàssica amb una gran quantitat de llocs arqueològics.
Reserva de la Biosfera de Sierra de Las Minas	Alta Verapaz, Baja Verapaz e Izabal, etc.	Regió muntanyosa. És la reserva de bosc nebulós més important del país tot i que hi ha boscos tropicals i de coníferes degut a la seva extensió i varietat d'alçades (150 m. a 3000 m.). Refugi important de fauna. Dins dels seus límits hi ha comunitats indígenes.
Parc Nacional Río Dulce	Izabal	Una de les primeres àrees protegides de Guatemala, ecosistemes aquàtics i manglars.
Parc Nacional Tikal	Petén	Patrimoni cultural i natural de la Humanitat de la Unesco. Part de la Reserva de la Biosfera Maia. L'interès primordial de l'àrea consisteix en l'harmonia dels vestigis arqueològics i l'entorn natural. Tikal va ser un dels centres urbans més importants de l'àrea maia. Hi podem trobar més de 3.000 construccions.
Biotop Protegit Cerro Cahui	Petén	Es una àrea petita, però degut a la seva situació al costat del llac Petén Itzà té característiques ecològiques particulars.
Biotop Protegit Chocón Machacas	Izabal	Els seus ecosistemes estuaris són de gran importància com a refugi de fauna aquàtica.
Biotop Protegit Laguna del Tigre-Río Escondido	Petén	Forma part de la Reserva de la Biosfera Maia. Dins d'aquest biotop es conserva la regió humida dolça més gran d'Amèrica Central.
Biotop Universitari per la Conservació del Quetzal "Mario Dary Rivera"	Baja Verapaz	Creat amb l'objectiu de protegir el quetzal, aquest biotop és una de les mostres de bosc millor conservades en el país.
Àrea d'Ús Múltiple del Llac de Atitlán	Altiplà Central	Es un zona summament complexa, amb múltiples elements d'interès. Comprèn el llac, així com el tres volcans que es troben a la seva conca (Atitlán 3.535 m.) San Pedro (3.020 m) i Tolimán (3.153m.). Atitlán es també una de les regions amb major diversitat cultural de Mesoamèrica.
Monument Natural Semuc Champey	Alta Verapaz sobre el riu Cahabón	Constitueix una formació natural única d'inigualable bellesa. Consisteix en un conjunt de basses esglaonades formades en terreny calcari. Les seves aigües presenten tonalitats que van des del verd maragda al blau turquesa.
Complex volcànic Acatenango (3.976m) -Fuego (3.763m.)	Guatemala	Panoràmica sobre la vall d'Antigua Guatemala i la ciutat de Guatemala.
Volcà de Agua (3.766m.)	Antigua Guatemala	Panoràmica sobre el Pacífic i la vall de Antigua Guatemala
Volcà de Pacaya (2.552m.)	Guatemala	Es troba actiu i permet conèixer de prop l'activitat volcànica.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades Maldonado (1995); INGUAT (1995)

L'interès per la conservació en el cas de Guatemala ha estat important, i on no hi arriba l'estat hi col·laboren altres institucions. Aquest és el cas de la Reserva de la Biosfera de la Sierra de las Minas administrada per la Fundació Defensores de la

Naturaleza i que dóna l'autorització per visitar el parc, o el Biotop Protegit Laguna del Tigre, administrada pel Centro de Estudios Conservacionistas, etc.

c) **Panamà**

El sector turístic de Panamà es troba en un moment crucial. La recuperació de la gestió del canal i les mesures plantejades des de l'Administració ha provocat que companyies hoteleres internacionals i diferents agents turístics s'hagin interessat en aquest país. En l'actualitat el turisme és la tercera font de divises del país i genera més de 70.000 llocs de treballs directes i indirectes.

En general totes les mesures de l'Administració es recullen en la denominada *Nueva Estrategia de Planificación y Desarrollo Turístico* que s'aplicarà en el pròxim quinquenni (2001-2006). (Editur, 2001, 65). Entre els principals objectius es contemplen els següents:

- 1- Atraure capital estranger. El govern panameny ha llençat una sèrie d'incentius com l'exempció de part dels impostos durant un període de quinze anys i la importació de materials i mitjans tècnics sense gravamen. Atretes per aquestes condicions fiscals, diferents cadenes espanyoles, americanes i fins i tot coreanes pretenen invertir en el país. Entre les firmes espanyoles interessades es troben Barceló i Sol Melià.
- 2- El 80% dels turistes que arriben a Panamà es desplacen al país per negocis. Així mateix es pretén desenvolupar el turisme vacacional amb la potenciació de nous productes i destins, com l'Arxipèlag Bocas del Toro, la costa del Carib i les terres altes de Chiriquí. Es tracta de promocionar els més de mil quilòmetres de platja, els parcs nacionals i en definitiva la riquesa natural del país. Per una altra part és vol dinamitzar els serveis de creuers per convertir els principals ports del país en escala habitual de les rutes dels operadors turístics.
- 3- La "joventut" turística Panamà es detecta en mancances en el camp de la promoció i el marketing, en aspectes relatius a la planificació de productes turístics que permetin la integració del patrimoni natural i cultural amb l'economia i la formació i capaciació dels recursos humans. Per la qual cosa també es planteja com a prioritat la inversió en promoció mitjançant programes de capaciació de guies i promotors i la publicació de les diferents rutes turístiques inexistents fins ara.

D'acord amb la Ley nº8 de 1994 sobre incentius a la inversió turística de capital nacional o estranger i el *Plan Maestro de Desarrollo Turístico de Panamá (1993-2002)*, elaborat per l'Instituto Panameño de Turismo amb la col·laboració de

l'Organització d'Estats Americans (OEA), s'han seleccionat nou zones per desenvolupar turísticament el país. Cal tenir present que una gran part de Panamà encara està per explotar, a excepció de la zona metropolitana que absorbeix gran part del turisme estranger, la resta es troba en estat potencial.

Quadre 6.9: Zones a desenvolupar turísticament segons el *Plan Maestro de Desarrollo Turístico de Panamá (1993-2002)*

Zones	Característiques
Parc Nacional La Amistad	Província de Chiriquí. Compta amb boscos, observació d'aus, el cràter del Parc Nacional Barú.
Bastimentos-Parc Nacional Marí Isla Bastimentos	Província Bocas del Toro. Aquest parc es caracteritza per les seves platges i esculls de corall i existeix una cultura afroantillana.
Arco Seco	Província d'Herrera/Los Santos. Es caracteritza per ser una zona amb molta tradició i esdeveniments socioculturals.
Farallón	Província de Panamà/Província de Coclé. 75 km de costa del Pacífic.
Àrea Metropolitana	Província de Panamà. Zona de comerç, centres monumentals històrics, parcs nacionals i àrees protegides.
Portobelo	Província de Colón. Compta amb platges, es troba el Parc Nacional de Portobelo, un conjunt monumental històric dels segles XVI-XVIII.
San Blas	La comarca de San Blas compta amb esculls, illes exòtiques, platges i cultura indígena (Kunas)
Las Perlas (Arxipèlag de Las Perlas)	Aquest arxipèlag compta amb més de 30 illes amb 83 platges de primer qualitat. Pesca esportiva i esculls.
Darién	Destacar el Parc Nacional de Darién.

Font: www.panacamara.com/invierta/oportunidades.html

Com es pot comprovar en el quadre 6.9, cinc de les zones seleccionades tenen com a principals recursos turístics espais protegits. Tan mateix, qui centra les atencions de l'administració és la zona metropolitana. La resposta es pot trobar a la cita següent: "*Como la ciudad de Panamá está suficientemente equipada, al contrario de lo que sucede en las otras zonas, a corto plazo no hace falta construir hoteles pues con los que están en obra es suficiente. Por lo tanto lo primero que debe hacerse es promocionarla, olvidandose de los hombres de negocios. Estos vienen solos y lo seguiran haciendo mientras Panamá les ofrezca las ventajas actuales. Los que importan, cuando se piensa en promoción, son los turistas genuinos. A ellos hay que hacerles saber que Panamá está en la zona metropolitana i que allí, al lado de una capital hay importantes áreas naturales protegidas, con bosques tropicales húmedos primarios y secundarios. Este es un producto que pocas capitales del*

mundo podrán imitar, lo qual es una ventaja comparativa que no debe desaprovecharse¹⁵..."

Aquests destins que es vol que formin part de la nova imatge turística de Panamà, s'inclouen dins de la nova promoció que està fent el país: *¡Panamá tiene lo que estás buscando!*. I en la que s'han dissenyat els següents productes fent especial referència als atractius naturals del país: *Panamà el Canal i mucho más...*, *Panamá Puente de las Especies Mundiales*, *Panamá Puente del Comercio Mundial*, *Panamá Puente de Culturas de Todo el Mundo*, etc.

Panamà concentra una de les majors diversitats biològiques dels tròpics americans, reunint gran varietat de flora i fauna dins d'un reduït espai geogràfic fàcilment accessible des de la capital. D'aquí que la paraula Panamà en pre-colombí significa abundància de peixos, papallones i aus. Als recursos naturals se suma el patrimoni històric i cultural amb vestigis arqueològics i testimonis del passat colonial.

L'establiment d'àrees protegides a Panamà amb finalitats conservacionistes, és força recent, només fa uns 30 anys. El desenvolupament de l'activitat turística i més concretament de l'ecoturisme és molt més recent que a la resta de països de la regió, sobretot arran del retorn del canal al país i del ressò mediàtic que això ha suposat, propiciant que Panamà es converteixi en un altre destí ecoturístic més. De fet, en el sector privat ja han començat a aparèixer organitzacions, agències i empresaris que s'estan especialitzant en oferir aquest tipus de turisme. Com exemple podem destacar Ancón Expeditions, l'organització ecologista més important de Panamà, que compta amb un destacat equip de guies naturalistes i els seus propis eco-hotels.

d) República de El Salvador

Pel que fa a El Salvador, el Congreso Nacional ha presentat recentment un projecte de llei en el que es recullen diferents mesures per incentivar la inversió en turisme, donada la importància que aquest sector té en la reactivació de l'economia. El projecte proposa l'exempció d'impostos per les agències de viatge, pel transport aeri i marítim i pels establiments hotelers en les activitats relacionades amb la importació de bens materials, com poden ser els necessaris per la millora i ampliació de les

¹⁵ Font: www.mcx.es/turismo/infopais/panama/Panama.htm

infraestructures. Els petits i mitjans empresaris dedicats a l'artesanía també quedaran lliures del pagament de taxes (Editor, 1999, 51).

En la seva majoria la terra del Salvador s'ha utilitzat per l'agricultura i el desenvolupament urbà, per la qual cosa el país només conserva el 2% de la seva cobertura boscosa original i els seus principals recursos ecoturístics són escassos. Els destins principals són els Parcs Nacionals Cerro Verde i Imposible, gestionats pel Grup Salvanatura i obert recentment al públic Sense cap mena de dubte és una de les àrees naturals més importants de El Salvador, d'incalculable riquesa natural i d'una gran diversitat biològica, ja que és considerada l'últim refugi de diferents espècies en perill d'extinció. La tasca que ha dut a terme l'ONG Salvanatura pel que fa a protecció, conservació i desenvolupament sostenible mitjançant el turisme ha estat molt positiva (vegis capítol de projectes), fet que ha ajudat a confiar de nou amb Salvanatura per gestionar l'àrea dels volcans, el patrimoni més important del país, conformada per l'Izalco, Cerro Verde i el volcà de Santa Ana. El més important per l'alçada és el Santa Ana o Lametepc i el Parc Nacional Bosque Montecristo, on s'uneixen les fronteres del Salvador, Guatemala i Hondures i que és el lloc més alt del país.

e) Hondures

Hondures va recuperant progressivament les seves infraestructures turístiques després de la catàstrofe que va causar l'huracà Mitch a finals d'octubre del 1998. Les autoritats hondurenyes han informat de l'actual situació de cadascun dels pols turístics del país, destacant que sols una petita part de la indústria turística va ser durament afectada. Els hotels més malmesos han començat la seva reconstrucció i estan sent reparades la majoria de les carreteres, accessos i molls. Hondures confia, a curt termini, recuperar el turisme, un dels sectors vitals per reactivar la seva economia (Editor, 1999, 43).

Des del punt de vista turístic, Hondures no té res a envejar dels seus països veïns com diu el seu president Carlos Flores: "*Honduras, es una tierra de naturaleza generosa y bella, casi inédita en términos de turismo mundial*". Recursos naturals en té, els atractius culturals o la seva herència cultural són més importants que els de Costa Rica, com per exemple les restes maies de Copán, integrades dins d'un espai de gran riquesa natural o ciutats colonials com Tegucigalpa. També té un litoral i unes platges aptes pel turisme i per la pràctica del busseig, activitat en alça en llocs com les illes Bahía. Igualment és força interessant la presència de cultures

indígenes, com els garifuna, descendents d'esclaus negres, que tenen una presència molt forta a la costa nord.

Un dels factors importants pels quals Hondures està sent considerada dins l'oferta ecoturística de la regió, és que les àrees protegides són centre d'atenció creixent pel que fa a les associacions que les gestionen i a les millores en els accessos, infraestructures i serveis que aquestes ofereixen.

El Refugio de Vida Silvestre de Cuero y Salado, és un exemple del que s'acaba d'esmentar. Aquesta reserva és gestionada per la organització no governamental FUCSA o Fundació de Cuero Salado, i per visitar l'àrea cal contactar prèviament amb ells, ja que petits grups viatgen els caps de setmana al refugi acompanyats per un guia i la mateixa organització pot aconseguir una de les cabines de dins del parc per fer-hi nit. Aquesta fundació treballa conjuntament amb un programa de desenvolupament de la ONU i amb l'Instituto Hondureño de Turismo per assegurar un bon manteniment de l'àrea protegida i per poder donar accés als turistes.

L'Instituto Hondureño de Turismo, conjuntament amb la Corporación Hondureña Forestal ha editat un interessant mapa d'àrees protegides com a oferta turística gairebé única, on s'indiquen els atractius naturals i culturals més rellevants i els llocs on es poden practicar activitats com el busseig, la observació d'aus, etc.

Destins ecoturístics importants d'Hondures són el Parc Nacional Cusuco, una de les àrees protegides més completes pel que a fa a infraestructures. Aquest parc està gestionat per COHDEFOR i la Fundación Ecològica Hector Rodrigo Pastor Fasquelle, que s'ha compromès amb el desenvolupament del parc buscant com a objectiu mantenir aquest tresor natural i permetre l'accés a la zona d'acord amb els principis de turisme sostenible. O com en el Parc Nacional Punta la Sal, gestionat per una fundació, ONG i on l'IHT i la ONU tenen un projecte ecoturístic i, on la població garifuna té una agència, la Garifuna Tours. Els garifuna també organitzen el tour pel riu Plátano, que es troba en el Refugi de Vida Silvestre de Punta Izopo.

Altres destins ecoturístics força reconeguts són el Parc Nacional Pico Bonito, Cayos Cochinos. Un altre dels recursos estrella, tot i que menys conegut fins ara, és la regió nord-oriental, coneguda com la Moskitia, que acull una de les regions amb més biodiversitat de l'hemisferi nord i declarada Reserva de la Biosfera i Patrimoni de la Humanitat. La major part d'aquest extens territori forma part de la selva plujosa tropical més verge i inexplorada del planeta. Degut a l'exuberant vegetació i a la gran varietat de fauna silvestre que habita la zona, aquesta àrea ha adquirit una creixent popularitat com destí ecoturístic i d'aventura. La zona en qüestió compta amb molt poca infraestructura turística i qualsevol persona que s'endinsi és avisada

de que no podrà comptar amb les comoditats d'avui en dia. En aquesta regió es troben tres àrees protegides, la Reserva de la Biosfera de Rio Plátano, la Reserva Antropològica Tawahka i el Parc Nacional de Patuca. Es recomana visitar la zona amb algun operador turístic com La Moskitia Eco-Lodge.

La implicació del govern no ha estat suficientment contundent com demostra el fet que la tasca de comercialització de l'ecoturisme a Honduras ha estat sobre tot fins ara en mans de touoperadors privats, cada cop més protagonistes d'aquesta activitat (Omega Tours, La Moskitia Ecoaventuras, Eurohonduras Tours, etc). Tot i la tardana incorporació i atenció dedicada al sector turístic per part de l'Administració, en la darrera promoció turística del país, ja s'introdueixen algunes innovacions i productes més d'acord amb les noves exigències de la demanda. Amb l'eslògan *Un pequeño país, TRES grandes mundos* es ven els tres grans atractius de que disposa Honduras i que són (veure Fig. 6.7): *Naturaleza Tropical*, *Renacimiento Maya* i *Creación Caribena*, que fan referència, per ordre d'aparició, a les àrees protegides, a les runes de Copán i a la costa caribena amb les seves platges i illes.

Figura 6.7: "Un pequeño país, TRES grandes mundos", eslògan turístic d'Honduras

Honduras
Un Pequeño País,
Tres Grandes Mundos

Naturaleza Tropical
Honduras es un país pequeño pero con una inmensa variedad de riquezas naturales, culturales y arqueológicas, que se pueden distinguir fácilmente como "Tres Grandes Mundos".

Renacimiento Maya
El segundo mundo está compuesto por la famosa y rica arqueología Maya. Por su importancia histórica, las Ruinas de Copán han sido descritas como el "Atenas del Nuevo Mundo". Al visitar el parque arqueológico y examinar con cuidado los delicados y finos grabados de las esculturas de piedra, usted comprenderá porqué Las Ruinas de Copán son consideradas el mayor logro artístico de la cultura Maya. Un viaje por la "Ruta Maya" no estará completo sin la visita obligada a las majestuosas Ruinas de Copán.

Creación Caribena
Nuestro tercer mundo es la Honduras Caribena. Toda la extensión de la costa norte se encuentra bañada por el mar Caribe. Aquí hay mucho que explorar: los humedales, manglares y lagunas; playas tropicales e intrigantes aldeas Garifunas. El Jardín Botánico de Lantecilla y el impresionante Parque Nacional Pico Bonito ofrecen un acercamiento íntimo al bosque tropical lluvioso. Cerca de la costa norte se encuentran las Islas de la Bahía, famosas por su impresionante arrecife coralino y por ser uno de los lugares predilectos en el mundo para la práctica del buceo.

Nuestro pequeño país, Honduras, en tres grandes mundos, combina sus bosques tropicales con los recuerdos permanentes de civilizaciones centenarias y el sabor del ambiente caribeño, para ofrecerle a usted una experiencia inolvidable en sus próximas vacaciones.

Naturaleza Tropical **Renacimiento Maya** **Creación Caribena**

Honduras

Font: Instituto Hondureño Turismo

Com s'ha pogut llegir a les planes anteriors, Guatemala destacaria d'entre la resta dels països de la regió d'estudi, i de la regió més immediata, Amèrica Central, per la seva iniciativa, pels recursos i esforços que ha destinat a l'ecoturisme. Fet que recorda que no n'hi ha prou en tenir atractius naturals i culturals sinó que cal actuar.

Si s'agafa com a guia la promoció, es veu corroborada la preferència i l'interès que es centra, no en donar propaganda sinó en donar a conèixer el producte. Un dels camps on es constata que l'ecoturisme és un dels productes claus pel desenvolupament turístic d'aquests països és la promoció i la publicitat que es fa a nivell internacional.

La cooperació turística i les aliances amb altres països de la regió són una altra de les iniciatives que cal remarcar. Referent a aquest tema, Roberto Robles, director de l'Institut Guatemalteco de Turismo (INGUAT) considera que el desenvolupament del turisme en la zona d'Amèrica Central passa per "un projecte regional d'aliança estratègica, per mitjà del qual no es competeixi amb els altres països, sinó que cada un completi la seva oferta per donar més opcions al visitant. Cooperar per competir" (Editor, 1999, 49). Un dels principals projectes de cooperació és *Playa Maya*, que ofereix al turista, en un sol viatge l'oportunitat de gaudir de les platges cubanes i de les ruïnes maies de Guatemala.

Les associacions i aliances entre països, estan a l'ordre del dia. Hondures i Guatemala¹⁶ es van comprometre l'any 1996 a impulsar el turisme ecològic a la regió fronterera entre ambdós països amb una inversió de 38 milions de dòlars. El projecte contempla inversions per diversos components que s'executaran en un període de cinc anys a Hondures, on el sector privat invertirà 7,5 milions de dòlars i el públic 10,4 milions. Mentre, que Guatemala invertirà més de 10 milions de dòlars en 10 anys.

Els governs d'Hondures i Guatemala, la Organización de Estados Americanos, el Instituto Interamericano de Cooperación para la Agricultura i el Banco Centroamericano de Integración Econòmica van subscriure un acord de cooperació per formular l'estratègia binacional de desenvolupament sostenible dins del qual es defineix el recolzament al turisme ecològic. En aquesta fase d'anàlisi s'inclouen components d'inversió a Hondures i l'ús turístic d'àrees protegides, mercadeig i promoció que desenvoluparà el sector privat, així com la transformació d'infraestructures, administració i serveis de recolzament que executarà el sector

¹⁶ Font: www.alprensahn.com/econoarc

públic de cada país. Amb aquest projecte es contempla dissenyar un marc legal modern i apropiat, capacitat de recursos humans i maneig del patrimoni natural i cultural de la regió. La selecció d'aquest projecte es va basar en la presència de nombrosos i variats llocs, paisatges, atractius naturals, monuments històrics i trets folklòrics de marcat interès pel visitant, tant d'Hondures com de Guatemala. El projecte inclou la promoció del turisme d'ambdós països per beneficiar a més d'un milió d'habitants de la zona amb l'execució d'una estratègia de desenvolupament sostenible.

Però sense cap mena de dubte el projecte més importants de comercialització conjunta ha estat el de *Mundo Maya*, basat en l'aliança estratègica de Mèxic, Guatemala, Hondures, El Salvador i Belice; que es va posar en funcionament el maig de l'any 2000, que consistia en un portal a internet¹⁷ a través del qual es poden contractar paquets turístics, llogar cotxes, reservar habitacions d'hotel i accedir a una completa base de dades i informació per planificar el viatge a El Salvador, Panamà, Hondures, Costa Rica, Guatemala i Nicaragua.

El desenvolupament d'aquest projecte ha anat a càrrec de l'Instituto de Turismo de Guatemala (INGUAT), de l'Instituto de Turismo de Nicaragua (Intur), de l'Instituto Hondureño de Turismo (IHT), Instituto Panameño de Turismo (Ipat), l'Instituto Costarricense de Turismo (ICT), així com la Corporación Salvadoreña de Turismo (Corsatur). També està prevista la incorporació de Belice en la iniciativa a breu termini.

Un dels principals objectius d'aquest nou portal, que suposa un important impuls al futur mercat electrònic centreamericà, és afavorir el desenvolupament del turisme en la regió facilitant als proveïdors turístics locals, nacionals i internacionals, així com al sector públic i als consumidors privats nous mecanismes per establir contactes comercials.

6.4. Conclusions

Després d'analitzar quina és i ha estat l'evolució turística i com s'ha plantejat i encarat el repte de l'ecoturisme en cadascun dels països que formen el grup A, es

¹⁷ Font: www.visitcentralamerica.com

pot comprovar que hi ha molts factors a tenir en compte que poden afectar al desenvolupament de l'ecoturisme, que indiquen que encara hi ha una gran tasca per desenvolupar i que es resumeixen a continuació :

- Les polítiques que s'impulsen estan orientades a un turisme massiu.
- L'ecoturisme tot just comença en aquests països. Les actuacions que s'han dut a terme són encara minses.
- El model de desenvolupament de l'ecoturisme ha estat comú per a tots: primer es promociona i després ja es veurà.
- Les responsabilitats de l'ecoturisme no estan prou definides. De qui són? del Ministeri de Turisme o el de Medi Ambient, o de tots dos?. Hi hauria d'haver una col·laboració, cosa que sembla fallar. I en molts casos hi intervenen altres ministeris especialment el d'Agricultura.

Tal i com diu H. Ceballos (1998), en el cas de Mèxic, és fonamental i urgent una adequada coordinació interinstitucional sobre tot entre la Secretaria de Turismo, la Secretaría de Medio Ambiente y Recursos Naturales i l'Instituto Nacional de Arqueología e Historia, amb l'objectiu d'aconseguir un desenvolupament equilibrat així com entre altres dependències governamentals tant des del punt de vista federal (com la Secretaria de Marina i la Secretaria d'Educació Pública) com estatal, etc. És a partir de dates recents que el govern mexicà comença a mostrar interès en el tema de l'ecoturisme. Com per exemple la col·laboració interinstitucional entre SEMARNAP i SECTUR a la Reserva de Vizcaíno, en relació al fenomen de la migració de les balenes.

- Els tour operadors i agències especialitzades han actuat amb més rapidesa que el propi estat.
- De polítiques i programes n'hi ha, tot i que pobres i dèbils. S'ha avaluat el potencial, l'on i el per què però encara falta el com.
- En el cas de Cuba les àrees són un marc idoni per desenvolupar infraestructura turística per un turisme tradicional.
- En el cas de Mèxic, els diferents nivells administratius suposen un problema afegit.
- L'oferta ecoturística es troba molt concentrada, sobretot en el cas de Mèxic.
- Un dels perills més grans que es pot desprendre de l'anàlisi fet anteriorment és que les àrees protegides en que es centra l'atenció i tenen més aflluència es troben en centres turístics importants. Això pot ser un perill, convertint-se aquest atractius naturals en una activitat recreativa més.
- Cal ser més conscient dels avantatges educatius i incorporar a les polítiques i programes el paper educatiu de l'ecoturisme. Factor que sembla, es passa per alt.

- A la majoria de programes i propostes s'hi troben buits legals, sobre tot pel que fa a projectes ecoturístics, recolzament a la població local, paper de la iniciativa privada, donatius o col·laboració econòmica per part dels empresaris que exploten com a recurs les àrees protegides. Moltes vegades la legislació és pura teoria.
- La imatge turística de sol i platja es troba massa consolidada, per la qual cosa cal destinar actuacions a la promoció i la publicitat per atraure un públic especialitzat com és l'ecoturista.
- La manca d'una estratègia adequada de promoció i comercialització en el mercat turístic en general. Alguns autors com Norma Angèlica (1997) afirmen que és degut a la poca importància que es dóna a l'ecoturisme i en conseqüència no s'inverteix suficient esforç ni recursos per la investigació i promoció en aquest sector.

El reduït aprofitament del potencial ecoturístic de Mèxic es posa de manifest al comprovar que a l'any 1993 de 113 operadors ecoturístics americans i canadencs, únicament disset d'ells anunciaven destins de naturalesa a Mèxic. Tot i la proximitat amb aquests mercats, la majoria dels destins anunciats es trobaven a l'Àfrica, Alaska o Costa Rica. Els destins explícits més freqüents a Mèxic, són Barranques del Cobre, Baja California, Mar de Cortés i el sud-est Mexicà.

Els turistes estrangers que viatgin a Mèxic han d'abonar a partir de l'1 de juliol de 1999 una taxa de 15 dòlars per entrar en el país. Tot i que hi ha excepcions com els turistes que facin una estança en el país inferior a 72 hores, els que facin turisme per carretera, els viatgers que atraquin en ports mexicans sense entrar en el país, els visitants distingits, i els exiliats polítics. El nou peatge, denominat cobrament de DNI (dret per la internació dels no immigrants) s'aplica a tots els vols internacionals d'arribada i cobrament en el bitllet d'avió i té com a finalitat la recaptació d'uns 290 milions de dòlars que es destinaran a la promoció de Mèxic a l'exterior (Editur, 1999, 47).

- La manca de concordança entre el que s'oferta des del punt de vista turístic i les característiques reals de les àrees protegides.
- Les estadístiques generals sobre el turisme són extenses, però hi ha un buit pel que fa a informes o estudis sobre com s'està desenvolupant l'ecoturisme. És necessari crear una base de dades per analitzar la demanda i fer plans pel futur.
- Les infraestructures turístiques i de transports són bones. Es recorda que s'està parlant de països amb una tradició turística, a diferència dels països

centreamericans, però també es poden percebre uns desequilibris importants i mancances, sobre tot a les zones aïllades o endarrerides.

- Les restriccions econòmiques cròniques a les àrees protegides han impedit que aquestes tinguin un adequat maneig i una infraestructura turística apropiada.
- A la majoria de les àrees protegides no es cobren quotes d'entrada i en cas positiu aquesta es molt, molt baixa. A excepció de la República Dominicana on es té establert un sistema diferenciat per estrangers i locals.
- És raonable preveure que un nombre creixent d'ANPs seran incorporades com destins turístics en un futur immediat, per la qual cosa es requereix prendre mesures preventives per regular i conciliar el desenvolupament turístic amb la conservació.
- Perquè l'ecoturisme sigui una realitat en aquests països, cal una cultura ecoturística a nivell nacional, cap que abasti tant l'oferta com la demanda. No serà suficient que cada vegada més un nombre major d'ecoturistes estrangers els visitin, sinó que el ciutadà del carrer ha de començar a practicar activitats ecoturístiques i exigir serveis adequats.
- El que sí es cert és que moltes de les àrees protegides són utilitzades per la població com a balnearis i llocs d'esbarjo de cap de setmana, fet que implica que cal conscienciar a la gent del que tenen. Això és el que passa en molts parcs nacionals de Mèxic, els quals tenen molt potencial per l'ecoturisme però es troben en un estat lamentable.
- La inestabilitat política i en aquest cas ens referim en particular a Mèxic, que pot provocar una disminució tant del turisme extern com intern. Un exemple clar seria el cas de Chiapas, una regió rica en atractius naturals i culturals per l'ecoturisme, però que a causa del conflicte intern no és una regió recomanada per viatjar.
- Un dels altres principis de l'ecoturisme és la implicació de la població local. En el cas de Mèxic hi ha certa iniciativa local i un cert recolzament estatal, però pel que fa al cas de Cuba i la República Dominicana, l'ecoturisme es mou a nivells administratius i d'iniciativa al marge de les localitats.
- Hi ha casos de pressió sobre els recursos naturals. Sobre tot tenint en compte el pes del turisme convencional en aquests països, els interessos i el benefici que en treuen.
- D'acord amb Ceballos (1998), hi hauria dues maneres per expandir l'ecoturisme en el cas de Mèxic:
 - a) Impulsant directament una nova modalitat turística en base a la promoció d'atractius naturals tan notables com la balena gris de la Baja California, la papallona Monarca, els flamencs a Yucatán, les selves tropicals del sud-est, amb la seva enorme diversitat

biològica, sobretot d'aus, i el seu ric complement de patrimoni arqueològic.

- b) Induir als turistes convencionals a allargar la seva estada a Mèxic, afegint un component ecoturístic al seu viatge. Una combinació de les dues estratègies podria ser la més adequada.

En el cas de Mèxic, tot i que extensible a països com Cuba i encara més a la República Dominicana, fins ara, la fórmula que està funcionant és la segona. Com bé diu Helmut Janka (1996), és un turisme "d'entrada per sortida, que en forma oportunista aprofita l'existència d'alguns atractius naturals, però que pel seu caràcter irregular i puntual no va creant estructures de conservació. Per més que la contractació i el pagament de guies locals sigui lloable, i per més interès que vagi generant-se en aquestes persones, mentre no es plasmi en estructures de control espacial eficaces i orientades a la conservació, la contribució d'aquesta classe de turisme és, en el millor dels casos, la de no incrementar la destrucció. Els petits grups guiats a través del Yucatán no deixen cap llavor per la conservació".

- Els països en qüestió tenen al seu favor la proximitat de mercats turístics importants i el fet de que turísticament ja estan consolidats.
- Elements o factors com la cultura, combinat amb la natura, poden ser positius, tenint en compte que en aquests països i sobretot en el cas de Mèxic, les restes arqueològiques han tingut un tractament més adequat. En canvi, el seu patrimoni natural ha estat molt infravalorat. L'INAH funciona molt millor que en aquest cas el Departament de Medi ambient.
- Es parla d'espectacles nocturns en àrees protegides, cosa que no té res a veure amb l'ecoturisme, fora que es tracti d'un espectacle natural, tal com el vol d'aus nocturnes, etc..
- A part de les àrees protegides terrestres, aquests països tenen també importants riqueses marines. Aquest és un producte en alça i que cal vigilar. No és només una activitat de tipus recreatiu que es pot oferir al turista.
- Són importants les iniciatives que d'una o altra manera tenen vinculació amb l'ecoturisme. Els orígens d'aquestes iniciatives es troben en la iniciativa privada i entre les ONGs.

El 1981 es va crear PRONATURA (Associació Mexicana per la Conservació de la Naturalesa, A.C.) i des dels seus inicis promou l'ecoturisme en diferents parts del país. En l'actualitat PRONATURA és la ONG conservacionista més important de Mèxic i està involucrada en la promoció de diversos projectes d'ecoturisme (Mar de Cortés, Celestún, Calakmul, etc.). Hi ha altres ONGs que han mostrat interès a Mèxic per l'ecoturisme

com mecanisme de conservació, com la Fundación Mexicana para la Educación Ambiental, A.C., WWF-México, el Fondo Mexicano para la Conservación de la Naturaleza, A.C. i Conservation International-México, etc.

Les consideracions a les que s'arriben si s'analitza el paper que ocupa l'ecoturisme en els països englobats en el grups B i C. Tots aquests països tenen trets naturals comuns que fa que formin una regió única i amb molt potencial ecoturístic. Això és indubtable, però tot i les similituds, les polítiques no són ben iguals, per la qual cosa es pot fer una valoració de quina és la situació present i futura d'aquests països respecte de l'ecoturisme.

- Tots aposten per l'ecoturisme com a vehicle per iniciar-se o consolidar-se com a destins turístics.
- Tenen com a factor comú que el futur turístic es basarà en la riquesa dels seus atractius naturals perquè és el que realment els diferencia de la resta de destins, tot i que països com Guatemala i Nicaragua, tenen també al seu favor el patrimoni cultural.
- Hi ha una consciència mediambiental important. De fet, això es veu en el nombre d'organitzacions conservacionistes que treballen per assolir aquest fi, tot i que aquestes es trobin limitades en l'aspecte econòmic. Moltes d'elles porten a terme funcions que hauria de fer el mateix govern.
- La promoció conjunta és una eina innovadora que permet que els països complementin la seva oferta. Aquest tipus d'actuació és important per exemple en països com El Salvador, on la seva oferta ecoturística és molt limitada i no té prou força per convertir-se en un destí turístic internacional i menys ecoturístic. De fet la seva presència en l'oferta de tour operadors internacionals és quasi bé inexistent, i el mateix succeeix en països com Panamà i Hondures, malgrat els canvis que s'està experimentant en els últims anys. A Nicaragua, l'ha ajudat molt en la seva promoció turística ser extensió o complement de Costa Rica.
- Augmenten el nombre d'agències especialitzades sobre tot en els països on la tasca de l'estat és més limitada en la promoció de l'ecoturisme, com és el cas d'Hondures i Panamà.
- Les noves tecnologies s'estan incorporant com a mitjà de promoció turística i com a difusió de moltes de les actuacions en pro de la conservació i el turisme. Costa Rica i Guatemala són les capdavanteres, seguides de Nicaragua i el Salvador i per últim Panamà i Hondures.
- S'han fet avenços importants per dotar a les àrees protegides, recurs base de l'ecoturisme, d'un marc legal i de plans de maneig. Costa Rica és el país

que compta amb una sistema molt més evolucionat. La resta de països han avançat molt en aquests darrers cinc anys.

- Les polítiques d'un turisme sostenible no estan prou definides o assumides a països turísticament parlant més recents, com és Panamà, Hondures o Nicaragua.
- Absència d'informació estadística actualitzada així com d'estudis respecte el turisme en àrees protegides.
- Buits legals importants pel que fa a les responsabilitats dels tour operadors, empresaris i particulars que fan ús i oferten les àrees protegides com a recurs turístic, així com l'establiment d'unes tarifes uniformes. Costa Rica, la pionera ho ha establert, però es troba en que no totes les àrees ofereixen els mateixos serveis i recursos. A la resta de països o no es fa pagar, o es paguen quantitats ridícules. No hi ha cap control o planificació al respecte.
- Poca coordinació entre les diferents instàncies del sector públic i menys entre aquest últim i el sector privat.
- Absència d'una estratègia consistent de mercat i de promoció. Sobre tot a Costa Rica que és un dels seus principals punts febles, la qual cosa és un perill davant de països competidors, com per exemple Guatemala.
- Absència d'estàndards de qualitat del producte i del servei.
- Feble capacitació del personal turístic.
- Tots tenen importants debilitats bàsiques en el sector turístic sobre tot pel que fa a les infraestructures d'allotjament i de transport, com carreteres, connexions internacionals aèries i la manca de vols charters. Això últim fa que siguin destins cars i que sigui difícil competir amb alguns països asiàtics.
- Molta de l'oferta turística es troba concentrada, per la qual cosa són països amb forts desequilibris turístics interns.
- Molts plans, programes i projectes, però poca aplicació.
- Manca de pressupost, personal i infraestructura turística a la majoria d'àrees protegides. Costa Rica mateix, tot i que ha actuat per solventar aquests problemes encara no els té solucionats.
- Es parla d'unir esforços i de crear institucions regionals, però el camí és llarg i no es posa prou cura en esmenar els errors comesos.

En tots aquests països, el turisme a les àrees protegides és una activitat creixent motivada per una demanda que s'incrementa anualment. Tot i que no hi ha dades o estudis suficients es demostra que aquest tipus de turisme encara no està plenament desenvolupat.

Tot i la manca de seguiment i control de l'activitat, i per tant de desconeixement de l'abast real de l'ecoturisme, hi ha països com Cuba, Hondures, Nicaragua, Panamà

o la mateixa República Dominicana que s'atreveixen a dir que la demanda turística es molt baixa en relació a la capacitat de càrrega potencial de les àrees protegides. Mentre que altres països com Costa Rica, Guatemala o Mèxic, consideren que la demanda turística es troba per sobre de la capacitat. Però en cap cas s'han fet avaluacions concretes sobre la capacitat real de càrrega.

L'opinió que prima per desenvolupar l'ecoturisme en aquests països es basa en la col·laboració i en les inversions estrangeres, cosa que porta a afirmar que: "*El subsector ecoturístic llatinoamericà i els tour operadors europeus necessiten construir un túnel transoceànic d'informació, promoció i desenvolupament d'infraestructures per fer convergir l'oferta i la demanda d'aquesta proposta en expansió*" (Editur, 1999, 43).

Com s'ha anat veient la regió en qüestió té molt que oferir i en canvi és com si ningú ho sabés, ja que un dels principals problemes que pateix la zona és la manca d'informació a l'hora d'atraure al turista ecològic, sobre tot l'europeu. D'altres mancances o problemes comuns que afecten a tots els països de la regió d'estudi, també detectats en el Seminari convocat per la OMT el 1999 sobre com millorar la comercialització de productes ecoturístics, i sobre els que cal actuar són: millorar la competitivitat, promoure l'associacionisme, millorar l'oferta hotelera, dissenyar productes de qualitat i millorar la imatge d'aquests països a l'exterior. També és alarmant l'excessiva i errònia comercialització del concepte d'ecoturisme. En opinió dels experts, la solució està en que el turisme ajudi a dignificar la paraula ecologia.

El turisme dins de les àrees de conservació ha de ser sostenible ambiental, social i econòmicament, per la qual cosa és necessari establir polítiques de desenvolupament coherents, efectives, complertes, consensuades i participatives.

L'aspecte econòmic és segurament el factor més important per tots aquests països. La frase "*verde és oro*" és especialment vàlida avui en dia per aquests països entossudits en protegir els seus recursos naturals perquè es converteixin en atractius turístics.

En molts països del món, el turisme a les àrees protegides és econòmicament important, i fins i tot en països amb atractius naturals excel·lents, el turisme és molt sovint utilitzat com a justificació per l'establiment de parcs nacionals. És a dir, un no sap realment si les tasques de conscienciació ecològica i conservacionista són de debò o només són qüestions turístiques i, en definitiva, econòmiques.

És àmpliament reconegut que aquestes xifres tendeixen a créixer de forma accelerada, estimant-se que el turisme en les àrees naturals dels països en

desenvolupament han aportat una quantitat propera als 12.000 milions de dòlars anuals d'ingressos (Lindberg,1991). No obstant, la majoria dels països consideren que l'aportació d'aquest tipus de turisme, sobretot si es compara amb el turisme convencional és molt baixa o insignificant per l'economia nacional, o bé aquesta aportació no ha estat quantificada, cosa que es deu a les baixes tarifes i la manca d'una bona planificació i infraestructura.

Com exemple il·lustratiu es pot parlar de Mèxic. Aquest va captar 6.164 milions de dòlars per concepte de turisme convencional el 1995, hi ha incloses les noves possibilitats de desenvolupament del turisme alternatiu i de l'ecoturisme que podria constituir una proporció no menyspreable d'aquest volum.

Però la realitat és força confosa, ja que per una banda es parla que en l'actualitat l'ecoturisme representa solament al voltant del 5% del turisme convencional i per una altra, càlculs recents indiquen que únicament per l'observació de balenes, flamencs i tortugues s'obtenen ingressos anuals per 5.300 milions de pesos, és a dir 111.300 milions de pessetes.

Adicionalment al creixement del turisme internacional, el turisme nacional cap a les àrees està incrementant-se. Sobre tot el que consisteix en visites de les classes mitjana i baixa urbanes als parcs nacionals durant els caps de setmana i dies festius. Aquest tipus de turisme o de visita potser no té encara un gran significat a nivell econòmic nacional, però si pot tenir un impacte considerable a nivell local i regional, i a més pot constituir la llavor d'un mecanisme d'educació ambiental i conscienciació ecològica. Això és ben cert i es pot potenciar, perquè l'ecoturisme no està dirigit únicament als estrangers. Però en el cas de Mèxic, les visites de nacionals no està donant efectes positius, degut a la proximitat de les àrees a centres de població importants i que tenen fàcil accés. De fet a Costa Rica les àrees protegides estan sent avui en dia més visitades per nacionals que per estrangers, cosa que no succeeix a Cuba i a la República Dominicana.

La mecànica general de l'ecoturisme a la majoria d'aquests països ha estat impulsat com una manera d'allargar l'estada del turista, per oferir alguna cosa atractiva i de moda, però encara queda molt de camí a recórrer per ser una oferta especialitzada i de qualitat, fet que no treu que s'ofereixin i que es visitin cada cop més àrees protegides, que de forma oportunista es creïn més agències especialitzades per oferir paquets turístics novedosos, que és el que de fet la gent vol. Podem dir doncs que a la majoria dels països l'ecoturisme és irregular, puntual, que no crea estructures de conservació i menys de desenvolupament local, malgrat les excepcions força concretes.

